

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

**«Χωρικός Σχεδιασμός σε Αστικό Περιβάλλον & Υπαίθρου:
Εναλλακτικές Στρατηγικές Βιώσιμης Ανάπτυξης, Μελέτες Περίπτωσης»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μπαμπάσης Ελευθέριος

Αθήνα, 2020

Τριμελής επιτροπή

Κυβέλου Στέλλα-Σοφία, Καθηγήτρια του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα Καθηγήτρια)

Ιεραπετρίτης Δημήτριος, Μέλος του Εργαστηριακού και Διδακτικού Προσωπικού του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου

Χιωτίνης Νικήτας, Τακτικός Καθηγητής της Σχολής Εφαρμοσμένων Τεχνών και Πολιτισμού, του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

Copyright © Μπαμπάσης Ελευθέριος, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή.....	10
1.1 Σκοπός και στόχοι	10
1.2 Διάρθρωση κεφαλαίων.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:.....	13
Μεθοδολογική Προσέγγιση: Χωρικός Σχεδιασμός στην Ελλάδα σε Περιβάλλον Υπαίθρου και Πόλης για την ανάδειξη των υδατορεμάτων	13
2.1 Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού στην Ελλάδα	13
2.2 Πρακτικές Διαχείρισης και Ανάδειξης Ρεμάτων και Ελληνικό Θεσμικό Πλαίσιο Διαχείρισης Ρεμάτων σε Αστικό Περιβάλλον.....	16
2.3 Η έννοια της Ανθεκτικότητας	16
2.4 Κοινωνικο-οικολογικά Συστήματα, Εξελικτική Ανθεκτικότητα, η έννοια της Παναρχίας	18
2.5 Κοινωνική Οικονομία και Αλληλέγγυα Κοινωνική Οικονομία	19
2.6 Βασικές Αρχές και Κριτήρια Δράσεων Χωρικού Σχεδιασμού	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Έρευνα Πεδίου και διαδικασία συλλογής στοιχείων σε Ύπαιθρο και Αστικό Περιβάλλον.....	21
3.1 Έρευνα Πεδίου και διαδικασία συλλογής στοιχείων μέσω ερωτηματολογίου στην Ύπαιθρο (Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας)	21
3.2 Επιτόπια έρευνα	21
3.3 Εργαλείο Έρευνας Πεδίου: Κατάρτιση Ερωτηματολογίου.....	22
3.4 Δείγμα, Πηγές Συλλογής και Επεξεργασίας Δεδομένων.....	23
3.5 Επιλογή Περιοχών Μελέτης σε Περιβάλλον Υπαίθρου και Αστικό Περιβάλλον: Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας και Περιφέρεια Αττικής	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Παρουσίαση Περιοχής Μελέτης Υπαίθρου	26
4.1 Εισαγωγή	26
4.2 Ιστορική Αναδρομή - περιγραφή τοπογραφίας “Αρχαίας Δωρικής κοιλάδας”	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Προτεινόμενες Παρεμβάσεις και Βιώσιμη Ανάπτυξη μέσα από δράσεις της Κοινωνίας των Πολιτών σε Περιβάλλον Υπαίθρου	Error! Bookmark not defined.

5.1 Αποτύπωση συμπερασμάτων ανάλυσης ερωτηματολογίου	29
5.2 Βασικές Αρχές Δικτύου Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης	43
5.3 Συνεργασία εμπλεκόμενων φορέων για την υλοποίηση του Δικτύου.....	45
Κεφάλαιο 6: Προτεινόμενες Παρεμβάσεις Χωρικού Σχεδιασμού σε Περιβάλλον Υπαίθρου: Σχέδιο Ενοποίησης Ιστορικού Τοπίου με Οδηγό την Εναλλαγή των Μορφών του Υγρού Στοιχείου	47
6.1 Στόχος παρεμβάσεων στην ευρύτερη περιοχή της “Αρχαίας Δωρικής Κοιλιάδας” και των ορεινών όγκων αυτής	47
6.2 Χωρικός Σχεδιασμός Πολιτιστικών Διαδρομών ευρύτερης περιοχής “Αρχαίας Δωρικής Κοιλιάδας”	49
6.3 Χωρικός Σχεδιασμός στο πλαίσιο της Εξελικτικής Ανθεκτικότητας σε Περιβάλλον Υπαίθρου	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Προτεινόμενες Παρεμβάσεις Χωρικού Σχεδιασμού σε Υποβαθμισμένο Αστικό Περιβάλλον.....	56
7.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	56
7.2 Αναγκαιότητα Διαχείρισης και Ανάδειξης Υδατορέματος Ποδονίφτη και Εσχατιάς.....	58
7.2.1 Εισαγωγή	58
7.2.2 Διαχρονική εξέλιξη.....	58
7.2.3 Οικονομική Αποτίμηση Ανάδειξης και Διαχείρισης Υδατορέματος σε Αστικό Περιβάλλον.....	61
7.2.4 Περιγραφή κύριων Μεθόδων Προσδιορισμού Έμμεσων Επιπτώσεων.....	62
7.3 Σενάριο Εναλλακτικής Διαχείρισης ρέματος Εσχατιάς και Ποδονίφτη.....	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Συμπεράσματα	66
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	70

Πίνακες

Πίνακας 1. Βασικά στοιχεία Ν. 4447/2016 «Χωρικός Σχεδιασμός-Βιώσιμη Ανάπτυξη».....	14
Πίνακας 2. κωδικοποίηση ερωτήσεων Ερωτηματολογίου	23
Πίνακας 3. Προτεινόμενες Παρεμβάσεις σε Περιβάλλον Υπαίθρου	55
Πίνακας 4. Καταγραφή πλημμυρικών επεισοδίων στο λεκανοπέδιο της Αττικής 2000-2007.....	59
Πίνακας 5. Προτεινόμενες Παρεμβάσεις σε Αστικό χώρο σύμφωνα με τη θεωρία των οικοσυστημι-κών υπηρεσιών.....	65
Πίνακας 6. Συνοπτική παρουσίαση προτεινόμενων δράσεων σε περιβάλλον Υπαίθρου και Αστικό Περιβάλλον.....	68

Σχήματα

Σχήμα 1. Αποτύπωση υπό εξέταση περιοχής με περίμετρο 90 klm (google maps)	31
Σχήμα 2. Ποσοστό ηλικιακής κατανομής δείγματος.....	29
Σχήμα 3. Φύλο.....	30
Σχήμα 4. Επαγγελματική ιδιότητα/Επάγγελμα	30
Σχήμα 5. Εκπαιδευτικό επίπεδο από το δείγμα κατοίκων της περιοχής	31
Σχήμα 6. Ικανοποίηση από τρέχουσες συνθήκες διαβίωσης.....	31
Σχήμα 7. Ικανοποίηση από επίπεδο ζωής κατοίκων την τρέχουσα περίοδο	32
Σχήμα 8. Βιωσιμότητα και βαθμός ικανοποίησης από ποιότητα ζωής των κατοίκων	32
Σχήμα 9. Πλεονεκτήματα της καθημερινής ζωής στην Ύπαιθρο σήμερα	33
Σχήμα 10. Μειονεκτήματα καθημερινής ζωής στην Ύπαιθρο.....	34
Σχήμα 11. Ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα συγκεκριμένης περιοχής	35
Σχήμα 12. Ανταγωνιστικά Μειονεκτήματα περιοχής Υπαίθρου.....	36
Σχήμα 13. Προοπτικές Τοπικής Οικονομίας.....	37
Σχήμα 14. Προοπτικές βελτίωσης ποιότητας ζωής κατοίκων σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας	38
Σχήμα 15. Προοπτικές περιβαλλοντικής βελτίωσης περιοχής υπαίθρου	39
Σχήμα 16. Προοπτικές Βελτίωσης και ενεργειών στήριξης σε επίπεδο τοπικής διακυβέρνησης. 40	

Σχήμα 17. Ποιον θεσμό εμπιστεύονται ως καταλληλότερο για τη λήψη αποφάσεων προς την κατεύθυνση βελτίωσης προοπτικών και ποιότητας ζωής των πολιτών στην περιοχή της υπαίθρου	41
Σχήμα 18. Απεικόνιση μέσω του google maps ολόκληρης της κυκλικής περιοχής με κέντρο τον οικισμό «Παλαιοχώρι Δωριέων» όπου βρίσκεται στις δυτικές υπώρειες του Καλλιδρόμου και δεσπόζει στις παρυφές της δωρικής κοιλάδας.....	28
Σχήμα 19. Απεικόνιση προτεινόμενης ενέργειας χωρικού σχεδιασμού σε επίπεδο οικισμού (προτεινόμενη θέση μέσω του google maps, οικισμός «Παλαιοχώρι Δωριέων» στη Φθιώτιδα....	53
Σχήμα 20. Περιοχή προτεινόμενων παρεμβάσεων μεταξύ των ρεμάτων Εσχατιάς και Ποδονίφτη στις εκβολές τους στον Κηφισό	54
Σχήμα 21. Όμβρια καμπύλη βροχόπτωσης & ύψος βροχόπτωσης στη Ν. Φιλαδέλφεια	60

Περίληψη

Στόχος της εργασίας είναι να αποτυπώσει εναλλακτικές προτάσεις χωρικού σχεδιασμού τόσο σε περιβάλλον υπαίθρου όσο και σε αστικό περιβάλλον αναδεικνύοντας το ρόλο των οικοσυστημικών υπηρεσιών και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Συνεκτικός παράγοντας για την σύγκριση μεταξύ των δύο υπό μελέτη περιοχών είναι τα υδατορέματα και πώς αυτά μπορούν να ενταχθούν σε ένα πλαίσιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας.

Πιο συγκεκριμένα, από την μία πλευρά η εργασία μελετά κατά πόσο εναλλακτικές στρατηγικές χωρικού σχεδιασμού μπορούν να εφαρμοστούν υπό τα πρίσμα της θεωρίας της “Ανθεκτικότητας” (Resilience) και της Αλληλέγγυας Κοινωνικής Οικονομίας σε περιβάλλον Υπαίθρου. Εστιάζουμε σε παρεμβάσεις χωρικού σχεδιασμού και προτάσεις οι οποίες θεωρούμε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αναβάθμιση της ποιότητας της ζωής των κατοίκων της Υπαίθρου και παράλληλα στην δημιουργία οικονομιών κλίμακας ώστε να στηριχθεί η τοπική οικονομία και το εισόδημα των κατοίκων που διαβιούν σε μία ευρύτερη περιοχή από την ζώνη παρεμβάσεων που προτείνουμε. Η υπό εξέταση περιοχή είναι ο Φωκικός Κηφισός, κοιλάδα Αρχαίας Δωρίδας (Π.Ε Φθιώτιδας).

Από την άλλη πλευρά, στο Αστικό Περιβάλλον η εστίαση είναι σε εναλλακτικές στρατηγικές χωρικού σχεδιασμού που αφορούν την διαχείριση και ανάδειξη των ρεμάτων Εσχατιάς και Ποδονίφτη με σκοπό την ενοποίηση ευρύτερων περιοχών πρασίνου και την διατήρηση της βιοποικιλότητας υπό το πρίσμα και της “πράσινης υποδομής» (green infrastructure).

Στο πρώτο κεφάλαιο πραγματοποιείται μία εισαγωγή στους σκοπούς και τους στόχους της παρούσας εργασίας και αποτυπώνεται η διάρθρωση των ενοτήτων. Στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στη μεθοδολογική προσέγγιση και την επιλογή των δύο περιοχών μελέτης σε περιβάλλον υπαίθρου και αστικό περιβάλλον. Επίσης αναφερόμαστε στο θεωρητικό υπόβαθρο. Αναλύεται η έννοια της αλληλέγγυας Κοινωνικής Οικονομίας και εξετάζεται το Μοντέλο της Ανθεκτικότητας και ο Προσαρμοστικός Κύκλος του Holling. Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται μία αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης στις δύο ευρύτερες περιοχές εξέτασης την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας και της Περιφέρειας Αττικής αντίστοιχα ενώ στο πέμπτο και έκτο κεφάλαιο πραγματοποιείται μία ανάλυση των συμπερασμάτων της επιτόπιας έρευνας και προτάσεις **εναλλακτικών δράσεων χωρικού σχεδιασμού**. Αυτό γίνεται με τη χρήση επιτόπιας έρευνας και σχετικού ερωτηματολογίου και η ανάλυση των απαντήσεων αναδεικνύει την ανάγκη διασύνδεση φύσης και πολιτισμού, ανάδειξης του φυσικού κάλλους μέσω πολιτιστικών διαδρομών για την προβολή της ιστορίας του συγκεκριμένου τόπου και την διασύνδεση του τρίπτυχου: ιστορία, πολιτισμός, διατροφή/τοπικά προϊόντα. Στο έβδομο κεφάλαιο προτείνουμε παρεμβάσεις χωρικού σχεδιασμού που αφορούν κατ’αναλογία το υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον, εστιάζοντας στη διαχείριση και ανάδειξη των ρεμάτων Εσχατιάς και Ποδονίφτη, εντός του λεκανοπεδίου της Αττικής. Σημειώνεται βεβαίως ότι για την δεύτερη μελέτη περίπτωσης δεν έγινε επιτόπια έρευνα.

Λέξεις κλειδιά: Χωρικός Σχεδιασμός, Αστικό Περιβάλλον, Υπαιθρος, Βιώσιμη Ανάπτυξη, Εξελικτική Ανθεκτικότητα, Κοινωνικο-οικολογικά συστήματα

Abstract

The aim of the essay is to capture alternative spatial design proposals in an outdoor and urban environment, highlighting the role of ecosystem services and biodiversity conservation. A constant factor for the comparison between the two study areas is the watercourses and how they can be integrated into a framework for the sustainable development of the local community.

Moreover the specific essay is to illustrate whether alternative spatial planning alternatives can be applied in the light of the theory of Resilience and Social Economy in a Countryside environment. We focus on spatial planning interventions and proposals that we believe can help upgrade the quality of life of rural residents while creating scale economies supporting the local economy and the income of people living in a wider area. The area where we propose the interventions is the Boeotian Kifissos, valley of Ancient Dorida (Prefecture of Fthiotida). Respectively, in an Urban Environment we focus on spatial interventions concerning the management and promotion of the Eschatia and Podonifti streams in order to unify wider areas of greenery near the centre of Athens.

The first chapter introduces the aims and objectives of this paper and illustrates the structure of the sections. In the second and third chapter we refer to the methodological approach and the selection of the two study areas in Outdoor Environment and Urban Environment. Moreover we refer to the theoretical background, the concept of solidarity Social Economy is analyzed and the Model of Resilience and the Holling Adaptive Cycle are examined. The fourth chapter provides an overview of the current situation in the two wider examination areas of the Region of Central Greece and the Region of Attica, while the fifth and sixth chapters provide an analysis of the findings of the field research and proposals for alternative spatial planning actions. Through the analysis of the conclusions of the analysis of the questionnaire, they are located in the interconnection of nature and culture, highlighting the natural beauty through cultural paths for the projection of the history of the specific place and the interconnection of the triptych: history, culture, food / local products In the seventh chapter we propose spatial planning interventions that correspond by analogy to the degraded urban environment, focusing on the management and promotion of the Eschatia and Podonifti streams, within the Attica basin. It is noted, of course, that for the second case study no on-site investigation was carried out.

Key words: Spatial Planning, Countryside & Urban Environment, Sustainable Development, Evolutionary Resilience, Social-ecological systems

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή

1.1 Σκοπός και στόχοι

Σκοπός της εργασίας είναι να αποτυπώσει εναλλακτικές προτάσεις χωρικού σχεδιασμού τόσο σε περιβάλλον υπαίθρου όσο και σε αστικό περιβάλλον αναδεικνύοντας το ρόλο των οικοσυστημικών υπηρεσιών και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Οι οικοσυστημικές υπηρεσίες αφορούν εκείνες τις υπηρεσίες οι οποίες υποστηρίζονται από τα οικοσυστήματα της γης, χαρακτηρίζονται από φυσική/εγγενή αξία και είναι επωφελείς για την ευημερία του ανθρώπου. Ένα από τα πλέον διαδεδομένα συστήματα ταξινόμησης των οικοσυστημικών υπηρεσιών είναι «The Millennium Ecosystem Assessment (MA), η οποία διακρίνει τις οικοσυστημικές υπηρεσίες σε τέσσερις ομάδες: α) υπηρεσίες παροχής (provision services), υπηρεσίες ρύθμισης και συντήρησης (regulating and maintenance services) και πολιτιστικές υπηρεσίες (Burkhard & Maes 2017).

Τα υδατορέματα διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο στα οικοσυστήματα της υπαίθρου και του αστικού περιβάλλοντος. Επομένως, για την σύγκριση μεταξύ των δύο υπό μελέτη περιοχών θα εστιάσουμε στο υδάτινο τρεχούμενο στοιχείο το οποίο διαμέσου των υδατορεμάτων διαπερνά εκτενείς περιοχές και θα προτείνουμε παρεμβάσεις για το πώς αυτά τα ρέματα μπορούν να ενταχθούν σε ένα πλαίσιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών.

Οι κυριότεροι στόχοι είναι οι ακόλουθοι: μέσα από την επιλογή δύο περιοχών έρευνας, με διαφορετικά χαρακτηριστικά η κάθε μία (περιβάλλον υπαίθρου και αστικό περιβάλλον) αλλά με κοινό στοιχείο ότι διαπερνώνται από το υδάτινο στοιχείο υπό τη μορφή ρεμάτων, να προταθούν και να αναδειχθούν δράσεις και προτεινόμενες παρεμβάσεις οι οποίες θα συνάδουν με τη θεωρία της Ανθεκτικότητας και του θεωρητικού πλαισίου του στρατηγικού χωρικού σχεδιασμού. Έτσι, κατά μία προσέγγιση, στην έννοια του στρατηγικού χωρικού σχεδιασμού περιλαμβάνονται και ζητήματα που αφορούν την οργάνωση του ευρύτερου χώρου ενός οικισμού, πέρα από τα στενά όρια μιας κατοικημένης περιοχής, όπως είναι το περιβάλλον Υπαίθρου. Σύμφωνα με την Ανδρικοπούλου Ε. (2014) το στρατηγικό χωρικό σχέδιο έχει όρια ευρύτερα του σχεδιασμού μιας πόλης, αλλά ταυτόχρονα τα όριά του δεν είναι απαραίτητα ταυτόσημα με αυτά μιας περιφέρειας.

Οι σημαντικότερες επιστημονικές προσεγγίσεις που σχετίζονται με την γενική θεωρία της ανθεκτικότητας περιγράφουν ένα θεωρητικό μοντέλο για την “κοινωνιο-οικολογική ανθεκτικότητα” η οποία εδράζεται σε τρεις (3) βασικές ιδιότητες: α) η ανθεκτικότητα εξαρτάται από το ποσό της διαταραχής που το εκάστοτε σύστημα μπορεί να απορροφήσει διατηρώντας ταυτόχρονα τη δομή και λειτουργία του, β) τον βαθμό που το εκάστοτε σύστημα έχει τη δυνατότητα να αυτοοργανωθεί, γ) τον βαθμό που μπορεί το εκάστοτε σύστημα να αυξήσει την ικανότητά του για μάθηση (μέσω

ανάπτυξης δεξιοτήτων) και προσαρμογή (Carpenter & Gunderson 2001). Προέκταση των παραπάνω τριών ιδιοτήτων είναι ότι, σε πρακτικό επίπεδο, η θεωρία της Ανθεκτικότητας συνδέεται και με την έννοια της βιωσιμότητας ενός συστήματος (Carpenter et al., 2005).

Στην παρούσα εργασία επιλέγουμε να αναλύσουμε δύο συγκεκριμένες Περιφέρειες ως ευρύτερες περιοχές μελέτης. Η πρώτη είναι η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας. Η συγκεκριμένη περιφέρεια επιλέχθηκε διότι μπορεί να θεωρηθεί εξίσου αντιπροσωπευτική και άλλων περιφερειών (τουλάχιστον πέντε άλλων περιφερειών ανά την ελληνική επικράτεια) οι οποίες έχουν περίπου ίδια ποσοστά συμμετοχής στην Α.Π.Α (περίπου 5%) της Ελλάδας. Ωστόσο, η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας σωρευτικά διαθέτει και τα ακόλουθα επιμέρους χαρακτηριστικά:

α) βρίσκεται στο κέντρο του άξονα της ηπειρωτικής Ελλάδας, β) απέχει μικρή χιλιομετρική απόσταση από την πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους (λιγότερο από 200 χιλιόμετρα), γ) το φυσικό ανάγλυφο της περιοχής παρουσιάζει έντονη εναλλαγή του τοπίου με ορεινούς όγκους αλλά και εύφορες κοιλάδες που καλλιεργούνται σε σημαντικό βαθμό, το υγρό στοιχείο είναι παρόν σε όλες του τις μορφές (χιόνι, πάγος, νερό, ποτάμια, ρυάκια, ιαματικές πηγές), δ) στη συγκεκριμένη περιφέρεια δραστηριοποιούνται εναλλακτικά πολιτιστικά φεστιβάλ ανάδειξης του φυσικού κάλλους της περιοχής όπου υποστηρίζονται από την τοπική κοινωνία (π.χ Φεστιβάλ Οίτης), ε) στην περιοχή δραστηριοποιούνται πολλοί συνεταιρισμοί, σύλλογοι και ενώσεις προσώπων που παράγουν τοπικά προϊόντα συσσωρεύοντας ένα σημαντικό απόθεμα συνεταιριστικής οργάνωσης και προϊόντων μεσογειακής διατροφής. Τελευταία γίνεται προσπάθεια ανάδειξης και τυποποίησης προϊόντων ΠΟΠ και ΠΓΕ.

Η υποπεριοχή στην οποία επικεντρωνόμαστε είναι η «Αρχαία Δωρική κοιλάδα» από την οποία διέρχεται ο Φωκικός Κηφισός και προτείνουμε στρατηγικές χωρικού σχεδιασμού για την περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής. Η συγκεκριμένη περιοχή συνιστά σημαντικό οικοσύστημα, το οποίο προσφέρει υπηρεσίες και από τις τρεις κατηγορίες οικοσυστημικών υπηρεσιών:

- παροχής νερού, τροφής, πρώτων υλών, ορυκτών / βιοποικιλότητας (υπηρεσίες παροχής),
- ρύθμιση κλίματος, νερού και ροής των πλημμυρών, συμβολή στην ποιότητα του αέρα, προστασίας από ακραία καιρικά φαινόμενα και διάβρωσης του εδάφους, κλπ. (υπηρεσίες ρύθμισης και συντήρησης),
- παροχής ευκαιριών για ψυχαγωγικές δραστηριότητες, τουρισμό, αισθητική έμπνευση, καθώς και ως πεδίο εκπαίδευσης και έρευνας (πολιτιστικές υπηρεσίες)

Η δεύτερη περιφέρεια θεωρούμενη ως ευρύτερη περιοχή είναι η Περιφέρεια Αττικής. Επικεντρωνόμαστε σε μία υποπεριοχή συνορεύουσα βορείως με την πόλη των Αθηνών όπου διέρχονται δύο από τα σημαντικά ρέματα που καταλήγουν στον Κηφισό, το ρέμα της Εσχατιάς και ο Ποδονίφτης. Στη συγκεκριμένη περιοχή, παρατηρείται η εξής διχοτομία : η έντονη αστική ανάπτυξη που παρατηρείται στο λεκανοπέδιο της Αττικής δεν συνοδεύεται από περιβαλλοντική ευαισθησία με αποτέλεσμα να μετατρέπεται το οικοσύστημα του ρέματος της Εσχατιάς και του Ποδονίφτη σε τόπο απόθεσης επικίνδυνων αποβλήτων και απορριμμάτων υποβαθμίζοντας αισθητά την ποιότητα ζωής των κατοίκων πολλών Δήμων της περιοχής όπου διέρχονται τα δύο υδατορέματα.

1.2 Διάρθρωση κεφαλαίων

Το θέμα της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας είναι ευρύ και αναφέρεται σε εναλλακτικές στρατηγικές χωρικού σχεδιασμού τόσο σε περιβάλλον υπαίθρου όσο και σε αστικό περιβάλλον. Ως εκ τούτου κρίνεται σκόπιμο να γίνει μία αναφορά στη διάρθρωση των κεφαλαίων που θα ακολουθήσουν. Αρχικά επικεντρωνόμαστε στη μεθοδολογική προσέγγιση του θέματος, αναφέροντας ποια εργαλεία αξιοποιήθηκαν, πηγές στοιχείων και τρόπος διεξαγωγής της έρευνας. Κατόπιν, ακολουθεί το κεφάλαιο του θεωρητικού υποβάθρου της εργασίας και έπειτα πραγματοποιείται μία παρουσίαση της υφιστάμενης κατάστασης στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας και της Αττικής αντίστοιχα. Συμπερασματικά με τα αποτελέσματα της ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης, αλλά και λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν διαπιστώνεται σημαντικό απόθεμα συνεταιριστικής οργάνωσης στο περιβάλλον Υπαίθρου, γεγονός που οδηγεί σε προτάσεις παρεμβάσεων μέσα από δράσεις της κοινωνίας των πολιτών. Στο έβδομο κεφάλαιο επισημαίνουμε την ανάγκη ανάδειξης των ρεμάτων που διαπερνούν τον αστικό ιστό μιας πόλης και προτείνουμε ένα εναλλακτικό σενάριο διαχείρισης ρεμάτων με σκοπό να ενταχθούν στο φυσικό οικοσύστημα της πόλης μέσα από ένα σχέδιο ενοποίησης φυσικών χώρων πρασίνου με βάση και τις αρχές της πράσινης υποδομής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:

Μεθοδολογική Προσέγγιση: Χωρικός Σχεδιασμός στην Ελλάδα σε Περιβάλλον Υπαίθρου και Πόλης για την ανάδειξη των υδατορεμάτων

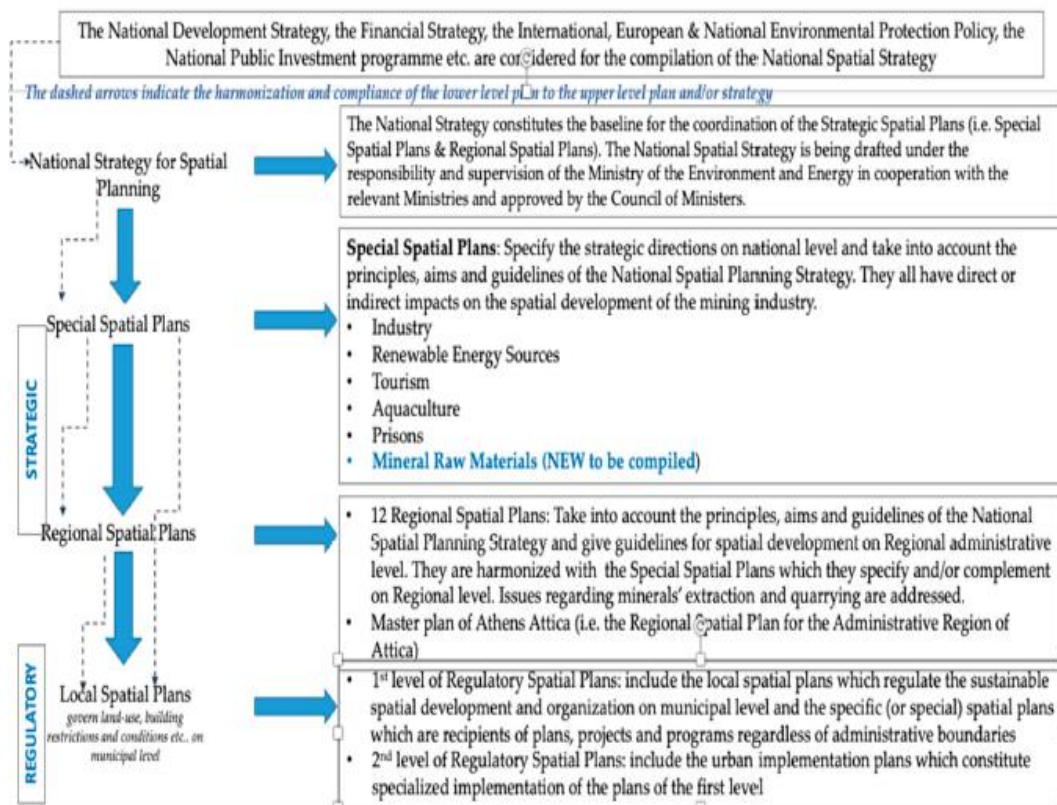
2.1 Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού στην Ελλάδα

Η έννοια του στρατηγικού χωρικού σχεδιασμού αφορά την ανάλυση δεδομένων και την προσέγγιση βάσει πιθανοτήτων των μελλοντικών εξελίξεων, ώστε να επιτευχθούν οι μεσοπρόθεσμοι ή και μακροπρόθεσμοι στόχοι της ανάπτυξης και οργάνωσης του χώρου, καθώς και οι γενικές κατευθύνσεις, για τη διαμόρφωση των οικιστικών περιοχών, των περιοχών άσκησης παραγωγικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και των περιοχών προστασίας, σε εθνική ή περιφερειακή κλίμακα. Τα κύρια εργαλεία εφαρμογής είναι α) το Εθνικό Χωροταξικό Σχέδιο και β) τα Περιφερειακά Χωροταξικά Σχέδια (Ν. 4269/2014, άρθ. 2). Πέραν των παραπάνω θα αναφερθούμε στο πώς αποτυπώνεται η έννοια του χωρικού σχεδιασμού στο ελληνικό νομικό σύστημα από το 1975 έως σήμερα. Συγκεκριμένα:

- το 1938 εισάγεται για πρώτη φορά συνταγματική διάταξη (Επείγον Νόμος 856) για την προστασία της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Το 1950 εισάγεται στο Ν. 1469/1950 αναφορά σχετικά με τα «τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλους και ομορφιάς» προσφέροντάς προστασία. Στον ίδιο νόμο γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σε δύο υποκατηγορίες προστασίας του περιβάλλοντος τις οποίες αναφέρει ως «αισθητικό δάσος» και «μνημεία της φύσης».
- Το 1975-1986/2001 το Σύνταγμα αναβαθμίζει τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος ως μία «συνταγματική» υποχρέωση της χώρας.
- Το 1986 εισάγεται ο Ν. 1650/1986 σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος.
- Το 1999 με το Ν. 2742/1999 εισάγεται ο «χωρικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη» δίνοντας έναν ορισμό του τοπίου.
- Το 2001 ψηφίζεται ο Ν. 3937/2001 για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.
- Το 2008 διαμορφώνεται το Γενικό Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού και Βιώσιμης Ανάπτυξης (Ν. 2742/99) αναγνωρίζοντας την άναρχη οικιστική επέκταση ως απειλή για τη διαμόρφωση του τοπίου.
- Το 2010 πραγματοποιήθηκε η επικύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο με το νόμο Ν.3827/2010.
- Το 2014 έγινε ανάθεση της αρμόδιας αρχής για την προετοιμασία και εφαρμογή μίας εθνικής πολιτικής για το χωρικό σχεδιασμό (από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας).
- Το 2018-2019 πραγματοποιήθηκε η ενσωμάτωση του Χωρικού Σχεδιασμού στα Περιφερειακά Χωροταξικά Σχέδια για τις 12 ελληνικές περιφέρειες.
- Το 2018 ο Ν. 4546 για τον Θαλάσσιο Χωροταξικό Σχεδιασμό αναφέρεται στις παράκτιες περιοχές συνδέοντάς τες με την Διαχείριση Ενοποιημένων Παράκτιων Ζωνών (ICZM).

- Ειδικότερα για το νόμο Ν.4447/2016 «Χωρικός Σχεδιασμός – Βιώσιμη ανάπτυξη» επισυνάπτουμε τον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 1. Το εθνικό σύστημα σχεδιασμού με βάση τον Ν. 4447/2016 «Χωρικός Σχεδιασμός-Βιώσιμη Ανάπτυξη»

Πηγή: Kyvelou St., Gourgiotis A., «Landscape as Connecting Link of Nature and Culture: Spatial Planning Policy Implications in Greece», *Urban Science*, 27-7-2019)

Ειδικότερα, στο άρθρο 3 του Ν. 4447/2016 με τίτλο: «Εθνική Χωρική Στρατηγική» αναφέρονται τα ακόλουθα: Για τη βιώσιμη ανάπτυξη και οργάνωση του εθνικού χώρου, το Υπουργικό Συμβούλιο διαμορφώνει Εθνική Χωρική Στρατηγική. Η Εθνική Χωρική Στρατηγική αποτελεί κείμενο αρχών και περιλαμβάνει βασικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης, τους βασικούς άξονες, τους μεσοπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους χωρικής ανάπτυξης στο επίπεδο της Γενικής Κυβέρνησης και των επιμέρους φορέων της, καθώς και τα προτεινόμενα μέτρα και δράσεις για την υλοποίηση της επιδιωκόμενης ανάπτυξης. Η Εθνική Χωρική Στρατηγική αποτελεί βάση για το συντονισμό των στρατηγικών χωροταξικών Πλαισίων, των επιμέρους επενδυτικών σχεδίων και προγραμμάτων του Κράτους, των Ο.Τ. Α. Α' και Β' βαθμού και των δημόσιων νομικών προσώπων, πλαισίων, σχεδίων και προγραμμάτων που έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και συνοχή του εθνικού χώρου. Ειδικότερα, η Εθνική Χωρική Στρατηγική μπορεί να περιλαμβάνει τους βασικούς άξονες για όλο το φάσμα των θεμάτων που καλύπτουν όλα τα επίπεδα σχεδίων και ιδίως για: α) τη βιώσιμη ανάπτυξη και δικτύωση του εθνικού χώρου, β) τη διάρθρωση και δομή του αστικού και οικιστικού δικτύου της χώρας, γ) τη διάρθρωση των παραγωγικών τομέων, δ) την πολιτική γης και αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας, ε)

τη χωρική διάρθρωση των δικτύων και υπηρεσιών τεχνικής, κοινωνικής και διοικητικής υποδομής εθνικού ενδιαφέροντος, καθώς και τη χωρική κατανομή των υποδομών γνώσης και καινοτομίας, στ) τη βιώσιμη ανάπτυξη υποενοτήτων του εθνικού χώρου με ιδιαίτερη έμφαση στο θαλάσσιο, νησιωτικό, ορεινό και παράκτιο χώρο».

Όσον αφορά ειδικότερα την διευθέτηση και ανάδειξη των ρεμάτων (αντικείμενο στο οποίο θα αναφερθούμε εκτενέστερα όταν εξετάσουμε τη μελέτη περίπτωσης σε αστικό περιβάλλον (Κεφάλαιο 7), το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθηνών θέτει ως στόχο την προστασία και αποκατάσταση του ρέματος ως φυσικού στοιχείου (ΡΣΑ Αττική 2021, άρθρο 21 παρ.3, σ.32), ενώ από τα πρώτα νομοθετήματα που προστατεύουν τα ρέματα ως δημόσιο χώρο είναι ο νόμος 880/1979 όπως συμπληρώνεται από τον κτιριοδομικό κανονισμό του 1997 (Κτιριοδομικός Κανονισμός, Τόμος Α', Τεύχος 228, 1997, Άρθρο 6) ο οποίος απαγορεύει τη δόμηση εντός της κοίτης του ρέματος ή στην οριοθετημένη γραμμή (εφόσον το ρέμα είναι διευθετημένο). Η ανάγκη οριοθέτησης των ρεμάτων της Αττικής και ο προσδιορισμός τους ως σημεία «διατηρητέου περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος» με απόφαση του ΥΠΕΧΩΔΕ (Ν. 2052/1992) ακολουθείται από την ανάγκη περιβαλλοντικής προστασίας των ρεμάτων (1993-1995 ΥΠΕΧΩΔΕ) και την αναλυτική οριοθέτηση, διευθέτηση και διαχείριση των ρεμάτων (Ν. 3010/2002). Τέλος, με το Νόμο 4528/2014 παράγραφο 19 τίθενται οι βάσεις για την ενσωμάτωση στην νομοθεσία θεμάτων που αφορούν την προστασία των οικοσυστημάτων των υδατορεμάτων, την προστασία της φυσικής τους ροής και την επιμέρους αποκατάστασή τους με γνώμονα την πρόληψη της υποβάθμισής τους.

Μετά την παρουσίαση της ιστορικής αναδρομής του χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, διαπιστώνουμε, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ότι στο πλαίσιο του μοντέλου της Ανθεκτικότητας (ειδικότερα της έννοιας της κοινωνικο-οικολογικής ανθεκτικότητας) και της κοινωνικής αλληλέγγυας οικονομίας υπάρχει χώρος για τον πολίτη να έχει συμμετοχή στην οργάνωση του ευρύτερου χώρου μέσα στον οποίο αναπτύσσει τις κοινωνικές και οικονομικές του δραστηριότητες. Έτσι, κατά μία προσέγγιση, στην έννοια του στρατηγικού χωρικού σχεδιασμού περιλαμβάνονται και ζητήματα που αφορούν την οργάνωση του ευρύτερου χώρου ενός οικισμού, πέρα από τα στενά όρια μιας κατοικημένης περιοχής, όπως είναι το περιβάλλον υπαίθρου (Ανδρικοπούλου κ.ά, 2014). Το στρατηγικό χωρικό σχέδιο έχει όρια ευρύτερα του σχεδιασμού μιας πόλης, αλλά ταυτόχρονα τα όρια του δεν είναι απαραίτητα ίδια με αυτά μιας περιφέρειας. (Θωίδου, 2013).

Η εγκατάλειψη του παραδοσιακού εγχώριου σχεδιασμού και η ευθυγράμμισή του με τα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα, επανεξετάζουν και πλαισιώνουν την πολιτική χωρικού σχεδιασμού του (Giannakourou, 2005). Τα στρατηγικά χωρικά σχέδια που δημιουργήθηκαν για τις μητροπολιτικές περιοχές, ακολουθούν τις γενικές κατευθύνσεις που έχουν αναδειχθεί στην Ευρώπη και έχει προωθήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση για τη βιώσιμη ανάπτυξη δίνοντας έμφαση στο χώρο (Κυβέλου, 2010).

Τέλος, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του σχεδιασμού στην Ελλάδα, είναι ότι υφίσταται μεγάλο κενό μεταξύ των καθιερωμένων σχεδίων και της πραγματικότητας η οποία ακολουθεί συνήθως μια άναρχη κατά βάση αστική ανάπτυξη και παράνομη πολλές φορές οικοδόμηση, τα οποία αθροιστικά αποτελούν μία σημαντική παθογένεια (Giannakourou, 2005). Αυτό είναι ένα στοιχείο το οποίο γίνεται ορατό τόσο στην ύπαιθρο, όσο και σε αμιγώς αστικό περιβάλλον μίας

μεγάλης πόλης. Στη συγκεκριμένη εργασία θα εξεταστεί κατά πόσο το μοντέλο της Ανθεκτικότητας (και ειδικότερα της εξελικτικής ανθεκτικότητας) μπορεί να εφαρμοστεί σε περιβάλλον υπαίθρου, αλλά και οι δυσκολίες που προκύπτουν όταν το μοντέλο αυτό γίνεται προσπάθεια να εφαρμοστεί σε αστικό περιβάλλον στο ευρύτερο πλαίσιο μίας ήδη δομημένης περιοχής. Σημαντικός παράγοντας είναι φυσικά ο άνθρωπος και πώς αντιμετωπίζει (θετικά ή αρνητικά) το περιβάλλον στο οποίο ζει.

2.2 Πρακτικές Διαχείρισης και Ανάδειξης Ρεμάτων και Ελληνικό Θεσμικό Πλαίσιο Διαχείρισης Ρεμάτων σε Αστικό Περιβάλλον

Τα ρέματα που εισέρχονται στον πολεοδομικό ιστό είχαν παλαιότερα χρησιμοποιηθεί σε πολλές πόλεις ως μέρος αποχετευτικού δικτύου ή είχαν υποστεί ανθρωπογενείς παρεμβάσεις εξάλειψής τους ώστε να χρησιμοποιηθούν ως οδικό δίκτυο (πρακτική εγκιβωτισμού) εξαλείφοντας την παρουσία τους από τον επιφανειακό χάρτη των πόλεων. Τα τελευταία χρόνια οι ανθρωπογενείς παρεμβάσεις στα ρέματα υποδεικνύουν μία περιβαλλοντικά ορθή πολιτική ανάδειξής τους σύμφωνα με τα οικολογικά πρότυπα (Ντάφα Ε., 2014) αφήνοντας να διαφανεί το θετικό περιβαλλοντικό τους αποτύπωμα στην ζωή των κατοίκων μίας αστικής περιοχής (Simsek G., 2012). Για την καλύτερη κατανόηση των προτεινόμενων παρεμβάσεων στο υπό εξέταση περιοχή παρακάτω αναφέρονται οι πιο πρόσφατες πρακτικές διαχείρισης και ανάδειξης ρεμάτων που συναντάμε στη διεθνή βιβλιογραφία:

- **Renovation Stream.** Πρόκειται για προσπάθειες διαχείρισης και ανάδειξης της δομής και λειτουργίας του ρέματος στην πρότερη κατάστασή του, πριν δηλαδή τις αρνητικές ανθρωπογενείς ενέργειες που έλαβαν χώρα στην κοίτη του κάποια στιγμή κατά το παρελθόν. Πρακτικά αυτό σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι εφικτό λόγω οικιστικών περιορισμών.
- **Stream Rehabilitation.** Πρόκειται για ενέργειες μερικής επαναφοράς του ρέματος στην πρότερη μορφή του μέσα από περισσότερο ήπιες μεθόδους ανάδειξής του (για παράδειγμα απομάκρυνση πηγών όχλησης και ρύπανσης) και επομένως λιγότερο φιλόδοξες πρακτικές περισσότερο αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Σε σύγκριση με την προηγούμενη μέθοδο έχει πιο περιορισμένους ορίζοντες διαχείρισης και ανάδειξης του ρέματος επιτρέποντας μόνο εν μέρει τμηματικές παρεμβάσεις αποκατάστασης κυρίως στα σημεία που υπάρχει αυξημένος κίνδυνος πλημμυρών (Smith, 2016).
- **Stream Daylighting.** Πρόκειται για την πρακτική διαχείρισης ρεμάτων σύμφωνα με την οποία το ζητούμενο είναι η ολική ή μερική επιφανειακή επαναφορά του ρέματος και η απελευθέρωσή του από τις ξεπερασμένες πρακτικές εγκιβωτισμού, αναδεικνύοντας το πρότερο παρόχθιο τοπίο του ρέματος (Trice, 2013).

2.3 Η έννοια της Ανθεκτικότητας

Μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει ότι η έννοια της «Ανθεκτικότητας» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην περιγραφή “μηχανικών” ιδιοτήτων ενός υλικού (*μηχανική ανθεκτικότητα*) και από την ικανότητά του να επανέρχεται στην αρχική κατάστασή του έπειτα από μία παρατεταμένη απομάκρυνσή του από αυτή. Για παράδειγμα, μία τέτοια ιδιότητα είναι εκείνη του ελατηρίου

(ελάσματος), το οποίο έχει την τάση να επιστρέφει στην αρχική του θέση όσο και αν το επιμηκύνουμε και το απομακρύνουμε από την αρχική του θέση (Pimm, 1984). Επομένως, η μηχανική ανθεκτικότητα περιγράφει την ικανότητα ενός συστήματος να επιστρέφει σε μία σταθερή κατάσταση μετά από μία ενόχληση (Holling, 1973, 1986).

Μετάπειτα ο όρος «ανθεκτικότητα» χρησιμοποιήθηκε και από τον τομέα της ψυχολογίας και πώς αντιδρούν τα άτομα που έχουν υποστεί έντονο ψυχολογικό σοκ (Bonnano, 2005). Υιοθετήθηκε για πρώτη φορά από τον οικονομολόγο Crawford Stanley Holling προσπαθώντας να κατανοήσει πώς συμπεριφέρονται οικοσυστήματα που δέχονται σημαντικές οχλήσεις και την ικανότητά τους να προσαρμόζονται στις αλλαγές διατηρώντας παράλληλα την υπάρχουσα κατάσταση λειτουργίας. Αντίστοιχα, η *οικολογική ανθεκτικότητα* ορίζεται ως “το μέγεθος της ενόχλησης ή της διαταραχής που μπορεί να απορροφήσει ένα σύστημα πριν αλλάξει η δομή του (Holling, 1996).

Επομένως, το περιεχόμενο του όρου “ανθεκτικότητα” μεταβάλλεται ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο μελέτης και του εκάστοτε συστήματος εντός του οποίου η ανθεκτικότητα λαμβάνει χώρα. Γενικά όμως η εξέταση της έννοιας της «ανθεκτικότητας» (σε ένα σύστημα υπό καθεστώς “διαταραχής”) σημαίνει ότι λαμβάνεται υπόψη ένα οικοσύστημα όπου πραγματοποιούνται αλλαγές σε επίπεδο κλίμακας, συχνότητας, προβλεψιμότητας και σοβαρότητας (White et al., 1985, Turner et al. 1998). Ειδικότερα, στα κοινωνικο-οικονομικά συστήματα προστίθενται επιπλέον και άλλα επίπεδα διαταραχών, όπως οι απότομες αλλαγές στους κανονισμούς ή αλλαγές που προκύπτουν στην σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη αγορά (Janssen et al., 2005).

Υπάρχουν δύο κύριες προσεγγίσεις σχετικά με την έννοια της ανθεκτικότητας:

α) η *Εξισορροπητική Ανθεκτικότητα (Equilibrium Resilience)*, δηλαδή η δυνατότητα ενός συστήματος να επανέρχεται στην αρχική του θέση απορροφώντας τους κραδασμούς που τείνουν να το απομακρύνουν από το κέντρο ισορροπίας του. Η “Εξισορροπητική Ανθεκτικότητα” περιγράφει την δυνατότητα ενός συστήματος να επιστρέφει στην αρχική κατάσταση μετά από ένα εξωγενές σοκ που έχει δεχθεί (Pike et al., 2010) και επίσης περιγράφεται ως ικανότητα επαναφοράς στην υφιστάμενη κατάσταση πριν την κρίση (Folke et al., 2010).

β) η *Εξελικτική Ανθεκτικότητα (Evolutionary Resilience)* η οποία διατείνεται ότι δεν υπάρχει ένα διακριτό σημείο ισορροπίας, αλλά νέες ισορροπίες προκύπτουν μέσα από διαδικασίες προσαρμοστικότητας και ευελιξίας στις νέες συνθήκες που τείνουν να διαμορφωθούν, οδηγώντας συνολικά το σύστημα σε μετασχηματισμό μέσα από καινοτομικές εφαρμογές και διαδικασίες. Επομένως, η “Εξελικτική Ανθεκτικότητα” επισημαίνει τις συνεχείς εξελικτικές διαδικασίες αλλαγής και τονίζει την προσαρμοστική ικανότητα (**adaptive capacity**), την προσαρμοστικότητα (**adaptability**) και την ικανότητα μετασχηματισμού (**transformability**). Τέλος, και η “ευπάθεια” (vulnerability) αποτελεί συστατικό στοιχείο στον πυρήνα της έννοιας της Ανθεκτικότητας, όπως για παράδειγμα η ανθεκτικότητα ενός συστήματος σε κοινωνικοοικονομικές κρίσεις (Janssen et al., 2006).

2.4 Κοινωνικο-οικολογικά Συστήματα, Εξελικτική Ανθεκτικότητα, η έννοια της Παναρχίας

Σύμφωνα με την Davoudi (2012) η “Εξελικτική Ανθεκτικότητα” προκύπτει ως αποτέλεσμα της αδιαιρετότητας των κοινωνικο-οικολογικών συστημάτων (social-ecological systems) και υπό αυτή την έννοια την θεωρούμε ως την πλέον κατάλληλη για να τη χρησιμοποιήσουμε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Η εξελικτική ανθεκτικότητα (υπό την έννοια της κοινωνικο-οικολογικής ανθεκτικότητας) θεωρεί τα άτομα και την φύση ως ενιαίο σύνολο, σε μία σχέση αμοιβαία αλληλοεξαρτώμενη και ταυτόχρονα με ένα βαθμό ανεξαρτησίας (Folke, C., et al., 2010).

Ο Davidson (2010) υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά συστήματα προσαρμόζονται ή καλύτερα, αναπτύσσουν εναλλακτικά αναπτυξιακά μονοπάτια (paths). Τα κοινωνικοοικονομικά αυτά συστήματα μπορούν να ιδωθούν υπό το πρίσμα της “πολυπλοκότητας, μη γραμμικότητας και με δυνατότητα αυτοοργάνωσης” (Berkes, Folke, 1998). Μια “ανθεκτική” και “εξελικτική” κοινότητα περιέχει τα συστατικά της ευελιξίας και της δημιουργικότητας (creativity) ώστε να αναπτύξει και να συμπεριλάβει νέους /εναλλακτικούς τρόπους δράσης (resilience alliance). Οι μετασχηματισμοί δεν λαμβάνουν χώρα στο κενό, κάνουν χρήση των κρίσεων, σαν παράθυρα ευκαιριών και ανασυνδυάζουν πηγές εμπειρίας και γνώσης (Folke, et al., 2010). Με βάση τα παραπάνω η γενική θεωρία της ανθεκτικότητας περιγράφει ένα θεωρητικό μοντέλο για την “κοινωνιο-οικολογική ανθεκτικότητα” των συστημάτων (social-ecological systems) η οποία εδράζεται σε τρεις (3) βασικές ιδιότητες:

α) η ανθεκτικότητα εξαρτάται από το ποσό της διαταραχής που το εκάστοτε σύστημα μπορεί να απορροφήσει διατηρώντας ταυτόχρονα τη δομή και λειτουργία του, β) τον βαθμό στον οποίο το εκάστοτε σύστημα έχει τη δυνατότητα να αυτοοργανωθεί (self-organize), γ) το βαθμό στον οποίο μπορεί το εκάστοτε σύστημα να αυξήσει την ικανότητά του για μάθηση (μέσω ανάπτυξης δεξιοτήτων) και μπορεί να προσαρμοσθεί (Holling 1973, Carpenter & Gunderson 2001, Folke et al. 2001). Προέκταση των παραπάνω τριών ιδιοτήτων είναι ότι, σε πρακτικό επίπεδο, η θεωρία της ανθεκτικότητας συνδέεται και με την έννοια της βιωσιμότητας ενός συστήματος (Carpenter et al., 2005).

Η εξελικτική αντίληψη της Ανθεκτικότητας που παρουσιάζει ένα κοινωνικο-οικολογικό σύστημα μπορεί να προσεγγιστεί αποτελεσματικότερα μέσω του “προσαρμοστικού κύκλου” στο μοντέλο του Holling. Σύμφωνα με αυτό: α) καθώς τα συστήματα ωριμάζουν, η ανθεκτικότητά τους μειώνεται επιτρέποντας σε ατυχή συμβάντα να λάβουν χώρα (Holling, 1986) και β) όταν τα συστήματα είναι πολύ κοντά στο να καταρρεύσουν, ένα “παράθυρο ευκαιρίας” εμφανίζεται για εναλλακτικούς μετασχηματισμούς του συστήματος (Olsson et al., 2006). Το Μοντέλο του Προσαρμοστικού Κύκλου παρουσιάζει ορισμένες αδυναμίες (Gunderson, 2000) και για το λόγο αυτό οι Gunderson και Holling (2000) εισήγαγαν την έννοια της “παναρχίας”. Σύμφωνα με αυτή, οι φάσεις του προσαρμοστικού κύκλου του Holling δεν είναι απαραίτητα διαδοχικές (ή σταθερές) και επιπλέον τα συστήματα λειτουργούν όχι σε έναν μοναδικό κύκλο, αλλά σε μία σειρά ένθετων προσαρμοστικών κύκλων που δρουν αλληλεπιδρώντας, με πολλαπλές κλίμακες, σε διαφορετικές ταχύτητες και σε διαφορετικούς χρονικούς ορίζοντες (από το πιο βραχυχρόνιο στο περισσότερο μακροπρόθεσμο). Ακριβώς αυτή η έννοια της “παναρχίας” είναι που υποστηρίζει την εξελικτική αντίληψη της Ανθεκτικότητας.

2.5 Κοινωνική Οικονομία και Αλληλέγγυα Κοινωνική Οικονομία

Η κοινωνική οικονομία ορίζει ένα σύνολο ενεργειών/δραστηριοτήτων οι οποίες προέρχονται μέσα από συλλογικές πρωτοβουλίες πολιτών και διεξάγονται στη σφαίρα ανάμεσα στην ιδιωτική και την δημόσια (κρατική) οικονομία. Πρόκειται για τη λειτουργία μιας οικονομίας που στον πυρήνα της έχει την κοινωνία των πολιτών, δηλαδή το σύνολο των υπερ-ατομικών και υπερ-οικογενειακών οργανώσεων, οι οποίες δεν αποσκοπούν στο να αποκομίσουν χρηματοοικονομικό όφελος, αλλά αντίθετα αποβλέπουν στο «κοινό καλό» (Νικολοπουλος, Καπογιάννης, 2014).

Αντίστοιχα, ο όρος «τρίτος τομέας» (προτάθηκε για πρώτη φορά από τους ερευνητικούς κύκλους του Πανεπιστημίου Paris Dauphine και πιο συγκεκριμένα από τον J. Delors) χαίρει ευρείας αποδοχής από υποστηρικτές των περισσότερων θεωρητικών προσεγγίσεων (Moulaert & Ailenei, 2005). Σε ευρωπαϊκό επίπεδο πρωτοπόροι στη θεσμική και οργανωτική ένταξη του τρίτου τομέα στον κρατικό μηχανισμό είναι η Γαλλία, τόσο με την ίδρυση Γραμματείας Αλληλέγγυας Οικονομίας (1998), όσο και η Μεγάλη Βρετανία με τη δημιουργία των φορέων «Social Enterprise Unit» και «Social Enterprise Coalition».

Ειδικότερα, η έννοια της Αλληλέγγυας Κοινωνικής Οικονομίας στηρίζεται στην αρχή της άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων και της αναδιανομής του δημόσιου πλούτου με πιο δίκαιο τρόπο (Μητροσύλη, 2008). Αυτό είναι άλλωστε και το σημείο που την κάνει να ξεχωρίζει ως θεωρητική σύλληψη εν μέρει από την κοινωνική οικονομία αλλά και την εναλλακτική οικονομία (Draperi, 2005). Ουσιαστικά, η Αλληλέγγυα Κοινωνική Οικονομία λειτουργεί προς την κατεύθυνση της οικολογικά βιώσιμης, οικονομικά δίκαιης και πολιτικά δημοκρατικής κοινωνίας η οποία προάγει και στηρίζεται στον διαπολιτισμικό διάλογο (Mance, 2015).

Τέλος, η Αλληλέγγυα Κοινωνική Οικονομία περικλείει ένα σύνολο ενεργειών, δίνοντας έμφαση άλλοτε στην αλληλέγγυα φύση των δραστηριοτήτων και άλλοτε αναδεικνύοντας το σεβασμό στους κοινωνικοηθικούς και περιβαλλοντικούς κανόνες όπως για παράδειγμα: την απασχόληση ατόμων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση και την ενσωμάτωσή τους στο πλαίσιο της οικονομίας και τον κοινωνικό ιστό, παρέχοντας τα εχέγγυα ώστε να οργανώσουν και να ξεκινήσουν ένα δικό τους επιχειρηματικό εγχείρημα με τους κανόνες της ισοδίκαιης και ηθικής εμπορικής συνδιαλλαγής, αλληλέγγυας χρηματοδότησης κ.α. (Νικολοπουλος, Καπογιάννης, 2014).

2.6 Βασικές Αρχές και Κριτήρια Δράσεων Χωρικού Σχεδιασμού

Με βάση την παραπάνω βιβλιογραφική ανασκόπηση καταλήγουμε ότι η εξελικτική αντίληψη της ανθεκτικότητας ενσωματώνει τις δυναμικές αλληλεπιδράσεις της διατηρησιμότητας, της προσαρμογής και του μετασχηματισμού αλληλεπιδρώντας επάλληλα με τις έννοιες της κλίμακας του μεγέθους, της ταχύτητας μεταβολής και τον παράγοντα “χρόνος” (Holling & Gunderson, 2002, Walker et al., 2004, Folke et al., 2010). Ως αποτέλεσμα της παραπάνω διαδικασίας αλληλεπίδρασης, προβάλλει ο ρόλος του θεσμικού πλαισίου, του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνικής

μάθησης σε επίπεδο δεξιοτήτων εντός του πεδίου της Ανθεκτικότητας (Olson et al., 2006).

Οι Mehaffy και Salingeros 2014 αναφέρουν ότι οι πολιτικές χωρικού σχεδιασμού θα ήταν περισσότερο αποτελεσματικές εάν αντιμετωπίζαμε τον «χώρο» (είτε αστικό περιβάλλον, είτε περιβάλλον Υπαίθρου) ως ένα σύνθετο «βιολογικό σύστημα» σε συνεχή μεταβολή. Έννοιες όπως συνθετότητα, αυτοοργάνωση, μεταλλαγή, προσαρμοστικότητα είναι ο πυρήνας για την υγιή ανάπτυξη ενός τέτοιου κοινωνικο-οικονομικού συστήματος και πρέπει να οριστούν νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις χωρικού σχεδιασμού και εργαλείων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Πρακτικά, ο Mehaffy και Salingeros παρατηρώντας τα βιολογικά συστήματα (natural systems) προτείνουν μία νέα προσέγγιση στην στρατηγική που σχεδιάζει ο άνθρωπος το περιβάλλον στο οποίο διαβιεί. Σύμφωνα με αυτούς, οι τέσσερις σχεδιαστικές αρχές πάνω στις οποίες θα πρέπει να στηρίζεται ή να υιοθετήσει ο «χωροτάκτης» μίας οικιστικής περιοχής είναι ότι θα πρέπει να γνωρίζει ότι η κάθε περιοχή:

- 1) διαθέτει διασυνδεδεμένα δίκτυα, μονοπάτια (paths) και σχέσεις με το ευρύτερο περιβάλλον,
- 2) διαθέτει ποικιλομορφία και πλεονασμό δραστηριοτήτων, διαφόρων τύπων και στόχων καθώς και ετερόκλητο πληθυσμό,
- 3) διαθέτει μία ευρεία κατανομή διαφορετικών κλιμάκων και δομών. Συνδυάζοντας τις προηγούμενες δύο σχεδιαστικές αρχές (Α και Β) συμπεραίνουμε ότι αυτές οι δομές διασυνδέονται και μπορούν να προσαρμοστούν σχετικά εύκολα σε τοπικό επίπεδο σε περίπτωση που κριθεί αναγκαίο.
- 4) αποτέλεσμα των τριών προηγούμενων αρχών είναι ότι διαθέτει την ικανότητα προσαρμογής και αυτό-οργάνωσης για να ανταποκριθεί στην ανάγκη αλλαγής σε διαφορετική χωρική και χρονική κλίμακα.

Με βάση τα παραπάνω τέσσερα (4) κριτήρια θα προτείνουμε δράσεις χωρικού σχεδιασμού σε δύο διαφορετικά περιβάλλοντα: ένα σε περιβάλλον υπαίθρου και ένα σε περιβάλλον πόλης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Έρευνα Πεδίου και διαδικασία συλλογής στοιχείων σε περιβάλλον Υπαίθρου και σε Αστικό Περιβάλλον

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε συλλογή στοιχείων με δύο διαφορετικούς τρόπους: α) σε αστικό περιβάλλον και πέριξ της κοίτης υδατορεμάτων που διασχίζουν την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας (Ποδονίφτης, Εσχατιά) πραγματοποιήθηκε περιορισμένος αριθμός συνεντεύξεων με τους κατοίκους προκειμένου να καταγραφούν οι απόψεις τους για τη συλλογή στοιχείων για την συγκεκριμένη έρευνα, β) σε περιβάλλον Υπαίθρου πραγματοποιήθηκε συλλογή πρωτογενών στοιχείων για επεξεργασία μέσα από ένα ειδικά διαμορφωμένο ερωτηματολόγιο

3.1 Έρευνα Πεδίου και διαδικασία συλλογής στοιχείων μέσω ερωτηματολογίου στην Ύπαιθρο (Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας)

Συγκεκριμένα, για να εξετάσουμε τη μελέτη περίπτωσης της υπαίθρου μοιράστηκαν ερωτηματολόγια σε πολίτες που διαμένουν εκτός πρωτεύουσας στην ευρύτερη επαρχιακή περιοχή και διαμένουν είτε σε χωριά της περιοχής, είτε σε κωμοπόλεις/μικρές πόλεις, αλλά σε κάθε περίπτωση σε απόσταση από μία μεγάλη πόλη. Διαπιστώθηκαν τα τρέχοντα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ζωής τους στην ύπαιθρο, το επίπεδο της ποιότητας ζωής τους καθώς και κλήθηκαν να επιλέξουν μεταξύ έργων που μπορούν να πραγματοποιηθούν ώστε η ζωή τους να καταστεί βιώσιμη και στο μέλλον.

Για την καλύτερη κατανόηση των ερωτήσεων, σύμφωνα και με τους Κυριαζόπουλο & Σιαμαντά (2011), η δομή του ερωτηματολογίου πρέπει να είναι απλή και παράλληλα ορθά σχεδιασμένη έτσι ώστε να εξυπηρετεί τους ειδικούς ερευνητικούς σκοπούς της έρευνας για την οποία έχει σχεδιαστεί. Βασικός σκοπός του ερωτηματολογίου είναι η συλλογή αξιόπιστων στοιχείων μέσα από τη σωστή κατανόηση των ερωτήσεων από εκείνους οι οποίοι οικειοθελώς απάντησαν στο ερωτηματολόγιο (Δημητρόπουλος, 2004).

3.2 Επιτόπια έρευνα

Τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν και συμπληρώθηκαν στην Κοινότητα Παλαιοχωρίου Δωριέων του Δήμου Αμφίκλειας-Ελάτειας στον Νομό Φθιώτιδας στις 3/11/2019. Η συγκεκριμένη ημερομηνία επιλέχθηκε διότι τότε πραγματοποιήθηκε ένα αθλητικό γεγονός (ορεινός αγώνας δρόμου) και είχαν συγκεντρωθεί πολλοί δρομείς – συνολικά 178 άτομα – και επιπλέον οι οικογένειές τους, φίλοι και απλοί επισκέπτες από την ευρύτερη περιοχή της Περιφέρειας της Στερεάς Ελλάδας. Επομένως θεωρούμε ότι συγκεντρώθηκαν ερωτηματολόγια από ένα δείγμα ικανό να αντιπροσωπεύσει ικανοποιητικά το ευρύτερο σύνολο του πληθυσμού της περιοχής. Οι ερωτηθέντες συμπλήρωσαν οικειοθελώς και εντύπως το ερωτηματολόγιο.

Αναλυτικότερα, το ερωτηματολόγιο αποτελείται από εισαγωγικά ερωτήματα (ηλικιακή ομάδα, φύλο, επαγγελματική ιδιότητα, επίπεδο σπουδών, τόπος διαμονής) και από τρεις (3) ενότητες. Συνολικά το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 17 ερωτήσεις. Οι θεματικές ενότητες δημιουργήθηκαν για να υπηρετήσουν το σκοπό, τα ερωτήματα και τις υποθέσεις της παρούσας έρευνας και περιλαμβάνουν ερωτήσεις οι οποίες αφορούν:

Α) βαθμός ικανοποίησης από τον υφιστάμενο τρόπο ζωής στην ύπαιθρο (πολιτισμικό, κοινωνικό, οικονομικό περιβάλλον) καταγράφοντας τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα και ποια από τα δύο υπερτερεί τελικά,

Β) βιώσιμη ανάπτυξη: αποτύπωση θετικών προοπτικών και κινδύνων που σχετίζονται με την τοπική κοινωνία και τη βιωσιμότητά της τα επόμενα χρόνια,

Γ) αποτύπωση και αξιολόγηση δράσεων μέσα από ένα πλέγμα επιλογής προτεινόμενων εναλλακτικών προτάσεων βιώσιμης ανάπτυξης για την οικονομία, κοινωνία, περιβάλλον και πολιτική/διακυβέρνηση στο τοπικό επίπεδο της υπαίθρου που διαβιούν.

3.3 Εργαλείο Έρευνας Πεδίου: Κατάρτιση Ερωτηματολογίου

Στην πρώτη εισαγωγική ενότητα του ερωτηματολογίου, περιλαμβάνονται πέντε (5) ερωτήσεις (q1 – q5), οι οποίες αφορούν σε κοινωνικά-δημογραφικά στοιχεία. Στην ενότητα αυτή οι ερωτηθέντες καλούνται να δηλώσουν το φύλο τους, την ηλικία τους, τον τόπο διαμονής τους, το επίπεδο σπουδών τους και την απασχόλησή τους.

Η δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου αποτελείται συνολικά από επτά (7) ερωτήσεις (q6 – q12) οι οποίες στόχο έχουν να καταγράψουν την ικανοποίηση των ερωτηθέντων σχετικά με την ποιότητα της ζωής τους στον τόπο διαμονής τους, να αποτυπώσουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που έχει ο υφιστάμενος τρόπος ζωής τους, να αποφανθούν εάν τα πλεονεκτήματα υπερτερούν ή όχι των μειονεκτημάτων και εάν πιστεύουν ότι ο τρόπος ζωής στον τόπο τους είναι βιώσιμος στο παρόν και αν θα μπορούσε να αναβαθμιστεί τα επόμενα χρόνια (σε βάθος 15 έως 20 ετών).

Επίσης οι κάτοικοι της επαρχίας καλούνται να απαντήσουν που είναι οι κυριότεροι λόγοι για τους οποίους πιστεύουν ότι ο τρόπος ζωής τους και η τοπική οικονομία θα βελτιωθούν τα προσεχή έτη ή αντίθετα ποιοι είναι οι λόγοι για τους οποίους δεν είναι τόσο αισιόδοξοι ότι θα συνεχιστεί η βιώσιμη ανάπτυξη και η αναβάθμιση της ποιότητας ζωής τους.

Η τρίτη ενότητα του ερωτηματολογίου αποτελείται επίσης από πέντε (5) ερωτήσεις (q13 – q17). Ιδιαίτερα, στην ενότητα αυτή, οι κάτοικοι της υπό έρευνας υπαίθρου προσκλήθηκαν να απαντήσουν στις προοπτικές και τί συγκεκριμένες δράσεις μπορούν να αναληφθούν για τη διατήρηση της βιώσιμης ανάπτυξης σε επιμέρους πεδία:

- Τοπική Οικονομία

- Τοπική Κοινωνία
- Τοπικό Περιβάλλον
- Τοπικό επίπεδο Διακυβέρνησης

Τέλος καλούνται να απαντήσουν ποιους φορείς/θεσμούς/συλλόγους στο ευρύτερο πεδίο του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού γίνεσθαι εμπιστεύονται περισσότερο για να αναλάβουν ενέργειες προς την κατεύθυνση υλοποίησης των παραπάνω δράσεων οι οποίες δύναται να διασφαλίσουν συνολικά την βιωσιμότητα της ζωής τους και εν γένει των παιδιών τους ώστε να παραμείνουν στην ύπαιθρο.

Πίνακας 2. κωδικοποίηση ερωτήσεων Ερωτηματολογίου

- q1. Ηλικιακή Ομάδα (Age)
 q2. Φύλο (Gender)
 q3. Επάγγελμα (Job)
 q4. Επίπεδο Σπουδών (Education)
 q5. Τόπος Διαμονής (Location)
- q6. Ικανοποίηση από την ποιότητα ζωής στον τόπο κατοικίας στην ύπαιθρο (Pleasure)
 q7. Αποτύπωση κυριότερων πλεονεκτημάτων στην ποιότητα ζωής στο παρόν (Adv_Now)
 q8. Αποτύπωση κυριότερων μειονεκτημάτων ποιότητα ζωής στο παρόν (Disadv_Now)
 q9. Συνολική αποτίμηση εάν υπερτερούν πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα (Pros_Cons)
 q10. Αξιολόγηση της βιωσιμότητας στον τρόπο ζωής στο τόπο διαμονής (Viability)
 q11. Αποτύπωση λόγων αισιοδοξίας για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου (Adv_Future)
 q12. Αποτύπωση λόγων απαισιοδοξίας για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου (Disadv_Future)
- q13. Αξιολόγηση προτάσεων/προοπτικές για διατήρηση της βιώσιμης ανάπτυξης με έμφαση στην τοπική Οικονομία
 q14. Αξιολόγηση προτάσεων/προοπτικές για διατήρηση της βιώσιμης ανάπτυξης με έμφαση στην τοπική Κοινωνία
 q15. Αξιολόγηση προτάσεων/προοπτικές για διατήρηση της βιώσιμης ανάπτυξης με έμφαση στο τοπικό Περιβάλλον
 q16. Αξιολόγηση προτάσεων/προοπτικές για διατήρηση της βιώσιμης ανάπτυξης με έμφαση στο τοπικό επίπεδο Διακυβέρνησης
 q17. Αξιολόγηση της εμπιστοσύνης σε φορείς/θεσμούς/συλλόγους για την ανάληψη δράσεων υλοποίησης προς την κατεύθυνση της διατήρησης της βιωσιμότητας συνολικά

Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων Κατάρτισης Ερωτηματολογίου

3.4 Δείγμα, Πηγές Συλλογής και Επεξεργασίας Δεδομένων

Το τελικό δείγμα που συγκεντρώθηκε για την περιοχή της Υπαιθρου αφορά 135 αποκρίσεις για περαιτέρω στατιστική ανάλυση. Σύμφωνα με τους Κυριαζόπουλο & Σαμαντά (2011) κάθε έρευνα βασίζεται τα συμπεράσματά της μέσα από προσεκτική συλλογή και επεξεργασία στοιχείων. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να είναι πρωτογενή, στην περίπτωση που έχουν συλλεγεί απευθείας από έναν πληθυσμό και εξυπηρετούν τις συγκεκριμένες ανάγκες μίας έρευνας (συλλογή ερωτηματολογίων από τον ίδιο τον πληθυσμό), είτε μπορεί να είναι δευτερογενή και να έχουν συλλεχθεί από άλλους

ερευνητές από άλλες συναφείς ερευνητικές εργασίες. Η συλλογή των δεδομένων υλοποιήθηκε με τη μέθοδο συμπλήρωσης ειδικού ερωτηματολογίου κλειστού τύπου προκειμένου να αναδειχθούν οι κρίσιμοι παράγοντες που επιδρούν στη βιωσιμότητα στην ύπαιθρο. Οι ερωτήσεις κλειστού τύπου παρουσιάζουν πλεονεκτήματα που διευκολύνουν τα ερευνητικά ερωτήματα και τους σκοπούς της παρούσας εργασίας. Η απάντηση των ερωτήσεων πραγματοποιήθηκε σύντομα, χωρίς να κουράζει τον χρήστη και τα συλλεγόμενα δεδομένα είναι εύκολα επεξεργάσιμα για περαιτέρω στατιστική ανάλυση. Βέβαια, ως μειονέκτημα μπορεί να αναφερθεί ότι οι απαντήσεις μπορεί να είναι ατελείς ή παραπλανητικές. Η αποφυγή των μειονεκτημάτων ενός ερωτηματολογίου κλειστού τύπου αντιμετωπίζεται από την εμπειρία του ερευνητή και κυρίως να διαθέτει μια σε βάθος κατανόηση του θέματος στο οποίο επικεντρώνεται η έρευνα.

Όσον αφορά την αστική περιοχή, δεν συγκεντρώθηκαν ερωτηματολόγια, αλλά πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις.

3.5 Επιλογή Περιοχών Μελέτης σε Περιβάλλον Υπαίθρου και Αστικό Περιβάλλον: Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας και Περιφέρεια Αττικής

Το βασικό συνεκτικό στοιχείο το οποίο είναι κοινό και στις δύο υπό μελέτη περιοχές (περιοχή υπαίθρου και πόλη) είναι το υδάτινο στοιχείο και πώς αυτό μπορεί να αναβαθμίσει την ποιότητα ζωής των κατοίκων και επιπλέον να βοηθήσει στην βιώσιμη ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας. Το υδάτινο στοιχείο σε αστικό περιβάλλον αφορά περισσότερο την ανάδειξη υδατορεμάτων τα οποία έχουν υποστεί εκτεταμένες ανθρωπογενείς παρεμβάσεις και διαπερνούν τον πολεοδομικό ιστό μιας πόλης. Αντίστοιχα, το υδάτινο στοιχείο σε περιβάλλον υπαίθρου αφορά ρεματιές, ρυάκια ή μικρά ποτάμια τα οποία έχουν υποστεί μικρές ή καθόλου παρεμβάσεις από τους κατοίκους και η ανάδειξή τους μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας και της ποιότητας των κατοίκων.

Η πρώτη είναι η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας. Η συγκεκριμένη περιφέρεια επιλέχθηκε διότι μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτική και άλλων περιφερειών (τουλάχιστον πέντε άλλων περιφερειών ανά την ελληνική επικράτεια) οι οποίες έχουν περίπου ίδια ποσοστά συμμετοχής στην Α.Π.Α (περίπου 5%) της Ελλάδας. Επιπλέον, η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας έχει επιλεγεί διότι διαθέτει ορισμένα ιδιαίτερα γεωγραφικά χαρακτηριστικά: βρίσκεται στο κέντρο του άξονα της ηπειρωτικής Ελλάδας και επίσης απέχει μικρή χιλιομετρική απόσταση από την πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους διαθέτοντας παράλληλα ένα σημαντικό απόθεμα συνεταιριστικής οργάνωσης και παραγωγής τοπικών προϊόντων (προϊόντα ΠΟΠ ή ΠΓΕ). Επίσης, η συγκεκριμένη περιοχή συνιστά σημαντικό οικοσύστημα, το οποίο προσφέρει υπηρεσίες και από τις τρεις κατηγορίες οικοσυστημικών υπηρεσιών α) παροχής νερού, τροφής, πρώτων υλών, ορυκτών / βιοποικιλότητας (υπηρεσίες παροχής), β) ρύθμιση κλίματος, νερού και ροής των πλημμυρών, συμβολή στην ποιότητα του αέρα, προστασίας από ακραία καιρικά φαινόμενα και διάβρωσης του εδάφους, κλπ. (υπηρεσίες ρύθμισης και συντήρησης), γ) παροχής ευκαιριών για ψυχαγωγικές δραστηριότητες, τουρισμό, αισθητική έμπνευση, καθώς και ως πεδίο εκπαίδευσης και έρευνας (πολιτιστικές υπηρεσίες).

Η δεύτερη περιφέρεια είναι η Αττική. Επικεντρωνόμαστε σε μία υποπεριοχή βορείως συνορεύουσα με την πόλη των Αθηνών όπου διέρχονται δύο από τα σημαντικά ρέματα που καταλήγουν στον Κηφισό, το ρέμα της Εσχατιάς και ο Ποδονίφτης. Στη συγκεκριμένη περιοχή, παρατηρείται η εξής διχοτομία : η μεγάλη αστική ανάπτυξη που παρατηρείται στο λεκανοπέδιο της Αττικής δεν συνοδεύεται από περιβαλλοντική ευαισθησία μετατρέποντας το οικοσύστημα του ρέματος της Εσχατιάς και του Ποδονίφτη σε τόπο απόθεσης επικίνδυνων αποβλήτων και απορριμμάτων υποβαθμίζοντας αισθητά την ποιότητα ζωής των κατοίκων πολλών Δήμων της περιοχής όπου διέρχονται τα δύο υδατορέματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Παρουσίαση Περιοχής Μελέτης Υπαίθρου

4.1 Εισαγωγή

Η στρατηγική για την επίτευξη της ανάπτυξης σε μία χώρα εμπεριέχει την καταγραφή και ανάλυση των θετικών στοιχείων των περιφερειών από τις οποίες απαρτίζεται, τις δυνατότητές τους, αλλά και τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα ή το εδαφικό τους κεφάλαιο (Κυβέλου, 2010). Με αυτό τον τρόπο δίνονται ίσες ευκαιρίες και δυνατότητες ανάπτυξης σε όλες τις περιοχές ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Αντίστοιχα, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης θα πρέπει να στοχεύουν στην οικονομική και κοινωνική συνοχή, στην εξασφάλιση των φυσικών πόρων και της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και στην επίτευξη της ισόρροπης ανταγωνιστικότητας μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών (Κορρές & Κόκκινου, 2014).

Με βάση την έως τώρα ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης στις δύο περιφέρειες, της μεθοδολογικής προσέγγισης και του θεωρητικού υποβάθρου θα τοποθετηθούν οι προτάσεις χωρικού σχεδιασμού: σε μία ευρύτερη περιοχή σε περιβάλλον υπαίθρου στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας και συγκεκριμένα στο νότιο τμήμα του νομού Φθιώτιδας που περιβάλλει το δήμο Αμφίκλειας-Ελάτειας. Η συγκεκριμένη περιοχή έχει εύκολη πρόσβαση από την πρωτεύουσα μέσω αυτοκινητοδρόμων αλλά και προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Ενδεικτικά σημεία αναφοράς προς αξιοποίηση αναφέρονται τα ακόλουθα: συνορεύει με το νομό Φωκίδας και την πόλη της Γραβιάς (ιστορικό Χάνι της Γραβιάς), έχει εύκολη πρόσβαση στο χιονοδρομικό κέντρο Παρνασσού, πρόσβαση σε ορεινά χωριά με φυσικό κάλος, σε περιπατητικές δραστηριότητες (αισθητικό δάσος και πάρκο αναψυχής Παύλιανης), ιαματικές πηγές στις Θερμοπύλες, Λίμνη Καλλιδρόμου, διαθέτει επίσημα χαρτογραφημένη διαδρομή Ράλι Ακρόπολις με αφετηρία το χωρίο Παλαιοχώρι Δωριέων, ποταμός Κηφισός (Φωκικός) ο οποίος είναι ενταγμένος στο δίκτυο Natura 2000 κ.α.

Συγκρίνοντας σε επόμενο κεφάλαιο της εργασίας τις δύο υποπεριοχές των συγκεκριμένων περιφερειών θα δούμε ότι υπάρχει διαφορά στη στάση των κατοίκων έναντι του ευρύτερου χωροταξικού περιβάλλοντος από το οποίο εξαρτάται και η ποιότητα ζωής τους. Από την μία μεριά, σε περιβάλλον υπαίθρου οι κάτοικοι αγαπούν τη φυσικό περιβάλλον γύρω τους, οι περισσότεροι από αυτούς είναι δεμένοι με την καλλιέργεια της γης και τα προϊόντα που αυτή παράγει και είναι περισσότερο πρόθυμοι να συμμετάσχουν σε πολιτικές που θεωρούν ότι αναβαθμίζουν την ποιότητα ζωής τους ή αντίστοιχα να αντιδράσουν σε πολιτικές που πιστεύουν ότι έχουν αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις (π.χ ανεμογεννήτριες σε περιοχές Natura, υδροηλεκτρικά εργοστάσια με ελλιπείς περιβαλλοντικές μελέτες κ.α). Από την άλλη πλευρά σε αστικό περιβάλλον και μάλιστα υποβαθμισμένο όπως είναι οι περιοχές που διασχίζει το ρέμα Εσχατιάς, οι κάτοικοι τείνουν να αποδέχονται την

υφιστάμενη κατάσταση, σε σημείο όχι μόνο να αποδέχονται την ρύπανση και υποβάθμιση της περιοχής, αλλά ακόμη περισσότερο να δείχνουν αδιαφορία επιτείνοντας την ήδη επιβαρυνόμενη κατάσταση συντελώντας και οι ίδιοι σε χειροτέρευση της ποιότητας ζωής τους γεμίζοντας απορρίμματα την κοίτη του ρέματος. Οι ίδιοι δηλαδή αντιμετωπίζουν τη φυσική κοίτη του ρέματος εξ αρχής ως κάτι αρνητικό (π.χ πιθανότητα πλημμυρών, καταστροφών περιουσιών, εστία μόλυνσης) παρά ως ένα «εν δυνάμει» φυσικό κεφάλαιο το οποίο εάν αξιοποιηθεί κατάλληλα και εντασσόμενο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πρασίνου και δραστηριοτήτων αναψυχής μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερευση της ποιότητας ζωής τους. Αυτή η αδιαφορία, ως ένα βαθμό, της τοπικής κοινωνίας του αστικού τοπίου υποχωρεί η συμμετοχικότητα του ατόμου σε επίπεδο λήψης δράσεων υπέρ αποφάσεων που λαμβάνονται απευθείας από την κρατική ή δημοτική διοίκηση. Στο πλαίσιο αυτό προτείνουμε μέσα από συγκεκριμένα έργα ένα χωρικό σχεδιασμό για την ευαισθητοποίηση της αξίας του ρέματος και την σύνδεσή του με άλλα έργα πρασίνου (π.χ Πάρκο Τρίτση) έτσι ώστε το οικοσύστημα της Εσχατιάς να γίνει ωφέλιμο για τους κατοίκους αναβαθμίζοντας την ποιότητα της ζωής τους.

4.2 Ιστορική Αναδρομή - περιγραφή τοπογραφίας “Αρχαίας Δωρικής κοιλάδας”

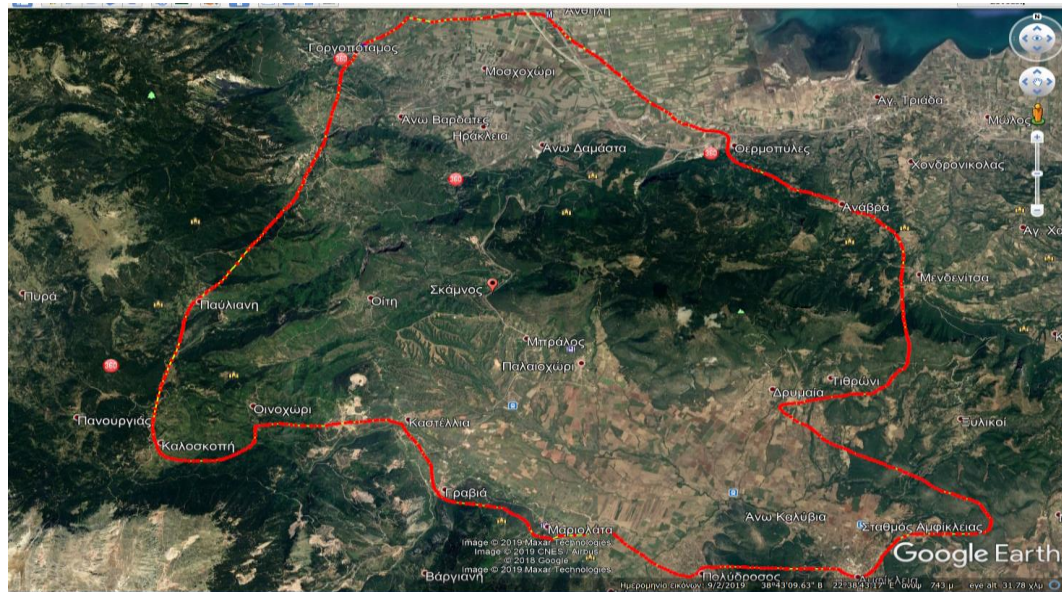
Στη συγκεκριμένη ενότητα θα γίνει μία περιγραφή των κυριότερων χωριών που περιλαμβάνονται στην ευρύτερη περιοχή της Κοιλάδας του Βοιωτικού Κηφισού (αρχαία Δωρική Κοιλάδα) στη νότια Φθιώτιδα και στις παρυφές του Νομού Φωκίδας. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι στην οριοθέτηση της περιοχής που προτείνουμε να γίνουν παρεμβάσεις λάβαμε υπόψη ιστορικά και κοινά πολιτιστικά στοιχεία και όχι την σημερινή διοικητική οριοθέτηση.

Η Δωρίδα στην αρχαία εποχή ήταν η χώρα που εκτείνεται στην περιοχή του πρώην δήμου Δωριέων, της επαρχίας Παρνασσίδας του Νομού Φωκίδας, όπου σήμερα βρίσκονται τα χωριά Καστέλλια, Γραβιά και περικλείεται από τα όρη του Παρνασσού προς Ν.Α., της Γκιώνας προς τα Ν.Δ., του Καλλίδρομου προς Β.Α., και της Οίτης προς Δυσμάς. Ουσιαστικά το στενό πεδίο αναφοράς είναι μία κοιλάδα διαστάσεων περίπου 5x6 χιλιομέτρων την οποία διασχίζουν δύο ποταμοί, ο Κανιανίτης (αρχαίος Πίνδος) και ο Αποστολιάς, οι οποίοι ενώνονται και χύνονται στον Φωκικό Κηφισό, κοντά στο χωριό Πολύδροσο.

Ειδικότερα, ο Κανιανίτης ποταμός (αρχαίος Πίνδος) έχει τις πηγές του στα ορεινά συγκροτήματα της Γκιώνας και της Οίτης. Η Δωρίδα στην αρχαία εποχή ονομαζόταν και Δρυοπίς. Οι πόλεις που ίδρυσαν και κατοίκησαν οι Δωριείς, ήταν στην αρχή τρεις, όπως μας λέει ο Θουκυδίδης: Το Βοιόν, το Κυτίνιον και ο Ερινεός. Ο Γεωγράφος Στράβων Στράβων (Γεωγραφικά, 9.3) αναφέρει επιπλέον και την Πίνδον και μιλάει για Δωρική Τετράπολη. Τα σημερινά χωριά που βρίσκονται εντός ή στα όρια του πεδίου έρευνας είναι εκείνα που περικλείονται από τα βουνά Καλλίδρομο, Παρνασσός, Γκιώνα και Οίτη.

Μετά την παραπάνω εκτενή περιγραφή των οικισμών και της ιστορίας της περιοχής της κοιλάδας της αρχαίας Δωρίδας, στην επόμενη σελίδα παρουσιάζουμε διαγραμματικά μέσω της διαδικτυακής εφαρμογής google maps. Αν τοποθετήσουμε σαν νοητό κέντρο τα χωριά Παλαιοχώρι, Μπράλος και Σκαμνός (τα οποία δεν απέχουν μεγάλη απόσταση μεταξύ τους) θα δούμε ότι η περιγραφείσα περιοχή είναι ένας νοητός κύκλος με περίμετρο περίπου 90 χιλιόμετρα.

Σχήμα 1. Αποτύπωση περιοχής με περίμετρο 90 χλμ.

Πηγή: Google maps και ίδια επεξεργασία δεδομένων

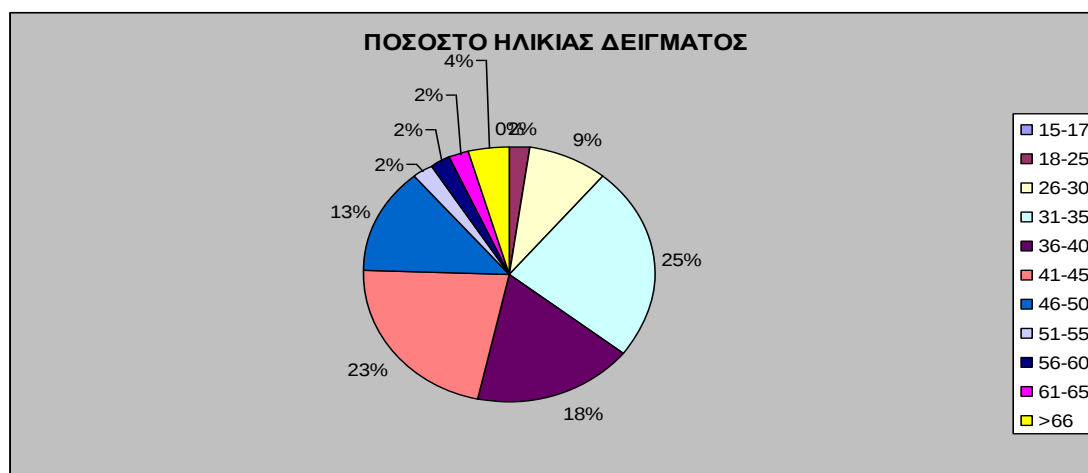
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Προτεινόμενες Παρεμβάσεις και Βιώσιμη Ανάπτυξη μέσα από δράσεις της Κοινωνίας των Πολιτών σε Περιβάλλον Υπαίθρου

5.1 Αποτύπωση συμπερασμάτων ανάλυσης ερωτηματολογίου

Πριν προχωρήσουμε στο παρόν κεφάλαιο στις προτεινόμενες παρεμβάσεις σε περιβάλλον υπαίθρου θα αναφερθούμε στα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των ερωτηματολογίων, καθώς και πώς αντιλαμβάνονται τις προοπτικές αλλά και τα προβλήματα της περιοχής τους οι ίδιοι οι κάτοικοι της περιοχής. Επισημαίνουμε ότι τα ερωτηματολόγια έχουν συλλεχθεί από την περιοχή του Νομού Φθιώτιδας και μάλιστα στην περιοχή που περικλείεται η «αρχαία δωρική κοιλάδα».

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρατηρούμε την ποσοστιαία σύνθεση της ηλικίας του δείγματος των κατοίκων που απάντησαν στο ερωτηματολόγιό μας. Παρατηρούμε ότι οι κυρίαρχες ηλικιακές ομάδες είναι οι ακόλουθες: 31-35 ετών (με ποσοστό 25%), ακολουθεί η ηλικιακή ομάδα 41-45 (ποσοστό 23%) και τρίτη κατά σειρά είναι οι ηλικίες 36-40 (με ποσοστό 18%). Επομένως αθροιστικά οι ηλικίες 31-45 συγκεντρώνουν σε ποσοστό το 66% του δείγματος. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι στη συγκεκριμένη περιοχή δεν κυριαρχεί η γήρανση του πληθυσμού και η εγκατάλειψη της περιοχής από τους νέους. Ως ένα βαθμό αυτό εξηγείται από την όχι πολύ μεγάλη απόσταση της περιοχής από το αστικό συγκρότημα της Αθήνας (περίπου 180 χιλιόμετρα, αλλά όπως θα δούμε και στην συνέχεια εξηγείται και από τα πλεονεκτήματα που έχει η περιοχή και προσφέρει στους κατοίκους ένα ικανοποιητικό επίπεδο ζωής.

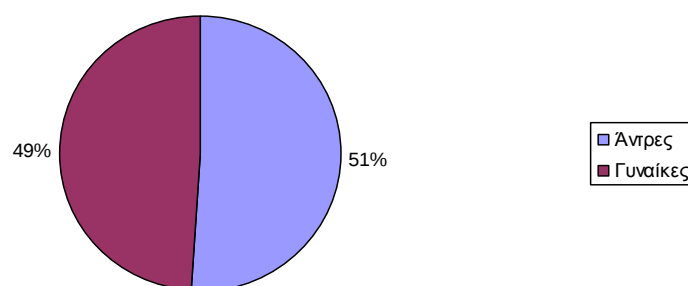
Σχήμα 2. Ποσοστό ηλικιακής κατανομής δείγματος

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο το συμπλήρωσαν κατά 51% άνδρες και κατά 49% γυναίκες.

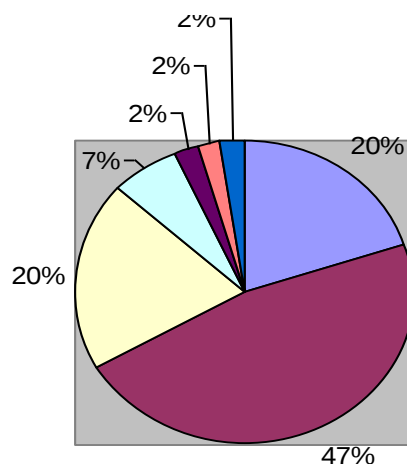
Σχήμα 3. Φύλο

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Επίσης στο ακόλουθο διάγραμμα αποτυπώνεται ότι το κυριότερο επάγγελμα που ακολουθούν οι περισσότεροι κάτοικοι είναι υπάλληλοι του ιδιωτικού τομέα (σε ποσοστό 47%), ακολουθούν οι δημόσιοι υπάλληλοι (σε ποσοστό 20%) και αντίστοιχα οι επιχειρηματίες –αγρότες (σε ποσοστό 20%).

Σχήμα 4. Επαγγελματική ιδιότητα/Επάγγελμα

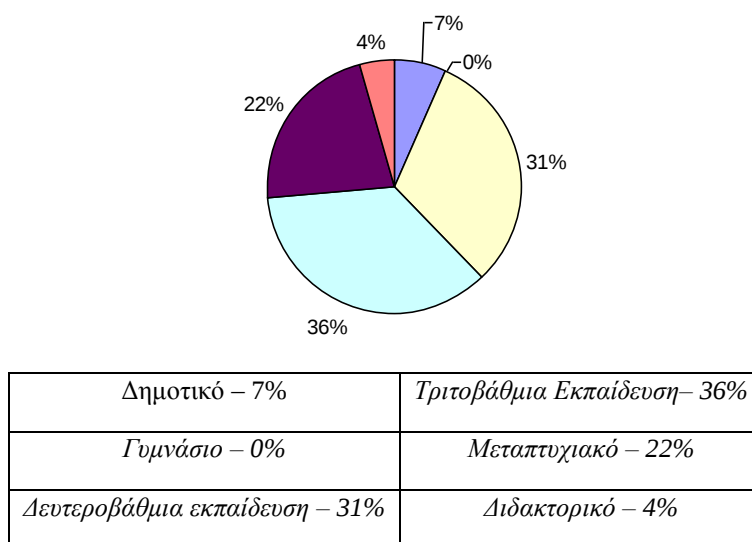

Δημόσιοι Υπάλληλοι – 20%	Συνταξιούχοι – 2%
Ιδιωτικοί Υπάλληλοι – 47%	Φοιτητές – 2%
Επιχειρηματίες – 20%	Οικιακά – 2%
Άνεργοι – 7%	

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των κατοίκων της περιοχής είναι σχετικά υψηλό, καθώς το 36% έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, έχει τελειώσει το λύκειο ή μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση το 31%, ενώ το 22% έχει μεταπτυχιακό τίτλο.

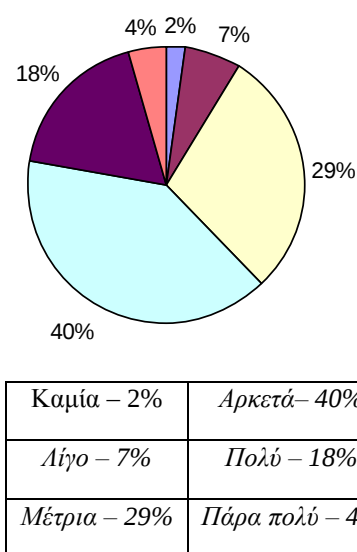
Σχήμα 5. Εκπαιδευτικό επίπεδο από το δείγμα κατοίκων της περιοχής

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Όπως θα παρατηρήσουμε στο επόμενο διάγραμμα που ακολουθεί, οι κάτοικοι της συγκεκριμένης περιοχής δηλώνουν αρκετά ικανοποιημένοι από τις τρέχουσες συνθήκες διαβίωσης (σε ποσοστό 40%), ακολουθούν εκείνοι που δηλώνουν μέτρια ικανοποιημένοι (σε ποσοστό 29%), ενώ σε ποσοστό 18% δηλώνουν ότι είναι πολύ ικανοποιημένοι. Το αθροιστικό ποσοστό των παραπάνω επικρατέστερων απαντήσεων στο ερωτηματολόγιο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ένα ποσοστό 87% των κατοίκων είναι μέτρια, σχετικά ή πολύ ικανοποιημένοι.

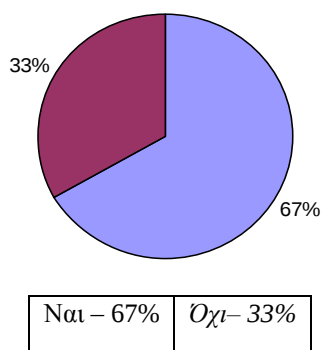
Σχήμα 6. Ικανοποίηση από τρέχουσες συνθήκες διαβίωσης

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Η ικανοποίησή των κατοίκων προκύπτει από το ότι μας απάντησαν σε ένα ποσοστό 67% ότι υπερτερούν τα θετικά και δηλώνουν ικανοποίηση από το επίπεδο της ζωής τους σήμερα. Αυτό το ποσοστό δικαιολογεί, τόσο το ότι ηλικιακά οι νεότερες και περισσότερο ενεργές ηλικίες δεν έχουν φύγει σε μεγάλα αστικά κέντρα (όπως είδαμε σε προηγούμενο διάγραμμα), καθώς επίσης ότι βρίσκουν εργασία και κατορθώνουν να παραμείνουν στον τόπο τους, χωρίς να χρειαστεί να μετακινηθούν εξ «ανάγκης» εξαιτίας δυσμενών παραγόντων στην καθημερινή τους ζωή.

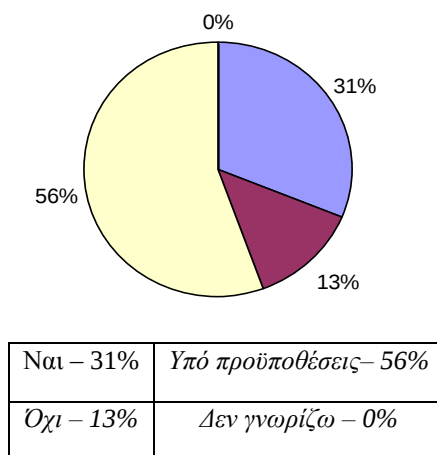
Σχήμα 7. Ικανοποίηση από επίπεδο ζωής κατοίκων την τρέχουσα περίοδο

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Τα συμπεράσματα από τα παραπάνω διαγράμματα έρχεται να επιβεβαιώσει και το επόμενο σχήμα στο οποίο απεικονίζεται ο βαθμός ικανοποίησης από την ποιότητα ζωής και κατά πόσο πιστεύουν ότι αυτή θα συνεχίσει να είναι βιώσιμη και στο μέλλον. Σε ποσοστό 31% οι κάτοικοι δηλώνουν ότι θεωρούν βιώσιμη και διατηρήσιμο το επίπεδο της ποιότητας ζωής τους. Εξίσου σημαντική είναι η διαπίστωση ότι σε ποσοστό 56% οι κάτοικοι της περιοχής πιστεύουν ότι οι συνθήκες της ζωής τους μπορούν να είναι βιώσιμες (αλλά και να βελτιωθούν περαιτέρω) υπό κάποιες προϋποθέσεις οι οποίες αφορούν την οικονομική ζωή της περιοχής και πώς πιστεύουν ότι πρέπει να εκμεταλλευτούν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της περιοχής ώστε να συνεχίσουν να απολαμβάνουν σήμερα αλλά και στο μέλλον ακόμη περισσότερο. Τις προϋποθέσεις αυτές θα τις αναλύσουμε σε επόμενο διάγραμμα.

Σχήμα 8. Βιωσιμότητα και βαθμός ικανοποίησης από ποιότητα ζωής των κατοίκων

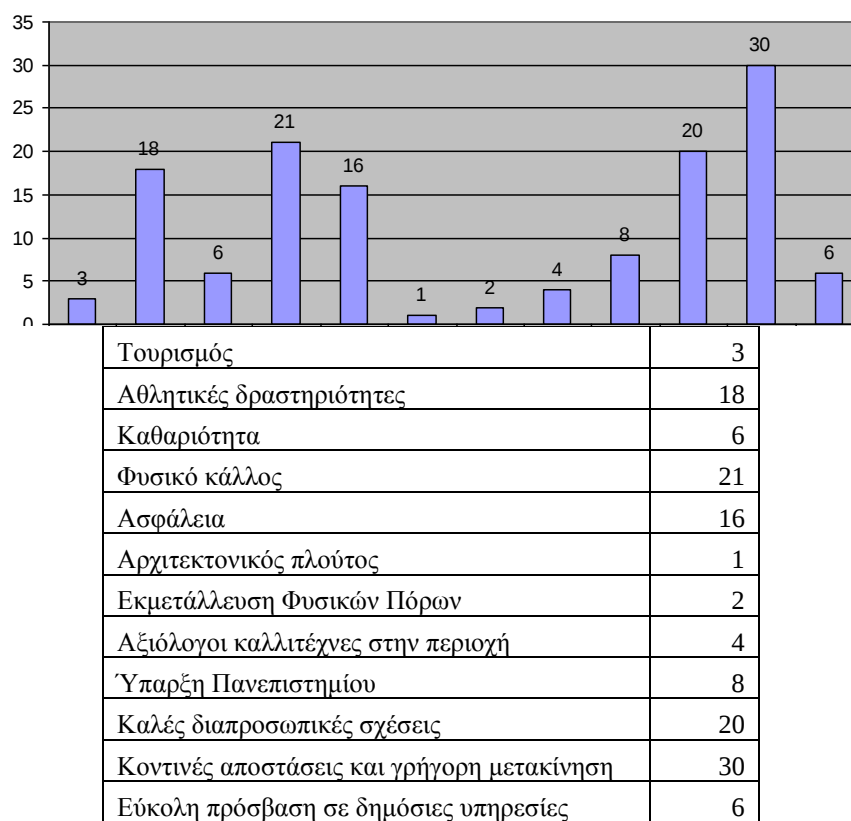

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Στο ακόλουθο διάγραμμα οι κάτοικοι περιγράφουν ποια θεωρούν τα πλεονεκτήματα της διαβίωσής τους στη συγκεκριμένη περιοχή την τρέχουσα περίοδο (δηλαδή στο παρόν). Ως κυριότερο προτέρημα θεωρούν τις μικρές αποστάσεις και τις γρήγορες μετακινήσεις, το φυσικό κάλλος της περιοχής τους που εν δυνάμει μπορεί να τους προσφέρει δυνατότητες αναψυχής, αλλά και αθλητικές δραστηριότητες, τις καλές διαπροσωπικές σχέσεις και τέλος αλλά εξίσου σημαντικό το γεγονός ότι είναι ασφαλείς..

Το θέμα του αισθήματος ασφάλειας, αλλά και των καλών διαπροσωπικών σχέσεων μας οδηγεί στο γενικότερο συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι της υπαίθρου λειτουργούν ως «κοινότητα» η οποία με την ανάπτυξη ενός άτυπου δικτύου σχέσεων αλληλοβοήθειας, ανθρωπιάς και της ισχυρής αίσθησης του «ανήκειν» σε μια ομάδα βοηθά τους κατοίκους να βλέπουν με περισσότερη αισιοδοξία το μέλλον.

Σχήμα 9. Πλεονεκτήματα της καθημερινής ζωής στην Υπαιθρο σήμερα

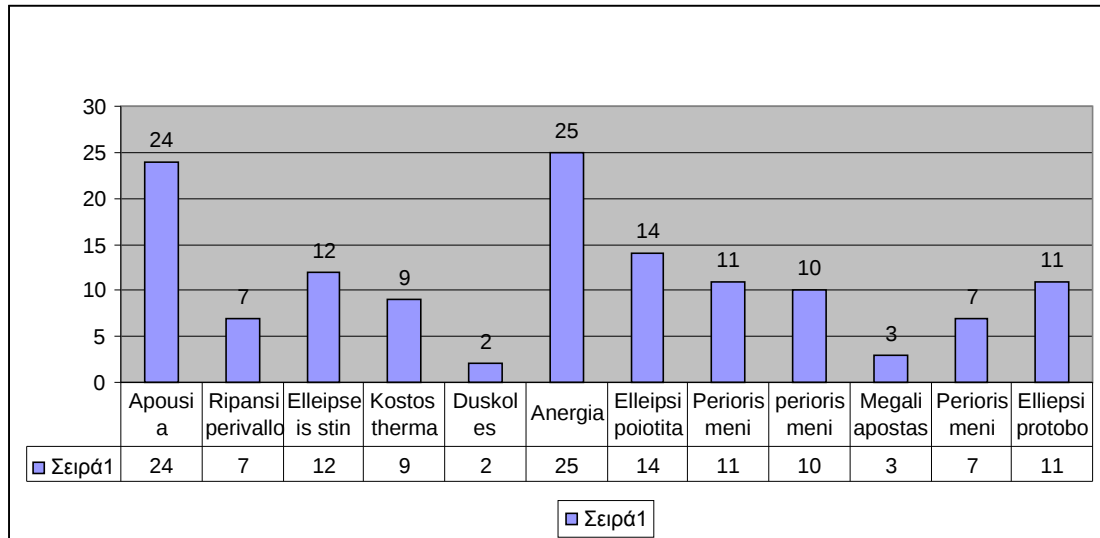

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Ωστόσο, για να ολοκληρώσουμε την εικόνα που έχουν οι άνθρωποι της συγκεκριμένης υπαίθρου σήμερα για την καθημερινή ζωή τους θα πρέπει να δούμε αμέσως παρακάτω τα μειονεκτήματα που πιστεύουν ότι παρουσιάζει η διαβίωσή τους σε χώρο εκτός μεγάλου αστικού κέντρου. Συγκεκριμένα αποτυπώνεται ότι ενώ η ανεργία στις ενεργές ομάδες του πληθυσμού είναι σχετικά μικρή (βλέπε προηγούμενο διάγραμμα και επαγγελματική απασχόληση), εντούτοις οι κάτοικοι ανησυχούν για το μέλλον των νέων και των παιδιών τους τα οποία δεν βρίσκουν εύκολα δουλειά. Αυτό είναι απόρροια και των οικονομικών συνθηκών των τελευταίων ετών και μίας αναδιάρθρωσης ορισμένων κλάδων της οικονομίας που συντελείται σε πολλές περιοχές της χώρας. Επιπλέον οι κάτοικοι διαπιστώνουν ότι υπάρχει σημαντική

υστέρηση σε πολιτιστικά δρώμενα καθώς επίσης και σε επίπεδο έλλειψης ποιοτικών δομών σε επίπεδο κράτους στην περιοχή της, ελλείψεις στον τομέα της υγείας, περιορισμένη οικονομική δραστηριότητα και νέες επενδύσεις και τέλος έλλειψη πρωτοβουλιών για μείωση ρύπων και γενικότερης περιβαλλοντικής υποβάθμισης.

Σχήμα 10. Μειονεκτήματα καθημερινής ζωής στην Ύπαιθρο

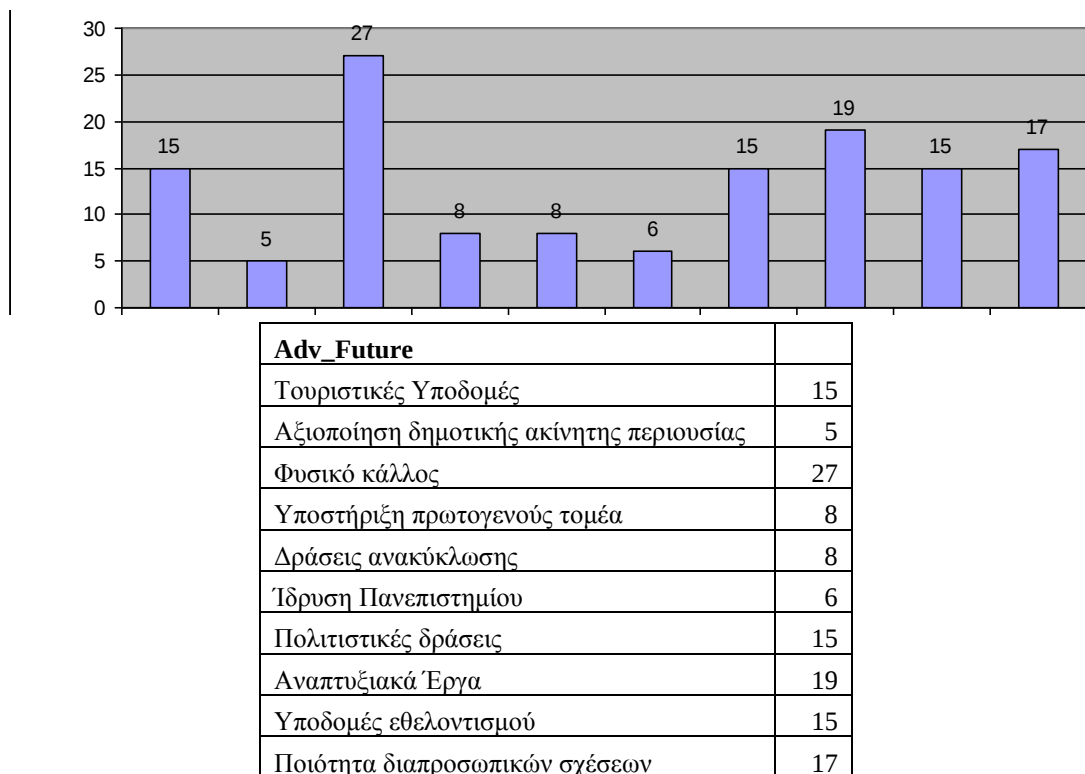

Απουσία πολιτιστικών δρώμενων	24
Ρύπανση περιβάλλοντος	7
Ελλείψεις στην Υγεία	12
Κόστος θέρμανσης	9
Δύσκολες κλιματολογικές συνθήκες	2
Ανεργία στους νέους	25
Έλλειψη ποιότητας δομών	14
Περιορισμένη οικονομική δραστηριότητα	11
Περιορισμένη αθλητική υποδομή	10
Μεγάλη απόσταση από αστικά κέντρα	3
Περιορισμένη σύνδεση με άλλους Νομούς	7
Έλλειψη πρωτοβουλιών για μείωση ρύπων	11

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Όσον αφορά τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που θεωρούν οι κάτοικοι της περιοχής ότι διαθέτει ο τόπος τους, αυτά με σειρά σημαντικότητας είναι τα ακόλουθα: α) το φυσικό κάλλος, β) φυσικοί πόροι που μπορούν να εκμεταλλευτούν μέσω αναπτυξιακών έργων, γ) οι φιλικότητα των κατοίκων και η εύκολη ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων, δ) οι τουριστικές υποδομές οι οποίες μπορούν να φιλοξενηθούν στην περιοχή, παράλληλα με πολιτιστικές δράσεις και δράσεις εθελοντισμού (ισοβαθμούν οι τρεις αυτές τελευταίες επιλογές).

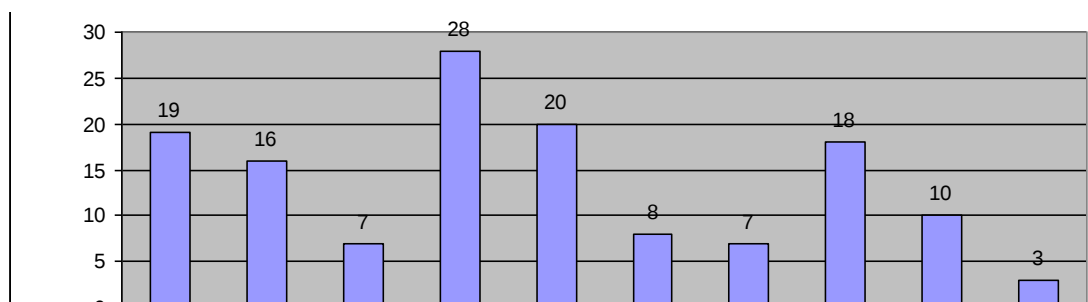
Σχήμα 11. Ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα συγκεκριμένης περιοχής

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Στον αντίποδα, οι κάτοικοι της περιοχής επισημαίνουν ότι τα περισσότερα σημαντικά (ανταγωνιστικά) μειονεκτήματα που εμφανίζει η περιοχή τους κατά σειρά σημαντικότητας, είναι: οι αλληλένδετες αρνητικές συνέπειες που προκύπτουν α) από την αναγκαστική εγκατάλειψη της περιοχής από τους νέους οι οποίοι τελειώνοντας τις σπουδές τους προσπαθούν να βρουν εργασία χωρίς αποτέλεσμα, β) η συνεπακόλουθη αύξηση της ανεργίας ειδικότερα στους νέους (18-25 ετών) εμποδίζοντάς τους να βρουν εργασία στον τόπο τους, γ) η παράλληλη έλλειψη δράσεων ενίσχυσης της απασχόλησης στην ύπαιθρο και δ) η ταυτόχρονη έλλειψη επενδύσεων και ε) η έλλειψη δράσεων υποστήριξης της τοπικής αγοράς από τους τοπικούς παράγοντες οδηγούν σε όξυνση του προβλήματος ανεργίας με όλες τις δυσμενείς επιπτώσεις που αυτό δημιουργεί στο οικονομικο-κοινωνικό οικοδόμημα της τοπικής κοινωνίας.

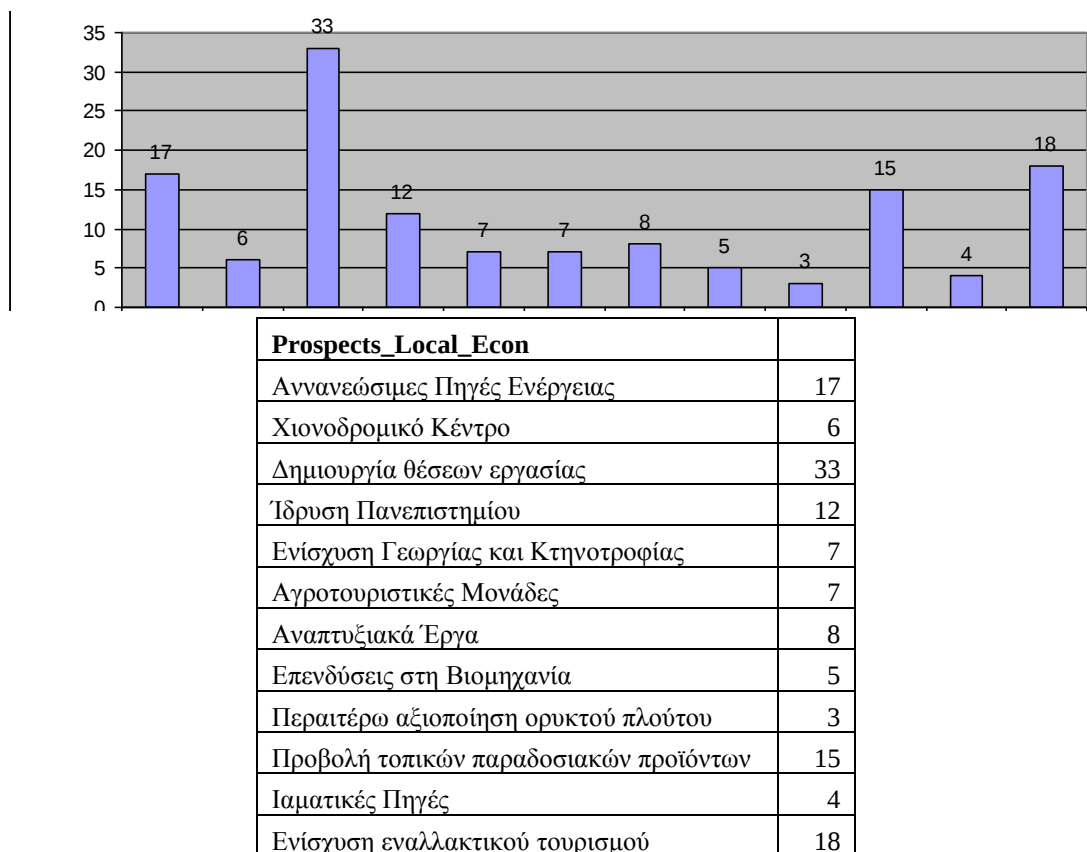
Σχήμα 12. Ανταγωνιστικά Μειονεκτήματα περιοχής Υπαίθρου

Disadv_Future	
Έλλειψη δράσεων αύξησης απασχόλησης	19
Έλλειψη δράσεων υποστήριξης της τοπικής Αγοράς	16
Έλλειψη ενδιαφέροντος για μείωση ρύπων	7
Εγκατάλειψη περιοχής από τους νέους	28
Μεγάλη νεανική ανεργία	20
Χαμηλή πρωτογενής παραγωγή	8
Μεγάλη ρύπανση περιβάλλοντος	7
Έλλειψη επενδύσεων	18
Απομόνωση από Κέντρα Αποφάσεων	10
Έλλειψη δράσεων εξοικονόμησης νερού	3

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

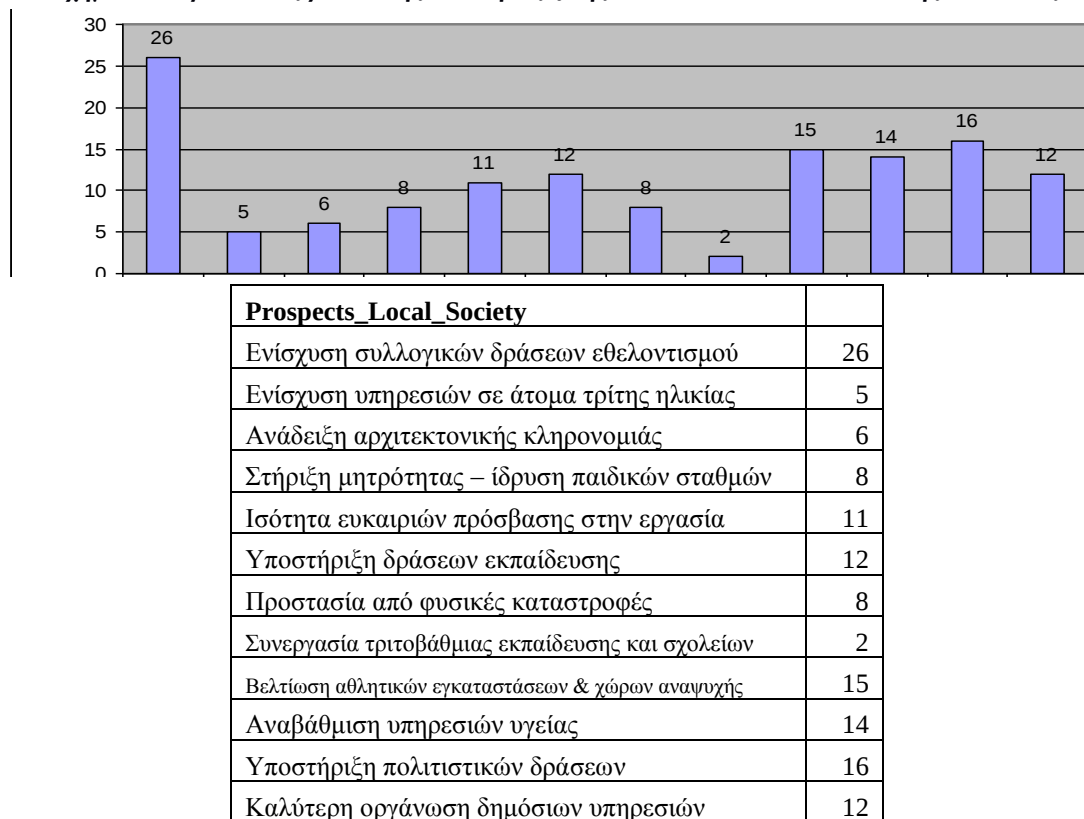
Σχήμα 13. Προοπτικές Τοπικής Οικονομίας

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Για την μείωση της ανεργίας οι κάτοικοι προτείνουν την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας η οποία πρέπει να λάβει υπόψη της και να στηριχθεί στα τοπικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η συγκεκριμένη περιοχή της υπαίθρου. Έτσι, δράσεις οι οποίες θα βοηθήσουν προς την κατεύθυνσης οικονομικής μεγέθυνσης της περιοχής περιγράφονται οι ακόλουθες: α) ενίσχυση εναλλακτικού τουρισμού (για παράδειγμα ανάπτυξη φεστιβάλ βουνού ή πολιτιστικών διαδρομών), β) επένδυση στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (αιολικά πάρκα, φωτοβολταϊκά, μικρά υδροηλεκτρικά εργοστάσια – πάντα με σεβασμό στο περιβάλλον), γ) ανάδειξη και προβολή τοπικών παραδοσιακών προϊόντων (για τη στήριξη της τοπικής παραγωγής), ενώ τέλος δ) η ίδρυση ενός πανεπιστημίου στην ευρύτερη περιοχή που θα συνέβαλε στην στήριξη της τοπικής οικονομίας (μέσω της αύξησης του πληθυσμού με νέους ανθρώπους, ζήτησης για ενοικίαση στέγης και κατανάλωσης προϊόντων).

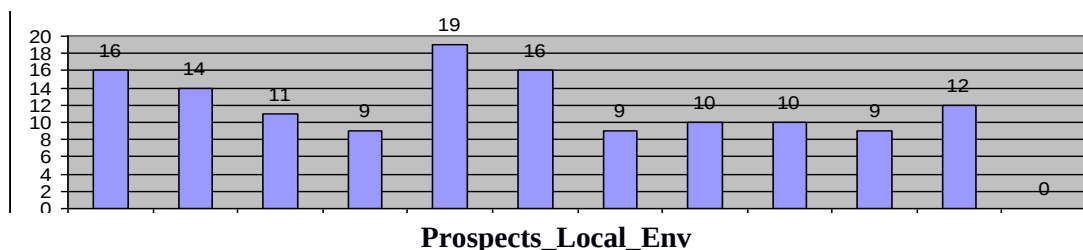
Σχήμα 14. Προοπτικές βελτίωσης ποιότητας ζωής κατοίκων σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Από τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου που συμπλήρωσαν οι κάτοικοι της ευρύτερης υπό συζήτηση περιοχής, προκύπτει ότι για την βελτίωση της ποιότητας ζωής τους (σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας) θα πρέπει να αναληφθούν δράσεις που σχετίζονται με: α) ενίσχυση συλλογικών δράσεων εθελοντισμού, β) υποστήριξη πολιτιστικών δράσεων, γ) βελτίωση αθλητικών εγκαταστάσεων και χώρων αναψυχής, δ) αναβάθμιση των υπαρχόντων υπηρεσιών υγείας, ε) υποστήριξη δράσεων εκπαίδευσης (σε θέματα σύγχρονου επιχειρείν, marketing και γενικότερα ανάληψης επιχειρηματικών δράσεων σε συλλογικό επίπεδο) και καλύτερη υποστήριξη και οργάνωση προς αυτή την κατεύθυνση από τις δημόσιες υπηρεσίες που σχετίζονται με τις παραπάνω δράσεις, και τέλος στ) ανάληψη δράσεων για την ισότητα ευκαιριών στην αγορά εργασίας. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα αναφερθούμε αναλυτικά σε ανάληψη δράσεων που μειώνουν δραστικά την ανισότητα στις ευκαιρίες πρόσβασης των γυναικών στην εργασία, πώς υποστηρίζονται συλλογικές δράσεις ανάδειξης των τοπικών προϊόντων μέσα από ανάπτυξη ενός πρωτότυπου δικτύου το οποίο προάγει ταυτόχρονα τη συλλογικότητα και την αλληλεγγύη σε κοινωνικό επίπεδο μαζί με την ανάληψη επιχειρηματικών δράσεων για την στήριξη και βιωσιμότητα της τοπικής οικονομίας.

Σχήμα 15. Προοπτικές περιβαλλοντικής βελτίωσης περιοχής υπαίθρου

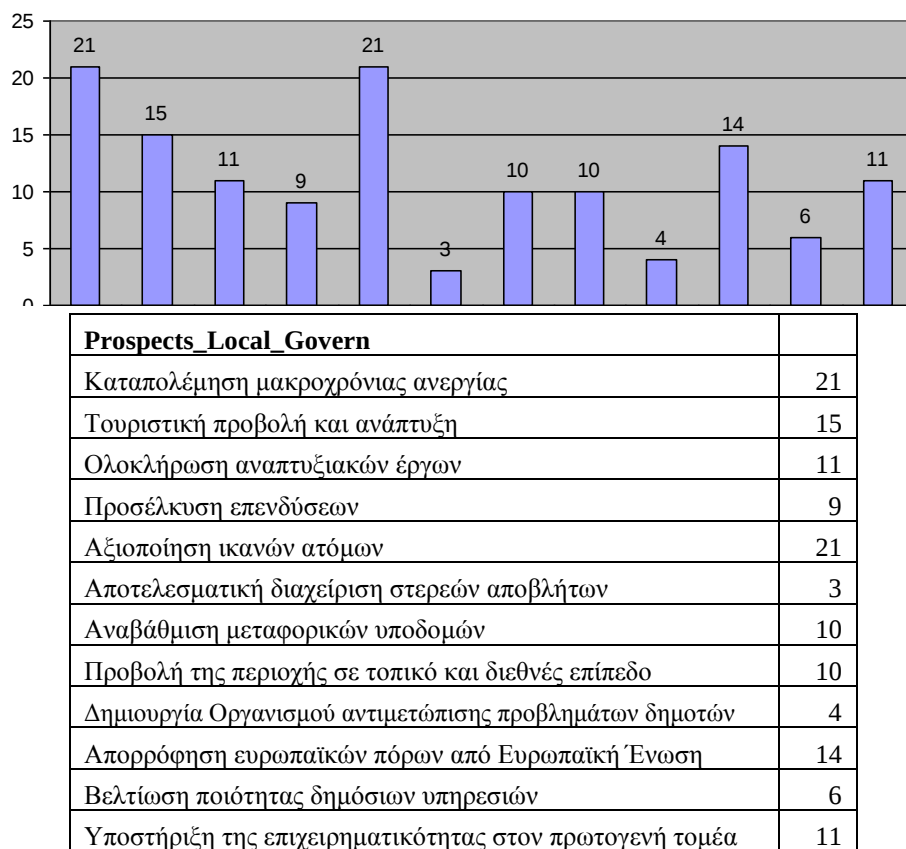
Αξιοποίηση ορεινών λιμνών και λίμνης Καλλιδρόμου	16
Δημιουργία χώρων αναψυχής	14
Μείωση περιβαλλοντικής ρύπανσης	11
Προβολή & προστασία τοπικής χλωρίδας και πανίδας	9
Αξιοποίηση ορεινών όγκων σε επίπεδο οικονομίας	19
Δημιουργία περπατητικών και ποδηλατικών διαδρομών	16
Αξιοποίηση εναλλακτικών τρόπων θέρμανσης	9
Αξιοποίηση ορεινού αναγλύφου για δραστηριότητες αναψυχής	10
Προώθηση της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας	10
Δεντροφύτευση και καθαρισμός δασών περίξ των οικισμών	9
Αξιοποίηση υδάτινων πόρων (βοιωτικού) Κηφισού ποταμού	12
Μείωση κυκλοφορίας αυτοκινήτων	0

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Όσον αφορά το περιβάλλον της περιοχής και πώς αυτό μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και της οικονομικής ανάπτυξης μέσω της βιώσιμης και σωστής διαχείρισης του φυσικού κάλλους και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, οι κάτοικοι προτείνουν με σειρά σημαντικότητας τα ακόλουθα:

α) αξιοποίηση γενικά των ορεινών όγκων που περιβάλλουν την αρχαία δωρική κοιλάδα, β) ειδικότερα αξιοποίηση του όρους Καλλιδρόμου, της λίμνης και των υδάτινων πόρων που διαθέτει. Συμπληρώνουμε ότι στο συγκεκριμένο βουνό, εκτός από το υγρό στοιχείο υπό μορφή λιμνών, ρυακιών και πηγών, ενυπάρχει πλούσια βλάστηση, ιστορικές μνήμες από την μάχη των Θερμοπυλών (μονοπάτι εφιάλτη) έως τη σύγχρονη ιστορία, δραστηριότητες όπως ειδική διαδρομή ράλι Ακρόπολις κ.α. γ) τα δύο παραπάνω κύρια συμπεράσματα που καταλήγουν οι κάτοικοι που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, μας οδηγεί σε ένα τρίτο εξίσου σημαντικό και αλληλοσυμπληρούμενο στοιχείο για την ανάδειξη του φυσικού κάλλους της περιοχής ως μοχλό ανάπτυξης και βελτίωσης της ποιότητας ζωής τους γ) μέσω της δημιουργίας περπατητικών και ποδηλατοδρομικών διαδρομών, δ) μέσω της περιποίησης και ανάδειξης χώρων ιδιαίτερου κάλλους και πρασίνου για δραστηριότητες αναψυχής και ε) της αξιοποίησης των υδάτινων πόρων του (βοιωτικού) Κηφισού ποταμού που διασχίζει την αρχαία δωρική κοιλάδα και μαζί του ενώνονται ρυάκια από το όρος Καλλίδρομο και τους γειτονικούς ορεινούς της περιοχής.

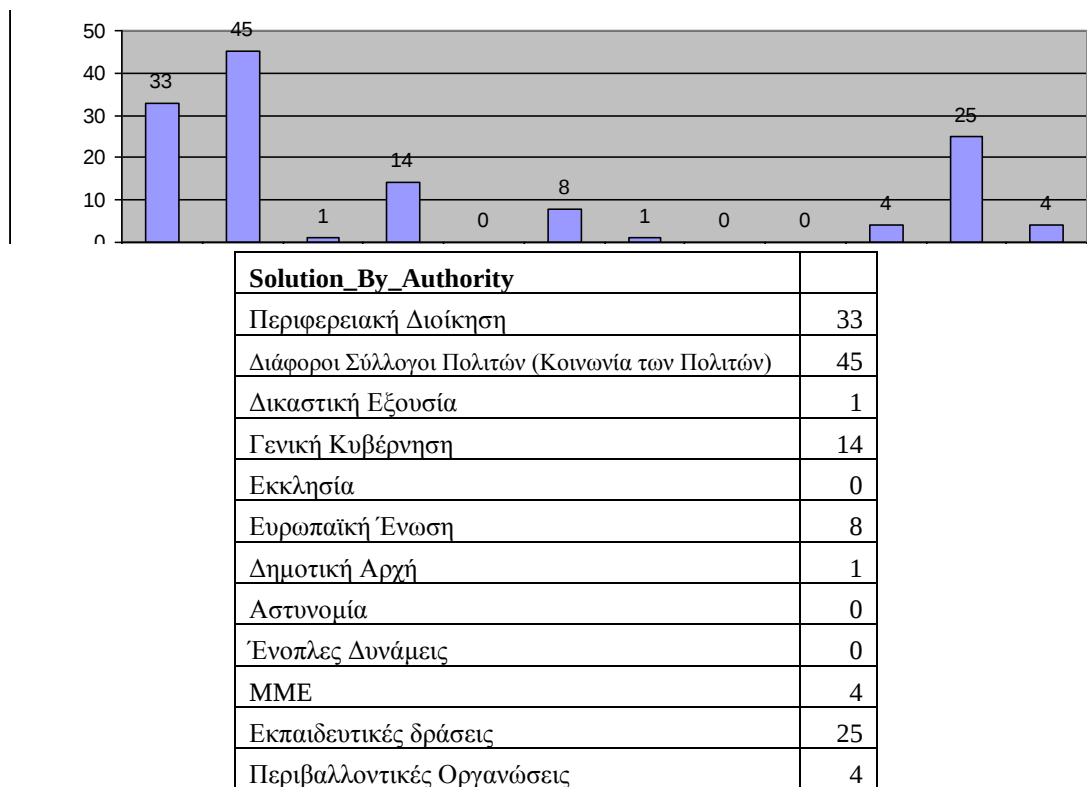
Σχήμα 16. Προοπτικές Βελτίωσης και ενεργειών στήριξης σε επίπεδο τοπικής διακυβέρνησης

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Σχετικά με την γνώμη των κατοίκων για το ποιες πιστεύουν ότι είναι οι προοπτικές βελτίωσης της ποιότητας ζωής και ποιες πρωτοβουλίες πρέπει να αναληφθούν σε επίπεδο τοπικής διακυβέρνησης και αποφάσεων / επενδύσεων για να πραγματοποιηθεί αυτό προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα: α) άμεση ανάγκη καταπολέμησης μακροχρόνιας ανεργίας νέων, β) αξιοποίηση των ικανών ανθρώπων στις κατάλληλες θέσεις λήψης αποφάσεων, γ) ενέργειες ανάδειξης και τουριστικής προβολής περιοχής με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο από τις αρχές του τόπου και όχι μεμονωμένα και ατομικά από κάποιους κατοίκους που απλώς έχουν έννομο συμφέρον και για να επιτευχθεί αυτό προτείνεται δ) απορρόφηση επιδοτήσεων και χρήση ευρωπαϊκών πόρων προς την παραπάνω κατεύθυνση, και ε) ταχύτερη ολοκλήρωση των αναπτυξιακών έργων που έχουν ήδη ξεκινήσει.

Σχήμα 17. Ποιον θεσμό εμπιστεύονται ως καταλληλότερο για τη λήψη αποφάσεων προς την κατεύθυνση βελτίωσης προοπτικών και ποιότητας ζωής των πολιτών στην περιοχή της υπαίθρου

Πηγή: Ίδια επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων ερωτηματολογίου

Τέλος, πριν προβούμε σε προτάσεις επί των συμπερασμάτων του ερωτηματολογίου (στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας) πολύ σημαντική είναι η απάντηση στην ερώτηση του ερωτηματολογίου «ποιον θεσμό εμπιστεύονται περισσότερο οι κάτοικοι ως καταλληλότερο για τη λήψη αποφάσεων προς την βελτίωση της ποιότητας ζωής τους στο κοντινό μέλλον» οι απαντήσεις είναι σημαντικές για το ποιες προτάσεις ή λύσεις θα προτείνουμε στη συνέχεια. Με βάση τις απαντήσεις στην τελευταία ερώτηση που απάντησαν οι κάτοικοι της περιοχής προκύπτει ότι:

α) οι κάτοικοι εμπιστεύονται ως θεσμό την Κοινωνία των Πολιτών. Οι διάφοροι σύλλογοι πολιτών και προικισμένα άτομα είναι η κορωνίδα των απαντήσεων σχεδόν στο 1/3 των απαντήσεων. Αυτό σημαίνει ότι οι πολίτες εμπιστεύονται περισσότερο μία αυθόρμητη συλλογική κίνηση η οποία θα προκύψει μέσα από την συνεργασία υγιών στοιχείων της τοπικής κοινωνίας έτσι ώστε να διασφαλίσει μία ισόρροπη ανάπτυξη της περιοχής, οποία θα μπορεί να εγγυηθεί με τον καλύτερο τρόπο την ανάπτυξη και οικονομική ευημερία. Μέσα από την Κοινωνία των Πολιτών λοιπόν η λύση με ανάδειξη των περισσότερο υγιών και ικανών στοιχείων του τόπου.

β) σαν δεύτερη επιλογή οι πολίτες προτείνουν: τη συμμετοχή της Περιφερειακής Διοίκησης ως ένα θεσμό που εμπιστεύονται. Αυτό μας δείχνει δύο συμπεράσματα που μπορούμε να καταλήξουμε. Το πρώτο αφορά ότι οι πολίτες δεν εμπιστεύονται τόσο το πρώτο επίπεδο διακυβέρνησης (δημοτικές αρχές) ότι μπορεί να δώσει λύση

στην ευρύτερη ανάπτυξη της περιοχής τους, καθώς σε περιβάλλον υπαίθρου και τοπικής κοινωνίας εντοπίζονται εντονότερα πρακτικές πελατειακών σχέσεων.

Ταυτόχρονα, η Περιφερειακή Διοίκηση είναι στα μάτια των απλών πολιτών μία περισσότερο «αφανής» εξουσία (με την έννοια ότι ασκείται από τον Περιφερειάρχη ο οποίος εκλέγεται από μία εκτεταμένη γεωγραφική περιοχή (για παράδειγμα Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας) οι απλοί πολίτες δεν έρχονται σε άμεση επαφή ή προστριβή μαζί της. Επιπροσθέτως, η Περιφέρεια ως θεσμός διαχειρίζεται ευρωπαϊκά κονδύλια η σωστή διαχείριση των οποίων έχουν άμεσο αντίκτυπο και τα αποτελέσματά τους φαίνονται στην καθημερινή ζωή των πολιτών (ολοκλήρωση αναπτυξιακών έργων, έργων υποδομών και περιβαλλοντικών έργων).

γ) σαν τρίτη επιλογή οι κάτοικοι της περιοχής εμπιστεύονται το θεσμό της «Εκπαίδευσης» ως ένα θεσμό που μπορεί να εγγυηθεί την οικονομική ανάπτυξη και την καλυτέρευση της ποιότητας ζωής τους στο εγγύς μέλλον. Να συμπληρώσουμε εμείς ότι η εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει με δύο τρόπους: στην ποιοτική βελτίωση της αντιληπτικής ικανότητας των ατόμων να αξιολογούν και να πράττουν, να ακονίζουν τη λογική τους, να συνεργάζονται, να έχουν άποψη και γνώμη με επιχειρήματα που στηρίζονται στην λογική (όλες αυτές οι δεξιότητες που ονομάζονται «Soft Skills»).

Από την μία πλευρά η σωστή εκπαίδευση βοηθά να έχουμε αφυπνισμένους, ενεργούς και ενημερωμένους πολίτες, στοιχεία που προάγουν και τη δημοκρατία μέσα στην οποία καλούνται να λάβουν αποφάσεις τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και για τον τόπο τους (σε συλλογικό επίπεδο). Από την άλλη πλευρά, η εκπαίδευση και ειδικότερα η επιχειρηματική εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει τους κατοίκους και σε περισσότερο πρακτικό επίπεδο να αναπτύξουν «επιχειρηματικές δεξιότητες» (business skills).

Μέσα από την επιχειρηματική εκπαίδευση θα μπορέσουν να αναγνωρίσουν και να εντοπίσουν μία επιχειρηματική ευκαιρία, να προσπαθήσουν στην υλοποίηση μίας επιχειρηματικής ιδέας, να αναλάβουν μία επιχειρηματική πρωτοβουλία, θα μπορέσουν να αντιληφθούν που βρίσκονται και πώς μπορούν να κινηθούν στο επιχειρηματικό και οικονομικό περιβάλλον τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Θα μάθουν τι είναι επιχειρηματική βιωσιμότητα και επιχειρηματικός σχεδιασμός και ποια είναι τα πρώτα βήματα μιας επιχειρηματικής πρωτοβουλίας, πώς προωθεί της πωλήσεις μέσω του marketing.

Μέσω της εκπαίδευσης και της συνεργασίας οι πολίτες μπορούν να στηρίξουν τον τόπο τους, να βοηθήσουν τα παιδιά τους να μην φύγουν από τον τόπο τους, αλλά να τους προσφέρουν προοπτικές εργασίας, να αναδείξουν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της περιοχής τους και πάνω σε αυτά να «χτίσουν» τις επιχειρηματικές τους πρωτοβουλίες που θα εξασφαλίσουν μία καλύτερη ποιότητα ζωής τα προσεχή χρόνια.

Τέλος, οι πολίτες μέσα από τις απαντήσεις έδειξαν ότι και η Κυβέρνηση σε επίπεδο εθνικής διακυβέρνησης την εμπιστεύονται ως ένα σημείο για αυτό την ανέδειξαν ως τέταρτο θεσμικό πόλο που εν μέρει τον εμπιστεύονται για την βελτίωση της καθημερινότητάς τους. Και αυτό είναι λογικό εάν σκεφτούμε ότι μόνο μέσα σε ένα

ευνοούμενο κράτος με μία κυβέρνηση η οποία εγγυάται τόσο την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας, της οικονομίας, της εκπαίδευσης και την ενθάρρυνση συλλογικών δραστηριοτήτων προς την προώθηση των συνεργασιών και της οικονομικής ανάπτυξης. Μία Γενική κυβέρνηση η οποία θα θέτει ένα ευρύ πλαίσιο όπου οι πολίτες ελεύθερα θα μπορούν να συνεργάζονται με σκοπό την βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους και την οικονομική ανάπτυξη. Όπως υποστήριζαν οι Φυσιοκράτες γύρω στα 1750 "*Laissez faire et laissez passer*" (αφήστε να δημιουργηθούν και αφήστε να ρεύσουν).

5.2 Βασικές Αρχές Δικτύου Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης

Ένας από τους πυλώνες για τη χάραξη εναλλακτικών στρατηγικών χωρικού σχεδιασμού σε περιβάλλον υπαίθρου είναι η ενθάρρυνση και υποστήριξη συλλογικών δράσεων από τοπικούς συλλόγους, αλλά και η κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών. Επιπλέον, οι συνεταιρισμοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη. Συχνά, είναι οι κύριοι εργοδότες σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου. Έχουν αναγνωριστεί ως «τοπικοί θεσμοί», που καλύπτουν τις «τοπικές ανάγκες», απασχολώντας «τοπικά talenta» και καθοδηγούμενοι από «τοπικούς ηγέτες» (Kumar et al., 2015). Οι συνεταιρισμοί παρουσιάζουν τεράστιες δυνατότητες βελτίωσης των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών στις αγροτικές κοινότητες, ιδίως υπό το πρίσμα της πρόσφατης οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, που οδήγησε πολλούς στην ανεργία και τόνωσε την εσωτερική μετανάστευση από αστικές προς αγροτικές περιοχές. Ως αποτέλεσμα, μέσω του ρόλου αυτών των θεσμών, το έργο θα συμβάλει στη μείωση της ευπάθειας των γυναικών, των νέων και άλλων περιθωριοποιημένων ομάδων και στη βιωσιμότητα του οικοσυστήματος των αγροτικών τροφίμων.

Στο πλαίσιο αυτό προτείνεται η υποστήριξη ήδη υπαρχόντων τέτοιων δομών όπως είναι οι Συνεταιρισμοί αγροτικών προϊόντων. Η “ατμομηχανή” της τοπικής οικονομίας της περιοχής της «αρχαίας δωρικής κοιλάδας» (Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας) θεωρούμε ότι μπορεί να ενεργοποιηθεί αν δοθεί η δυνατότητα στους συνεταιρισμούς να προβάλλουν αποτελεσματικότερα τα προϊόντα τους. Αναφερόμαστε στη δημιουργία ενός Δικτύου Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης (ΔΣΑ) η ανάπτυξη του οποίου θα είναι σε θέση να υποστηρίξει τους επιμέρους στόχους της εναλλακτικής στρατηγικής χωρικού σχεδιασμού. Μία αντίστοιχη πρωτοβουλία (εστιασμένη αποκλειστικά στον τομέα της χειροτεχνίας) υπάρχει ήδη με τίτλο «Σφραγίδα Αριστείας για την Χειροτεχνία» που υλοποίησε πριν λίγα χρόνια η UNESCO (<http://bangkok.unesco.org>). Το πρόγραμμα λειτουργεί χωριστά σε διάφορες ασιατικές περιοχές: Νοτιοανατολική Ασία, Κεντρική Ασία, Νότια Ασία και Ανατολική Ασία. Αν και ξεκίνησε και συντονίστηκε από την UNESCO, πολλές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ως εταίροι πλαισιώνουν το πρόγραμμα σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Οι γενικές αρχές που προτείνουμε να στηριχθεί το συγκεκριμένο δίκτυο είναι οι ακόλουθες:

- Καθορισμός της ειδικής διατροφικής και πολιτιστικής προστιθέμενης αξίας των τοπικών προϊόντων διατροφής της συγκεκριμένης περιοχής. Στην

περίπτωση αυτή θα πρέπει να αναλάβει καθήκοντα ειδική τεχνική επιτροπή αποτελούμενη από εμπειρογνώμονες στο χώρο των τροφίμων, αλλά και εκπροσώπους της τοπικής κοινωνίας. Τα τοπικά προϊόντα αναφέρονται σε προϊόντα επεξεργασμένα κατά τόπους και με επωνυμίες που αφορούν συγκεκριμένες περιοχές, τα οποία διαθέτουν τοπική ή περιφερειακή ταυτότητα (Kim et al., 2009).

- Θεσμοθέτηση συγκεκριμένων κριτηρίων και τυποποιημένων διαδικασιών για τους παραγωγούς μικρής κλίμακας, προκειμένου να διευκολυνθεί η συμμόρφωση των προϊόντων τους με συγκεκριμένες αρχές προτυποποίησης. Έτσι, θα αναπτυχθεί ένα σύνολο κριτηρίων συμμόρφωσης που θα επιτρέπουν την ταυτοποίηση προϊόντων που πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Επισημαίνουμε ότι τα τοπικά τρόφιμα περιλαμβάνουν χαρακτηριστικά όπως τον εδαφικό τους χαρακτήρα, που συνδέεται με τις φυσικές ιδιότητες της γης, ενώ υφίστανται ελάχιστη επεξεργασία και διατηρούνται διαδικασίες παραγωγής με ιστορικές ρίζες (Sims, 2009).
- Εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης των μικρών παραγωγών και συνεταιρισμών αγροτικών προϊόντων προσανατολισμένου στις ανάγκες κατάρτισης των συγκεκριμένων ομάδων στόχων (ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων, τυποποίησης, marketing των προϊόντων) Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου πρέπει να επικεντρωθεί στη γενική τεχνική και επιχειρηματική εκπαίδευση και κατάρτιση, αλλά ακόμη πιο σημαντική είναι η εκπαίδευση και η κατάρτιση που απαιτούνται για συγκεκριμένα στρατηγικά χαρακτηριστικά των συνεταιρισμών (Hanisch and Rommel, 2012).
- Μέσω δημιουργίας Πλατφόρμας Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης, ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να συνδυάσει την παραγγελία των επιθυμητών προϊόντων με τις επιπλέον υπηρεσίες (αγροτουριστικού τύπου) που είναι σε θέση να προσφέρει ο κάθε συνεταιρισμός. Για παράδειγμα θα μπορούν να οργανώνονται βραδιές γευσιγνωσίας με τοπικά προϊόντα, εκδρομές στις εγκαταστάσεις των συνεταιρισμών, παραδοσιακά μαγειρέματα, καθώς επίσης φιλοξενία και διαμονή σε ιδιόκτητα καταλύματα με σκοπό να ενισχυθεί το εισόδημα των τοπικών παραγωγών αγροτικών προϊόντων παρέχοντας ένα πλήρες «τουριστικό πακέτο».
- Μέσα από την πλατφόρμα και το Δίκτυο Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης δίνεται η δυνατότητα στους τελικούς καταναλωτές (καθώς και στους τουρίστες εντός και εκτός συνόρων) των προϊόντων του πρωτογενούς τομέα να γνωρίσουν: Α) Τι σερβίρουν οι Έλληνες στο σπίτι τους Β) Τι σερβίρουν τα εστιατόρια της περιοχής. Στην πρώτη περίπτωση δίνουμε έμφαση στην ποιότητα των α' υλών και στην υψηλή διατροφική τους αξία και πηγαίνουμε την τοπικότητα και την αυθεντικότητα των προϊόντων ένα βήμα πιο πέρα. Μαθαίνουμε την ιστορία και παράδοση που κρύβονται πίσω από τις γεύσεις – ανάδειξη τοπικών παραδόσεων, γαστρονομικών περιπάτων, κίνητρο αναζήτησης περιοχών *terroir*.
- Στο άκρως ανταγωνιστικό τουριστικό περιβάλλον, ο ταξιδιώτης αναζητά την κατανάλωση “αγαθών εμπειρίας”. Όσοι από τους επισκέπτες των «ανοιχτών σπιτιών» θα ήθελαν να προμηθευτούν μερικά από τα τοπικά προϊόντα ή τα

specialties που απήλυσαν θα μπορούν μέσω της Πλατφόρμας ηλεκτρονικού εμπορίου να αναζητήσουν τα προϊόντα αυτά, ενώ παράλληλα η διαδικτυακή εφαρμογή θα προτείνει πολιτιστικές και γαστρονομικές διαδρομές σε χρήστες/τουρίστες που ενδιαφέρονται να εξερευνήσουν συγκεκριμένες περιοχές από πλευράς πολιτιστικού και γαστρονομικού ενδιαφέροντος.

Το άμεσο αποτέλεσμα των παραπάνω ενεργειών είναι η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, η διαμόρφωση μιας «πολιτιστικής διπλωματίας» μέσω του πολίτη και η αναπαραγωγή εμπειρίας στη χώρα προέλευσης.

5.3 Συνεργασία εμπλεκόμενων φορέων για την υλοποίηση του Δικτύου

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από το ερωτηματολόγιο που μοιράστηκε στους κατοίκους της υπό εξέταση περιοχής της υπαίθρου ανέδειξε ότι οι πολίτες θεωρούν ως εγγυητές μιας βιώσιμης ανάπτυξης και της αναβάθμισης της ποιότητας ζωής τους στο κοντινό μέλλον (ερώτηση 17) τους ακόλουθους: α) Την Περιφέρεια, β) την εκπροσώπηση του δημότη (μέσα από την συμμετοχή του σε συλλόγους, δράσεις εθελοντισμού, προικισμένους συνανθρώπους και γ) Εκπαιδευτικούς Φορείς για τη διάχυση της γνώσης. Σαν τέταρτη επιλογή οι ερωτώμενοι συνεχίζουν να πιστεύουν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσω της προώθησης και αξιοποίησης κοινοτικών πόρων μπορεί να συμβάλει στην καλύτερευση της ζωής του.

Κρίνοντας από τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου, τα οποία αποτελούν οδηγό για την παρούσα προτεινόμενη δράση του Δικτύου Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης προτείνεται μία τριμερή συνεργασία μεταξύ: α) της Περιφέρειας, η οποία θα μπορέσει να αντλήσει πόρους από κάποιο ευρωπαϊκό πρόγραμμα και να το διαχειριστεί, β) ενός τουλάχιστον φορέα εκπαίδευσης, ο οποίος θα εγγυηθεί τις εκπαιδευτικές δράσεις κατάρτισης, γ) και της Κοινωνίας των Πολιτών η οποία με την ενεργό συμμετοχή της θα αγκαλιάσει αυτή την πρωτοβουλία συμβάλλοντας στην επιτυχία της. Η επιλογή των εμπλεκόμενων φορέων υλοποίησης σχετίζεται με την διεπιστημονικότητα των στόχων και των αντικειμένων της προτεινόμενης δράσης. Στην ομάδα εργασίας θα πρέπει να εκπροσωπούνται εμπειρογνώμονες από τον ακαδημαϊκό χώρο, οργανώσεις γεωργικής πολιτικής και επιστημονικοί συνεργάτες καθώς και τεχνικό προσωπικό. Για την υλοποίηση ενός τέτοιου έργου και λαμβάνοντας υπόψη του συγκεκριμένο αντικείμενο που αφορά τρόφιμα και διατροφή ενδεικτικά αναφέρουμε τους ακόλουθους φορείς: α) *Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας*, β) *Πανεπιστήμιο ή Ερευνητικό Κέντρο*. Το ερευνητικό κέντρο θα παρέχει τεχνική υποστήριξη σχετικά με τον προσδιορισμό περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών που επηρεάζουν σημαντικά την ποιότητα των τροφίμων εξετάζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά εδάφους, υδάτων και κλίματος και τις συνθήκες παραγωγής των αγροτικών προϊόντων, καθώς και την επίδραση της μεσογειακής παραγωγής τροφίμων στην περιβαλλοντική ποιότητα και βιωσιμότητα, παρέχοντας τις σχετικές πληροφορίες για τα περιβαλλοντικά αποτυπώματα τους. Επιπλέον, η χρήση νέων καινοτόμων τεχνολογιών που μπορούν να μειώσουν το κόστος παραγωγής και να περιορίσουν τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις (π.χ. ολοκληρωμένα συστήματα παραγωγής, γεωργικές πρακτικές ακριβείας κ.λπ.). Επίσης, ο συγκεκριμένος φορέας θα μπορούσε να συνδράμει στην κωδικοποίηση των διαδικασιών και τη συμμετοχή στο τμήμα που σχετίζεται με την ποιότητα των φυτικών προϊόντων και το

περιβαλλοντικό τους αποτύπωμα, πάντα με τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στον προβολή και προώθηση των προϊόντων.

Επομένως βλέπουμε από τα παραπάνω μία ενδεικτική συνέργεια μεταξύ διαφορετικών φορέων και της κοινωνίας των πολιτών μέσα από την οποία μπορούν να παραχθούν σημαντικά επωφελής συνεργασίας προς την αναβάθμιση της τοπικής οικονομίας, της βιώσιμης ανάπτυξης και της καλυτέρευσης της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής.

Κεφάλαιο 6: Προτεινόμενες Παρεμβάσεις Χωρικού Σχεδιασμού σε Περιβάλλον Υπαίθρου: Σχέδιο Ενοποίησης Ιστορικού Τοπίου με Οδηγό την Εναλλαγή των Μορφών του Υγρού Στοιχείου

6.1 Στόχος παρεμβάσεων στην ευρύτερη περιοχή της “Αρχαίας Δωρικής Κοιλιάδας” και των ορεινών όγκων αυτής

Στη συγκεκριμένη ενότητα οριοθετείται η αναγκαιότητα του χωρικού σχεδιασμού, ο στόχος αυτής, το μέσο και η καινοτομία που πρέπει να χρησιμοποιηθεί για μία ολιστική ανάδειξη της συγκεκριμένης περιοχής μέσα από την δημιουργία ενός “πολιτιστικού έργου”:

Η ανάγκη για παρέμβαση: διάσπαρτοι χώροι υψηλής αρχαιολογικής σημασίας και ιστορικής μνήμης που παρουσιάζουν εικόνα εγκατάλειψης, λειτουργούν αποκομμένα από το σύγχρονο γίνεθαι και δεν εντάσσονται στο ευρύτερο πολιτιστικό προϊόν της περιοχής. Ο στόχος της παρέμβασης: Ανάδειξη πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς τοπίου ευρύτερης περιοχής αρχαίας Δωρικής Κοιλιάδας, σύνδεση παρελθόντος και παρόντος. Το μέσο δια του οποίου επιτυγχάνονται οι στόχοι της παρέμβασης: Πολιτιστικές διαδρομές όπου η κάθε μια χαρακτηρίζεται από έναν ενιαίο θεματικό χαρακτήρα: 1) Ακολουθώντας το Υδάτινο Στοιχείο: από τις κορυφές των χιονισμένων βουνών, στις αναβλύζουσες πηγές, στις πετρόχτιστες βρύσες των χωριών, στους χειμάρρους όπου καταλήγουν ως παραπόταμοι στην κοίτη του βοιωτικού Κηφισού που ρέει ήρεμος στην δωρική κοιλάδα, μέχρι τα φαράγγια του Ασωπού με τα ορμητικά νερά, τον Γοργοπόταμο και τις εποχικές ορεινές λίμνες της περιοχής. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το υδάτινο στοιχείο συνδέεται και με τις διεργασίες στο ηφαιστειακό υπέδαφος της περιοχής όπου μέσα από υπόγειες διαδρομές αναβλύζει και πάλι θερμό στις γνωστές μας ιαματικές πηγές (π.χ Θερμοπύλες 2) Αρχαιότητες και σύνδεση με το μύθο του Ηρακλή, των Δωριέων που κατοίκησαν την περιοχή και των ιστορικών μαχών που δόθηκαν στο διάβα του χρόνου).

Η καινοτομία - Τεχνολογία υποστήριξης της παρέμβασης μέσω των Πολιτιστικών Διαδρομών: Επιλογή των δύο παραπάνω εμβληματικών διαδρομών και ανάπτυξη ενός ολιστικού μοντέλου επίσκεψης βασισμένου σε 3 πυλώνες: τεχνολογία – περιβάλλον – κοινωνία. Συγκεκριμένα: χρήση των social media (facebook, instagram, twitter, pinterest), δημιουργία app (tablet & mobile), δημιουργία game βασισμένου στην κάθε διαδρομή (free trial version μέσα από το app store, rating από ικανή μάζα χρηστών – εμπορική χρήση), ηλεκτρονική πρόσβαση στην ιστοσελίδα από AMEA (τοποθέτηση του plug in Go Wheel που καθιστά προσβάσιμη μια ιστοσελίδα από κωφούς, τυφλούς και κινητικά ανάπηρους), εργαλείο virtual tour (ενδεχόμενη συνέργεια με trip in view), 3D experience κατά μήκος των διαδρομών – μετάβαση σε διαφορετικό χωρόχρονο (λειτουργεί υπέρ της in vivo εννοιολογικής και πραγματιστικής σύνδεσης των σταθμών της διαδρομής), ,ανάδειξη τουρισμού εμπειρίας – πχ. φεστιβάλ αναπαράστασης της μάχης των Θερμοπυλών, της ιστορικής μάχης στην Γραβιά. Τέλος, μέσα από ηλεκτρονικό διαδραστικό παιχνίδι σε πραγματικό χωροχρόνο μπορεί να βοηθά επί τόπου τον επισκέπτη/ταξιδιώτη της διαδρομής να ανακαλύψει μόνος του τον επόμενο σταθμό της διαδρομής (δεν αναζητά ταμπέλες ή ειδική σήμανση, απλά λύνει ένα γρίφο που αφορά στο σημερινό φυσικό τοπίο, βρίσκει την πληροφορία σε real place και συνεχίζει τη διαδρομή του)

λειτουργώντας υπέρ της in vivo εννοιολογικής και πραγματιστικής σύνδεσης των σταθμών της διαδρομής.

Θετικές επιπτώσεις σε Περιβάλλον & Κοινωνία από τις προτεινόμενες παρεμβάσεις:

-Η ευρύτερη περιοχή της κοιλάδας της Αρχαίας Δωρίδας επιλέχθηκε ως περιοχή με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως έδαφος, μικροκλίμα κλπ οι οποίες μπορούν να έχουν σημαντική επίδραση στους κατοίκους τους, αλλά και σε όσους επισκεφτούν την περιοχή. Επίσης η επιλογή πραγματοποιήθηκε με γνώμονα τις δυνατότητες μελλοντικής ανάπτυξης της περιοχής μέσω της εκμετάλλευσης των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της σε σχέση με την υφιστάμενη κατάσταση.

-αναζήτηση πρότυπων ή μικρών βιοτεχνιών / φαρμών / οινοποιείων που δίνουν τη δυνατότητα στον επισκέπτη να καταλάβει μέσα από βίωμα (συμμετοχή στην καλλιέργεια – διαμονή σε ξενώνα) τις ιδιαίτερες γεωλογικές και κλιματικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή, τους καρπούς που παραδοσιακά παράγει κλπ .

Για την καλύτερη κατανόηση του παραπάνω παρατίθεται ως “καλή πρακτική” το παράδειγμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο νησί Κέα όπου μεταξύ άλλων αξιοποιήθηκε η πλούσια πρώτη ύλη σε βελανίδια – η οποία συνιστούσε την άλλοτε ανθηρή εμπορική δραστηριότητα του νησιού – για την παραγωγή, πώληση και εξαγωγή μπισκότων και αλευριού από βελανίδι.

Με τη χρήση δομών crowdfunding (Hamada acorn initiative on kickstarter platform) συγκεντρώθηκε το απαιτούμενο ποσό για τον εξοπλισμό, ενώ η δικτύωση και επικοινωνία του εγχειρήματος εξασφάλισε τη συμμετοχή εθελοντών για τις εργασίες συγκομιδής με ανταποδοτικά οφέλη (δωρεάν εκπαίδευση ή διαμονή στους ξενώνες του αγροκτήματος).

- μελέτη σπάνιας χλωρίδας και πανίδας περιοχής - δημιουργία ντοκιμαντέρ, προβολές, εργαστήρια παραδοσιακής τέχνης, εκπαιδευτικές επισκέψεις φοιτητών κ.α

- Μέσω της καινοτομικής εφαρμογής και του Δικτύου Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης άνθρωποι της τοπικής κοινωνίας καταχωρούν το προφίλ τους στο site και επιλέγονται από τον εκάστοτε επισκέπτη για να τον «ξεναγήσουν» στον τόπο τους

- δημιουργία πακέτων εμπειρίας (πχ. μια μέρα με τον ξυλουργό, ένα πρωινό μαζεύοντας ελιές, ένα μεσημέρι με τη νοικοκυρά που ετοιμάζει το φαγητό της Κυριακής, τρεις ώρες με τον φωτογράφο πανίδας / χλωρίδας στην λίμνη, βραδινή ποδηλασία με τους bike lovers της περιοχής, beach party πλάι στον ποταμό, κλπ)

Έτσι μέσω της ανάληψης υλοποίησης των παραπάνω δράσεων και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών επιτυγχάνεται ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. Επίσης ο ντόπιος πληθυσμός αντιλαμβάνεται τον πολιτισμό και την εκπαίδευση ως μέσο διαφύλαξης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ανάδειξης των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προκαλώντας άρση ανισοτήτων και τόνωση της κοινωνικής συνοχής.

6.2 Χωρικός Σχεδιασμός Πολιτιστικών Διαδρομών ευρύτερης περιοχής “Αρχαίας Δωρικής Κοιλιάδας”

Στη συγκεκριμένη ενότητα προτείνουμε τις ακόλουθες παρεμβάσεις χωρικού σχεδιασμού:

- Δύο (2) παρεμβάσεις ενοποίησης του χώρου (παρέμβαση Α και Β) της Δωρικής κοιλάδας μέσω διαφορετικών διαδρομών με γνώμονά μας την ανάδειξη του υγρού στοιχείου από τις χιονισμένες κορφές των βουνών μέχρι την αρχαία Δωρική Κοιλιάδα και την ιστορία της περιοχής.
- από πλευράς χωρικού σχεδιασμού σε επίπεδο οικισμού προτείνουμε μία επιπλέον παρέμβαση (παρέμβαση Γ), η οποία θεωρούμε ότι μπορεί να λάβει χώρα σε ένα από τα προαναφερθέντα χωριά τα οποία βρίσκονται στο κέντρο του νοητού κύκλου της υπό μελέτη περιοχής έτσι όπως αυτή αποτυπώθηκε στο σχήμα 17. Για το σκοπό αυτό επιλέγεται ο οικισμός «Παλαιοχώρι Δωριέων» και αφού επισκεφτήκαμε την συγκεκριμένη περιοχή αναδεικνύουμε κάποιες παρεμβάσεις που πιστεύουμε ότι μπορούν να οδηγήσουν σε ανάπτυξη την περιοχή πέριξ του συγκεκριμένου οικισμού.

Α) Παύλιανη - Καλοσκοπή - Οινοχώρι - Καστέλλια – Σταθμός Μπράλου - Γραβιά – Μαριολάτα – Λιλαία – Πολύδροσος – Αμφίκλεια (Δυτική Διαδρομή)

Η Παύλιανη χτισμένη σε υψόμετρο 1.040 μέτρα στις πλαγιές του όρους “Οίτη” διαθέτει ήδη ανεπτυγμένες τουριστικές υποδομές και ένα μοναδικό πάρκο αναψυχής το οποίο διαθέτει επιβλητικούς καταρράκτες και εκτείνεται πλάι σε ρεματιά με τρεχούμενα νερά τα οποία ρέουν από πηγές και χιόνια που λιώνουν από την κορφές.

Η Καλοσκοπή βρίσκεται στα 1.100 μέτρα υψόμετρο και φημίζεται για τις παραδοσιακές βρύσες και τις πηγές της. Στην Καλοσκοπή πραγματοποιείται κάθε χρόνο το κατασκηνωτικό φεστιβάλ οι «Ήχοι Του Δάσους» στο μοναδικής ομορφιάς οροπέδιο της Αγ. Τριάδας. Τέλος, από την Καλοσκοπή περνά το Διευρωπαϊκό Μονοπάτι E4 Γιβραλτάρ – Κρήτη.

Το Οινοχώρι είναι επίσης ορεινός οικισμός της Παρνασσίδας στο νομό Φωκίδας σε υψόμετρο 870 μέτρα. Μεταξύ Οινοχωρίου και Καλοσκοπής βρίσκεται και η πηγή "Κεφαλόβρυσο" μέσα σε πανύψηλα πλατάνια η οποία ρέει μέχρι την κοίτη του Βοιωτικού Κηφισού.

Τα Καστέλλια είναι χωριό το οποίο είναι κτισμένο στα 450 μέτρα στις υπώρειες της Γκιώνας και της Οίτης και μπροστά του απλώνεται το λεκανοπέδιο του Βοιωτικού Κηφισού. Δίπλα από το χωριό ρέει ο “Αποστολιάς” παραπόταμος ο οποίος χύνεται στην κοίτη του Βοιωτικού Κηφισού. Προτείνεται η δημιουργία μονοπατιών τα οποία θα ακολουθούν τη διαδρομή του νερού από τα ορεινά χωριά (Παύλιανη, Καλοσκοπή, Οινοχώρι) και τα οποία συγκεντρώνονται στην ευρύτερη περιοχή του χωριού Καστέλλια πριν καταλήξουν σε κοντινή απόσταση από την Γραβιά.

Ο Σταθμός Μπράλου είναι το χαμηλότερο κομμάτι του οικισμού του Μπράλου το οποίο αποτελείται από 3 οικισμούς με σχετική απόσταση μεταξύ τους. Ο πιο ψηλός οικισμός του Μπράλου βρίσκεται σε υψόμετρο περίπου 530 μέτρων, στο ενδιάμεσο βρίσκεται δεύτερος οικισμός, ενώ ο χαμηλότερος σε υψόμετρο οικισμός του Μπράλου είναι κτισμένο στις όχθες του ποταμού Κηφισού όπου βρίσκεται και ο ομώνυμος σιδηροδρομικός σταθμός από το 1904.

Η Γραβιά είναι κτισμένη στην κοιλάδα της Αρχαίας Δωρίδας σε υψόμετρο 400 μέτρων. Προτείνεται η ανάδειξη του χειμάρρου που διέρχεται από τους ορεινούς όγκους και κυλώντας μέσα από την καρδιά του οικισμού της Γραβιάς καταλήγει λίγο έξω από την Γραβιά στην κοίτη του Αποστολιά (παραπόταμου του Βοιωτικού Κηφισού). Ο συγκεκριμένος χειμάρρος τους περισσότερους μήνες του χρόνου διαθέτει νερό από το χιόνια που λιώνουν, αλλά και τον πλούσιο υδροφόρο ορίζοντα και θα μπορούσε με έργα πλακόστρωσης περίξ της κοίτης του να αναδειχθεί σε σημείο αναφοράς για την πόλη της Γραβιάς. Επίσης η γειτνίασή του και με το ιστορικό Χάνι της Γραβιάς θα μπορούσε να αποτελέσει πόλο έλξης για τουρίστες και να βοηθήσει στην τουριστική και οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, αφού η Γραβιά αποτελεί και οδικό κόμβο που βρίσκεται στο σταυροδρόμι περάσματος από τη Δυτική Ελλάδα στην Ανατολική και αντίστροφα.

Η Μαριολάτα είναι κτισμένη σε υψόμετρο 380μ. στους πρόποδες του Παρνασσού και διαθέτει γραφικές τοποθεσίες όπως η "Γκούρα" και η "Δραμπάλα" όπου με τις δροσερές πηγές συγκεντρώνουν πλήθος κόσμου. Λίγο ψηλότερα από το χωριό της Μαριολάτας βρίσκεται η Μπαρτοσπηλιά που κατασκευαζόταν κατά την επανάσταση του '21 μπαρούτι. Προτείνεται λοιπόν η ανάδειξη του υγρού στοιχείου σε συνάφεια με την ιστορία του χώρου περίξ της σπηλιάς που κατασκευαζόταν το μπαρούτι και αξιοποίηση του αισθητικού κάλλους από το φαράγγι που οδηγεί στην Μπαρτοσπηλιά. Επίσης στα πόδια του χωριού κυλάει ο παραπόταμος "Αποστολιάς" συνεχίζοντας την πορεία του αφού διέλθει προηγουμένως από τις γειτονική Γραβιά.

Η Λιλαία είναι κτισμένη σε υψόμετρο 330 μέτρων στο λεκανοπέδιο του Κηφισού κοντά στους πρόποδες του Παρνασσού. Λίγο νοτιότερα της Λιλαίας και του επόμενου χωριού που ονομάζεται Πολύδροσο, βρίσκονται οι πηγές του Κηφισού ποταμού όπου στην αρχαιότητα υπήρχε ιερό αφιερωμένο στην Άρτεμη. Εκεί λατρευόταν και η θεοποιημένη μορφή του ποταμού ο οποίος ενωνόταν και με τον παραπόταμό του Αποστολιά. Ο μύθος λέει ότι το νερό της Κασταλίας πηγής στους Δελφούς ήταν δώρο του Κηφισού Ποταμού, για αυτό ορισμένες μέρες το χρόνο έριχναν στην πηγή γλυκίσματα και πίστευαν ότι αυτά αναφαίνονταν στην Κασταλία κρήνη, αναδεικνύοντας τις υπόγειες διαδρομές του υγρού στοιχείου και το συνεχές του χώρου. Σήμερα συνεχίζουν να είναι ορατές οι πηγές που αναβλύζει το νερό και σχηματίζει την κύρια κοίτη του ποταμού Κηφισού. Αυτό το σημείο είναι μοναδικής αισθητικής αξίας και αξίζει να αναδειχθεί μέσα από μικρής κλίμακας υποδομές όπου θα συγκεντρώνουν το νερό για τους λουόμενους οι οποίοι θα μπορούν να κολυμπούν υπό την σκιά των αιωνόβιων πλατανιών Το πλατανόδασος που εκτείνεται γύρω από τον ποταμό και φτάνει μέχρι το Πολύδροσο, με τους μαιάνδρους που σχηματίζει μπορεί να αξιοποιηθεί για τη δημιουργία περιπατητικών και ποδηλατικών διαδρομών καθ' όλη τη διαδρομή του υγρού στοιχείου στις παραποτάμιες περιοχές της Δωρικής Κοιλάδας ξεκινώντας από τα Καστέλλια, τη Γραβιά, τη Μαριολάτα, τη Λιλαία και καταλήγοντας στο Πολύδροσο και λίγο έξω από την Αμφίκλεια. Μάλιστα η δημιουργία περιπατητικών και ποδηλατικών διαδρομών διευκολύνεται από το ανάγλυφο των παραπάνω περιοχών οι οποίες είναι στις υπώρειες των βουνών της

περιοχής ακουμπώντας εντός της Δωρικής Κοιλιάδας με μικρές υψομετρικές διαφορές μεταξύ τους.

Η Αμφίκλεια η οποία κι αυτή βρίσκεται σε υψόμετρο 400 μέτρων αποτελεί το νοτιότερο άκρο της περιοχής που εξετάζουμε. Δεν έχει το υγρό στοιχείο του Κηφισού να ρέει εντός του οικιστικού της σχεδίου, αν και διαθέτει πηγές που πηγάζουν από τον Παρνασσό. Ο Φωκικός Κηφισός μετά το Πολύδροσο ακολουθεί μία διαδρομή που τον απομακρύνει σχετικά από την Αμφίκλεια εισχωρώντας προς το μέσον της κοιλάδας. Ωστόσο η Αμφίκλεια διαθέτει το συντομότερο και καλύτερα διατηρημένο οδικό δίκτυο από την ευρύτερη περιοχή για να επισκεφτεί κάποιος το Χιονοδρομικό Κέντρο Παρνασσού (17 χιλιόμετρα με το αυτοκίνητο).

Το υγρό στοιχείο ως στερεό κατακρήμνισμα (χιόνι) κατά τους χειμερινούς μήνες προσφέρει πολλές δυνατότητες στους λάτρεις του σκι και συνεισφέρει στην ανάπτυξη του χειμερινού τουρισμού της περιοχής. Η περιοχή Πολυδρόσου και Αμφίκλειας προσφέρει ήδη τουριστικά καταλύματα τα οποία προσφέρουν υπηρεσίες διαμονής σε σκιέρ και λάτρεις του βουνού.

Η Αμφίκλεια διαθέτει επίσης ένα κρυφό αναξιοποίητο “διαμάντι”. Αυτό είναι το σπήλαιο της Αγίας Ιερουσαλήμ Αμφίκλειας (σήμερα είναι εγκαταλειμμένο). Βρίσκεται σκαρφαλωμένο στα βράχια του Παρνασσού στην είσοδο της χαράδρας «Βάρσαμο» σε υψόμετρο 850μ. Η διαδρομή μέχρι τη σπηλιά είναι σχετικά σύντομη και γίνεται από το μονοπάτι της χαράδρας του Κεραμιδίου. Η εκκλησία αυτή φημολογείται ότι κτίστηκε το 12ο αιώνα από ιππότες του τάγματος των Ναϊτών της 4ης Σταυροφορίας.

Η ανάδειξη λοιπόν και το άνοιγμα περιπατητικών διαδρομών που θα ξεκινούν από τον πυρήνα του οικισμού της Αμφίκλειας, θα διασχίζουν τη χαράδρα μέχρι το μοναδικής ομορφιάς μνημείο της Αγίας Ιερουσαλήμ και στη συνέχεια θα κινούνται προς το χιονοδρομικό κέντρο είναι πρώτιστης σημασίας.

Β) Θερμοπύλες – Άνω Δαμάστα – Ελευθεροχώρι – Λίμνη Καλλιδρόμου – Παλαιοχώρι Δωριέων – Δρυαία - Φωκικός Κηφισός. (Ανατολική Διαδρομή)

Οι Θερμοπύλες ως ιστορικός χώρος της μάχης που διεξάχθηκε το 480 π.Χ μεταξύ των ελληνικών και περσικών στρατευμάτων είναι πασίγνωστες σε διεθνές επίπεδο και το Μουσείο που έχει δημιουργηθεί εκεί το επισκέπτονται πλήθος τουριστών. Από αρχαιολογικής άποψης στον ευρύτερο χώρο υπήρχε και μια διπλή πηγή αφιερωμένη στην Περσεφόνη -η Σκυλλία πηγή, στους πρόποδες της χαράδρας, δίπλα στην Μεσαία Πύλη, το οποίο αποτελούσε κατά την αρχαιότητα το πιο στενό μέρος των Θερμοπυλών. Προτείνεται η δημιουργία περιπατητικής διαδρομής η οποία θα ξεκινά και θα ακολουθεί το υγρό στοιχείο (σε διάφορες μορφές του) και ταυτόχρονα σε πολλά σημεία της η διαδρομή θα ταυτίζεται με το στενό μονοπάτι από το οποίο ο Εφιάλτης οδήγησε τους Πέρσες στα νώτα των Ελλήνων.

Το Καλλιδρόμο είναι ένα βουνό με ήπιο ανάγλυφο, τουλάχιστον σε σχέση με τα υπόλοιπα βουνά που βρίσκονται πλησίον του (Παρνασσός, Γκιώνα, Οίτη, Βαρδούσια). Για το λόγο αυτό μπορούν εύκολα να δημιουργηθούν περιπατητικές διαδρομές οι οποίες θα έχουν πορεία εξ ανατολάς προς δυσμάς. Ξεκινώντας από την πλευρά του Καλλιδρόμου που βρέχεται από τον Μαλιακό Κόλπο και που βρίσκονται

οι Θερμοπύλες οι διαδρομή που προτείνουμε φτάνει έως τα 1.000 περίπου μέτρα υψόμετρο (κορυφή του Καλλιδρόμου στα 1.399 μέτρα) και διέρχεται από την δυτική πλευρά του βουνού στις υπώρειες του οποίου βρίσκεται η ανατολική πλευρά της αρχαίας δωρικής κοιλάδας.

Η προτεινόμενη διαδρομή σε γενικές γραμμές θα ξεκινά από το Μουσείο της ιστορικής μάχης των Θερμοπυλών θα κινείται στα πεδινά μέχρι λίγο βορειότερα στην περιοχή όπου υπάρχουν ιαματικά λουτρά (χωρίς επίσημη αναγνώρισή τους) τα λεγόμενα από τους ντόπιους “Ψωρονέρια” και έπειτα η διαδρομή θα ακολουθεί ορεινή περιοχή περνώντας από την Ιερά Μονή Δαμάστας, το Ελευθεροχώρι, τη Λίμνη Καλλιδρόμου στην κορυφή του ομώνυμου βουνού και από εκεί διαμέσου του Παλαιοχωρίου Δωριέων και του ρέματος “Κουνόρεμα” (ή κατ’ άλλους Κρονόρεμα) θα καταλήγει στον Αποστολιά λίγο πριν αυτός ενωθεί με τον Βοιωτικό Κηφισό.

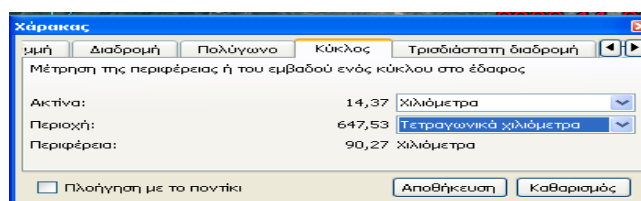
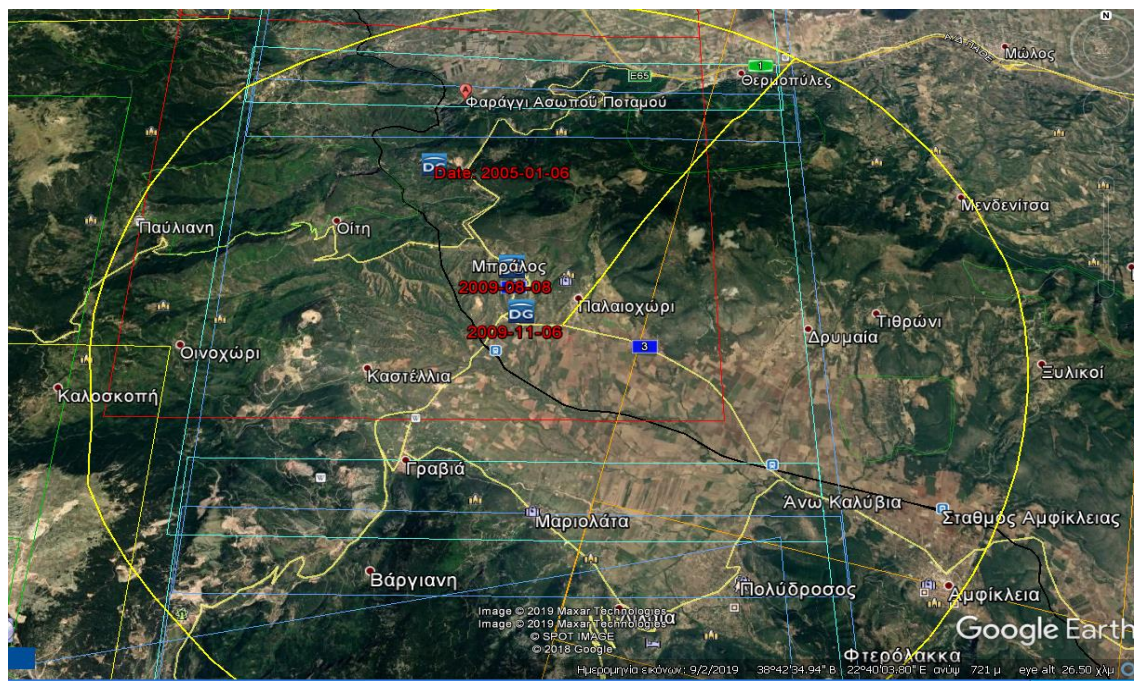
Η Ιερά Μονή Δαμάστας είναι μία ιστορική μονή όπου φιλοξένησε πολλούς οπλαρχηγούς της Επανάστασης του 1821. Βρίσκεται σε υψόμετρο 580 μέτρων από την πλευρά του Μαλιακού Κόλπου και η διαδρομή που προτείνεται μέχρι ακολουθεί μονοπάτι και αγροτικό δρόμο και είναι δεντροσκεπής κυρίως από φυλλοβόλα δέντρα. Σήμερα συγκεντρώνει πλήθος πιστών και αποτελεί εν δυνάμει ένα κέντρο θρησκευτικού τουρισμού.

Στην περιοχή της μονής ο ταξιδιώτης ή περιπατητής μπορεί να ξαποστάσει πριν συνεχίσει την ανοδική πορεία. Στην ευρύτερη περιοχή βρίσκεται και το χωριό της Άνω Δαμάστας. Από την Ιερά Μονή Δαμάστας υπάρχει μονοπάτι όπου πλέον μέσα από τα έλατα σε περίπου δύο χιλιόμετρα απόσταση υψηλότερα φτάνεις στο Ελευθεροχώρι σε υψόμετρο περίπου 740 μέτρων. Από εκεί μέσα από χωμάτινο δρόμο σε περίπου 3-4 χιλιόμετρα υψηλότερα οδηγούμαστε στη λίμνη “Νευρόπολη” του Καλλιδρόμου στα 1.000 μέτρα υψόμετρο.

Η διαδρομή είναι μαγευτική καθώς η λίμνη είναι εποχική, έχει νερό περίπου 9 μήνες τον χρόνο και δημιουργείται από πηγές και κυρίως τροφοδοτείται από το λιώσιμο του χιονιού που συσσωρεύεται το χειμώνα. Περίπου 100 μέτρα από την λίμνη υπάρχει και καταφύγιο το οποίο διαχειρίζεται από τον ΕΟΣ Λαμίας. Κάνοντας το ημικόκλιο της λίμνης και ακολουθώντας τον χωμάτινο δρόμο κατηφορίζουμε προς την άλλη πλευρά του Καλλιδρόμου η οποία βρίσκεται ψηλότερα από την κοιλάδα της αρχαίας Δωρίδας.

Σε περίπου 5 χιλιόμετρα από την λίμνη φτάνουμε στο Παλαιοχώρι Δωριέων το οποίο βρίσκεται στις δυτικές παρυφές (πρόποδες) του όρους Καλλιδρόμου σε υψόμετρο 400-500 μέτρων. όπου βρίσκεται και η ρεματιά “Κουνόρεμα”.

Σχήμα 18. Απεικόνιση μέσω του google maps ολόκληρης της κυκλικής περιοχής με κέντρο τον οικισμό «Παλαιοχώρι Δωριέων» όπου βρίσκεται στις δυτικές υπώρειες του Καλλιδρόμου και δεσπόζει στις παρυφές της δωρικής κοιλάδας

Πηγή: Ίδια επεξεργασία δεδομένων Google maps

Γ) Από πλευράς χωρικού σχεδιασμού σε επίπεδο οικισμού θα είχε ενδιαφέρον η πρόταση δημιουργίας υδατοδεξαμενής εντός οικισμού Παλαιοχωρίου και πλησίον του συγκεκριμένου ρέματος. Η συγκεκριμένη ρεματιά έχει περισσότερο από τους μισούς μήνες του χρόνου τρεχούμενο νερό το οποίο τροφοδοτείται από πηγές και κυρίως από το λιώσιμο του χιονιού από την κορυφή του Καλλιδρόμου και διασχίζοντας μέρος της κοιλάδας αρχαίας Δωρίδας συναντά τον Βοιωτικό Κηφισό.

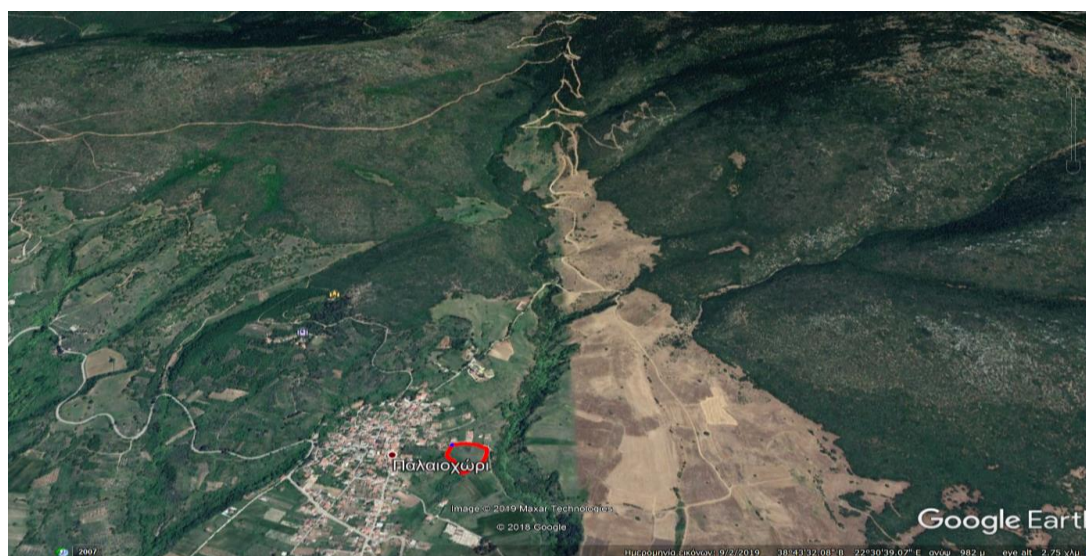
Προτείνεται η συγκέντρωση των υδάτων σε φυσική υδατοδεξαμενή η οποία θα έχει κυκλική περίμετρο περίπου 400 μέτρων. Η συγκεκριμένη τοποθεσία ενδείκνυται για την συγκεκριμένη κατασκευή καθώς με κατάλληλες υδραυλικές εργασίες και και δημιουργία μικρού αναχώματος ώστε να συγκεντρώνεται ικανός όγκος νερού.

Θα ληφθεί μέριμνα όταν η παροχή νερού στην υδατοδεξαμενή υπερβαίνει ενός συγκεκριμένου ορίου τότε θα γίνεται παροχέτευση στη γειτνιάζουσα ρεματιά με την

ονομασία “Κουρνόρεμα” (ή Κορνόρεμα ή κατ’ άλλους Κρονόρεμα καθώς πιστευόταν ότι εκεί κοντά ήταν τόπος λατρείας του Κρόνου).

Το Κουρνόρεμα μπορεί να γίνει πρότυπο για αναψυχή κατά το πρότυπο του Περιβαλλοντικού Πάρκου της Παύλιανης, αναδεικνύοντας ωστόσο διαφορετικά περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά καθώς βρίσκεται σε χαμηλότερο υψόμετρο και διαθέτει επιμέρους διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά-πάντα ωστόσο ενδιαφέροντα να αναδειχθούν. Τέλος, ο περιπατητής θα μπορεί να απολαύσει το τελευταίο κομμάτι της περιπατητικής διαδρομής μέσα από το Κουρνόρεμα και την πλούσια βλάστηση που το περιτριγυρίζει μέχρι τις εκβολές του στον Βοιωτικό Κηφισό.

Σχήμα 19. Απεικόνιση προτεινόμενης ενέργειας χωρικού σχεδιασμού σε επίπεδο οικισμού (προτεινόμενη θέση μέσω του google maps, οικισμός «Παλαιοχώρι Δωριέων» στη Φθιώτιδα.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία δεδομένων Google maps

Τα οφέλη από ένα τέτοιο έργο δημιουργίας υδατοδεξαμενής στην ευρύτερη περιοχή του οικισμού είναι πολλαπλά. Καταρχήν δεν έχει υψηλό κόστος κατασκευής, μικρό κόστος συντήρησης, αναβαθμίζει την περιοχή, βελτιώνει την ποιότητα ζωής των κατοίκων και προσφέρει υπηρεσίες αναψυχής. Επίσης μπορεί να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης καθώς το συγκεκριμένο χωριό απέχει από την Αθήνα μόνο 180 χιλιόμετρα (λιγότερο από δύο ώρες). Αντίστοιχο παράδειγμα είναι η Λίμνη Τσιβλού και την αύξηση της τουριστικής κίνησης στα γύρω χωριά όπου αποδεικνύει ότι το υγρό στοιχείο σε συνδυασμό με το ορεινό ή ημιορεινό φυσικό κάλλος δημιουργεί υπεραξία για τις τοπικές κοινωνίες.

6.3 Χωρικός Σχεδιασμός στο πλαίσιο της Εξελικτικής Ανθεκτικότητας σε Περιβάλλον Υπαίθρου

Όπως αναφέραμε ήδη στο κεφάλαιο της μεθοδολογικής προσέγγισης, οι Mehaffy και Salingeros (2014) αναφέρουν ότι οι πολιτικές χωρικού σχεδιασμού πρέπει να αντιμετωπίζουν το «χώρο» ως ένα σύνθετο «βιολογικό σύστημα» σε συνεχή

μεταβολή (συνθετότητα, αυτοοργάνωση, μεταλλαγή, προσαρμοστικότητα) προτείνοντας τέσσερις σχεδιαστικές αρχές για μία «χωρική» περιοχή:

1) να διαθέτει διασυνδεδεμένα δίκτυα, μονοπάτια (paths) και σχέσεις με το ευρύτερο περιβάλλον, 2) να διαθέτει ποικιλομορφία και πλεονασμό δραστηριοτήτων, διαφόρων τύπων και στόχων καθώς και ετερόκλητο πληθυσμό, 3) να διαθέτει μία ευρεία κατανομή διαφορετικών κλιμάκων και δομών. Συνδυάζοντας τις προηγούμενες δύο σχεδιαστικές αρχές συμπεραίνουμε ότι αυτές οι δομές διασυνδέονται και μπορούν να προσαρμοστούν σχετικά εύκολα σε τοπικό επίπεδο σε περίπτωση που κριθεί αναγκαίο. 4) αποτέλεσμα των τριών προηγούμενων αρχών είναι ότι διαθέτει την ικανότητα προσαρμογής και αυτό-οργάνωσης για να ανταποκριθεί στην ανάγκη αλλαγής σε διαφορετική χωρική και χρονική κλίμακα. Με βάση τα παραπάνω τέσσερα (4) κριτήρια προτείνονται συγκεκριμένες δράσεις χωρικού σχεδιασμού για την συγκεκριμένη περιοχή της υπαίθρου:

Με βάση την παραπάνω ανάλυση οι παρεμβάσεις σε Περιβάλλον Υπαίθρου (σύμφωνα με τα 4 προαναφερόμενα κριτήρια) συνοψίζονται στα ακόλουθα σημεία: εγκαθίδρυση ενός Δικτύου Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης, εγκαθίδρυση δικτύωσης μεταξύ μικρών παραγωγών, συνεταιρισμών και καταναλωτών, συνεργασία εμπλεκόμενων φορέων για την αναβάθμιση άτυπων δεξιοτήτων (soft skills) και ψηφιακών δεξιοτήτων για την αποτελεσματική προώθηση των τοπικών προϊόντων, ανάδειξη φυσικού κάλους και πολιτιστικών διαδρομών με εστίαση στο υγρό στοιχείο (Φωκικός Κηφισός και ρέματα που εκβάλουν σε αυτόν) ως μοχλό για την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας.

Πίνακας 3. Προτεινόμενες Παρεμβάσεις σε Περιβάλλον Υπαίθρου

Παρεμβάσεις σε Περιβάλλον Υπαίθρου σύμφωνα με τα 4 κριτήρια (Salingaros)
• Εγκαθίδρυση ενός Δικτύου Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης
• Εγκαθίδρυση δικτύωσης μεταξύ μικρών παραγωγών, συνεταιρισμών και καταναλωτών
• Συνεργασία εμπλεκόμενων φορέων για την αναβάθμιση άτυπων δεξιοτήτων (soft skills) και ψηφιακών δεξιοτήτων για την αποτελεσματική προώθηση των τοπικών προϊόντων
• Ανάδειξη φυσικού κάλους και πολιτιστικών διαδρομών με εστίαση στο υγρό στοιχείο (Φωκικός Κηφισός και ρέματα που εκβάλουν σε αυτόν) ως μοχλό για την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας

Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων σύμφωνα με τα κριτήρια που θέτουν οι Mehaffy και Salingaros στο πλαίσιο της εξελικτικής ανθεκτικότητας στο χωρικό σχεδιασμό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Προτεινόμενες Παρεμβάσεις Χωρικού Σχεδιασμού σε Υποβαθμισμένο Αστικό Περιβάλλον

7.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

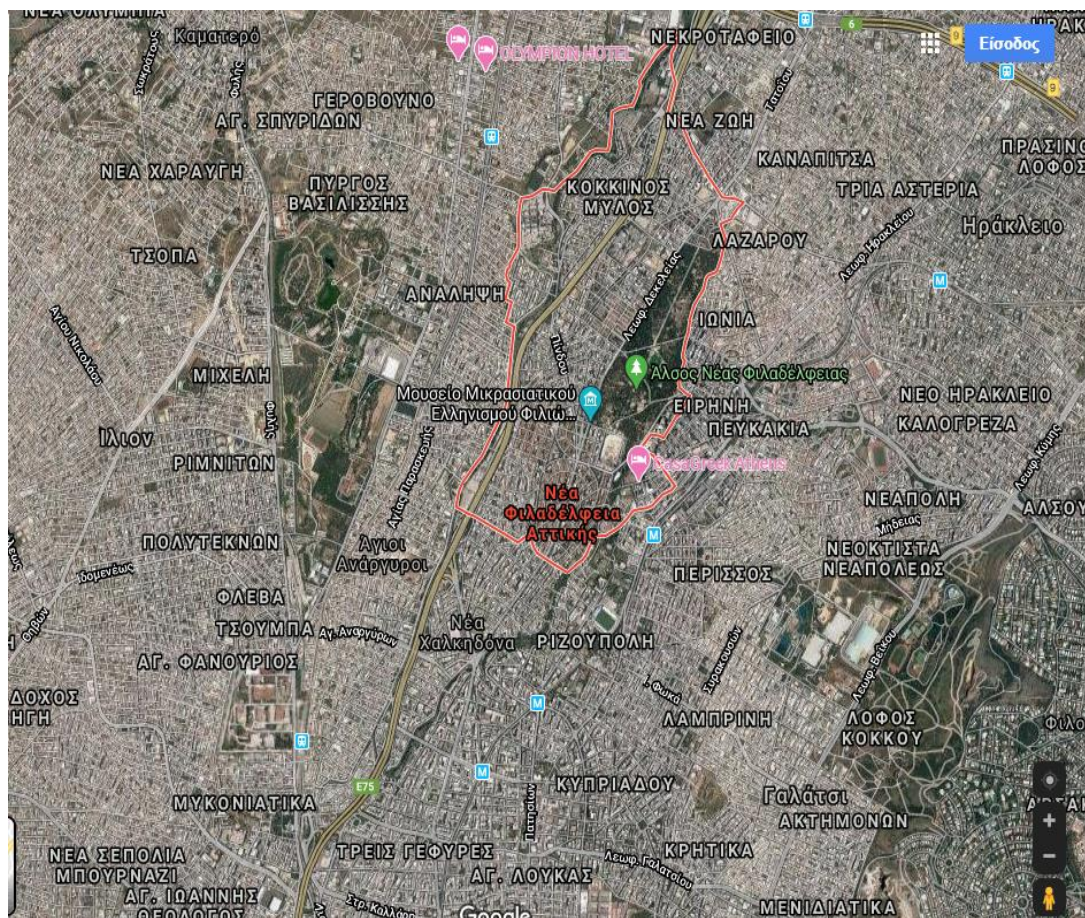
Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αποτυπώνεται η υφιστάμενη κατάσταση στο λεκανοπέδιο Αττικής, αναλύεται το θεσμικό πλαίσιο που αφορά γενικά τα ρέματα στην Ελλάδα και γίνεται αναφορά στις κύριες διεθνείς πρακτικές διαχείρισης - αξιοποίησης των ρεμάτων που διέρχονται σε αστικό περιβάλλον προκειμένου να σκιαγραφηθεί ένα σενάριο εναλλακτικής διαχείρισης των δύο ρεμάτων στα οποία εστιάζουμε. Στο αστικό περιβάλλον της Αθήνας, το υγρό στοιχείο είναι περιορισμένο σε σημαντικό βαθμό. Στην παρούσα εργασία γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σε δύο ρέματα που ξεκινούν από τους γύρω ορεινούς όγκους και διασχίζουν ένα σημαντικό κομμάτι του λεκανοπεδίου δημιουργώντας μία τριγωνική περιοχή μεταξύ τους πριν καταλήξουν στον Κηφισό και δια μέσου αυτού στον Αργοσαρωνικό κόλπο. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος αναφέρει ότι: «ρέμα αποτελεί κάθε φυσική ή διευθετημένη διαμόρφωση της επιφάνειας του εδάφους που αποτελεί αποδέκτη όμβριων υδάτων και διασφαλίζει την διόδευσή τους προς άλλους αποδέκτες χαμηλότερης στάθμης και μεγαλύτερης χωρητικότητας»

Σε επίπεδο αστικού περιβάλλοντος τα δύο ρέματα λειτουργούν ως ένα σύστημα φυσικών «καναλιών» διοχέτευσης των υδάτων από τους ορεινούς όγκους στην Αργοσαρωνικό. Η ανάδειξή τους ως ενιαίο και αδιάσπαστο οικοσύστημα με το πράσινο πέριξ της κοίτης τους τα καθιστά εν δυνάμει σε ένα σημαντικό δίκτυο πρασίνου των όμορων δήμων και σημεία αναψυχής για τους κατοίκους μιας ευρύτερης περιοχής διατηρώντας παράλληλα τη δική τους χλωρίδα και πανίδα και αντίστοιχα διαμορφώνοντας το μικροκλίμα της περιοχής και βοηθώντας τη ροή του αέρα να διοχετευτεί μέχρι την καρδιά της πόλης λειτουργώντας ως «φυσικοί αεραγωγοί» (Δημητρέλλου, 2013). Σημασία έχει η πρόταση μίας ολοκληρωμένης παρέμβασης η οποία θα λαμβάνει υπόψη τη βιωσιμότητα της τοπικής οικονομίας και της αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων των συγκεκριμένων περιοχών. Τέλος, εάν εξετάσουμε τη χρησιμότητα των δύο ρεμάτων σε ένα υπερ-τοπικό επίπεδο θα διαπιστώσουμε ότι σε συνδυασμό με άλλους χώρους πρασίνου (π.χ Πάρκο Αντώνη Τρίτση), λόφους και χώρους αναψυχής δημιουργούν ένα ευρύ δίκτυο δημόσιου χώρου όπου ο κάτοικος της πόλης απολαμβάνει μεγαλύτερη κοινωνική ευημερία.

Ανατολικά του Κηφισού, το �έμα Ποδονίφτη (παραπόταμος Κηφισού) είναι χείμαρρος που πηγάζει από τις νοτιοδυτικές πηγές της Πεντέλης, κατέρχεται από το Χαλάνδρι και τη Φιλοθέη, συμβάλλοντας στο Ρέμα Πολυδρόσου (στο ύψος της οδού Καποδιστρίου) συνεχίζοντας προς Καλογρέζα, Νέα Ιωνία και Νέα Φιλαδέλφεια και Χαλκηδόνα όπου συναντά τον Κηφισό ποταμό. Δυτικά, το �έμα της Εσχατιάς διέρχεται από το δυτικό κομμάτι της πόλης των Αθηνών, έχει λεκάνη απορροής 90τ.χλμ. Ξεκινώντας από τους πρόποδες της Πάρνηθας, διέρχεται διαδοχικά από

περιοχές των δήμων Αχαρνών, Ζεφυρίου, Καματερού, Ιλίου, Αγίων Αναργύρων και Περιστερίου και εκβάλλει στον ποταμό Κηφισό. Μεγάλο τμήμα των δύο ρεμάτων έχει καλυφθεί από το σχέδιο πόλης και είναι υπόγειο, ενώ υπάρχει ακόμη ανεκμετάλλετος χώρος για να αναπτυχθούν χώροι πρασίνου (Αθανασίου Ε., 2015). Το 2017 ο Δήμος Ν. Φιλαδέλφειας – Ν. Χαλκηδόνας και το Παγκόσμιο Πολιτιστικό Ίδρυμα Ελληνισμού της Διασποράς (ΠΠΙΕΔ) διοργάνωσαν ημερίδα με θέμα «*Το ρέμα του Ποδονόφτη και τα βιομηχανικά κτίρια της περιοχής: Το παρόν και το μέλλον ενός ρέματος σε κρίση*».

Σχήμα 20. Περιοχή προτεινόμενων παρεμβάσεων μεταξύ των ρεμάτων Εσχατιάς και Ποδονόφτη στις εκβολές τους στον Κηφισό

Η συγκέντρωση και περαιτέρω ανάλυση του υλικού του συγκεκριμένου τμήματος της εργασίας στηρίχθηκε σε δευτερογενείς πηγές (σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές, αρχειακό, διαδικτυακό υλικό και δημόσιες τεχνικές μελέτες. Τα απαραίτητα επιμέρους στοιχεία προέκυψαν σε ένα σημαντικό βαθμό από επιτόπια αυτοψία στις υπό μελέτη περιοχές και άτυπες συνεντεύξεις δια ζώσης με κατοίκους της περιοχής σε ένα ενδεικτικό εύρος.

7.2 Αναγκαιότητα Διαχείρισης και Ανάδειξης Υδατορέματος Ποδονίφτη και Εσχατιάς

7.2.1 Εισαγωγή

Για την καλύτερη κατανόηση των προτεινόμενων παρεμβάσεων στο υπό εξέταση υποβαθμισμένο περιβάλλον παρουσιάζεται μία διαχρονική εξέλιξη η οποία οδήγησε στα γενικά προβλήματα της περιοχής του τριγώνου μεταξύ Ποδονίφτη και ρέματος Εσχατιάς λίγο πριν την εκβολή τους στον Κηφισό.

Η περιοχή των δύο ρεμάτων χαρακτηρίζεται από την παρουσία έντονων και μακροχρόνιων ανθρωπογενών παρεμβάσεων (Βαίου & Κάραλη, 2015) από τις οποίες οι κυριότερες συνοψίζονται στις ακόλουθες: α) πυκνή και πολλές φορές παράνομη δόμηση σε ελάχιστη απόσταση από τα ρέματα. Κατά αυτό τον τρόπο μειώθηκε σημαντικά ο βαθμός κατά τον οποίο τα ρέματα μπορούν να λειτουργήσουν ως λεκάνη εκτόνωσης σε περίπτωση πλημμυρών, β) ρύπανση από απόρριψη αποβλήτων από βιομηχανίες ή βιοτεχνίες που εδράζονταν κοντά στις κοίτες των δύο ρεμάτων απορριμμάτων, γ) εγκιβωτισμός ή στενώσεις της κοίτης και ανένταχτα στο πολεοδομικό και χωροταξικό δίκτυο της ευρύτερης περιοχής.

Με βάση την παραπάνω εξέλιξη προκύπτει ότι στα δύο συγκεκριμένα ρέματα επικρατεί αυτό που η επιστημονική κοινότητα υιοθετεί ως «σύνδρομο του αστικού ρέματος» (Walsh, Roy & Feminella, 2005) σύμφωνα με τον οποίο η υφιστάμενη κατάσταση παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: α) πλημμύρες οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις οφείλονται σε διαταραχή του υδρολογικού κύκλου, β) μεταβολές στην σταθερότητα των πρανών και παρεμβάσεις στη μορφολογία του ρέματος, γ) αύξηση των επιβλαβών ρυπογόνων ουσιών και στερεών αποβλήτων, δ) κατακόρυφη μείωση της βιοποικιλότητας (χλωρίδας και πανίδας) γύρω από την περιοχή που διέρχονται τα ρέματα

7.2.2 Διαχρονική εξέλιξη

Με βάση στατιστικά στοιχεία αποδεικνύεται ότι οι ζημιές από μεγάλες φυσικές καταστροφές στην ευρύτερη περιοχή εμφανίζουν μία σημαντική αύξηση τις τελευταίες δεκαετίες. Τα τελευταία 50-60 χρόνια, σύμφωνα με στοιχεία ασφαλιστικών εταιρειών, το κόστος των φυσικών καταστροφών αυξήθηκε 15 φορές. Οι λόγοι για αυτή την εξέλιξη είναι πολλοί: η αύξηση του πληθυσμού και η συγκέντρωση ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και αξιών σε μεγάλες αστικές περιοχές, η ανάπτυξη και δόμηση ιδιαίτερα εκτεθειμένων περιοχών, οι μεταβολές στο φυσικό περιβάλλον κλπ. Οι επιπτώσεις των θεομηνιών έχουν περισσότερες συνέπειες στις αναπτυσσόμενες χώρες, με αποτέλεσμα να σπαταλούνται οικονομικοί πόροι όχι προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης της οικονομίας, αλλά στις αποζημιώσεις και ανοικοδόμηση πληγέντων περιοχών (Ιωαννίδης, 2006).

Ειδικότερα για το λεκανοπέδιο Αττικής, πολλοί λόγοι όπως: η ραγδαία αστικοποίηση, η αυθαίρετη δόμηση, η αποψίλωση δασών, πυρκαγιές στους γύρω ορεινούς όγκους

(Πάρνηθας και Πεντέλης), καταπατήσεις και μπαζώματα ρεμάτων έλλειψη αναγκαίων υποδομών και ιδιαίτερα αντιπλημμυρικών έργων, οδήγησαν στην έλλειψη αντιπλημμυρικής προστασίας πολλών αστικοποιημένων περιοχών εντός του λεκανοπεδίου. Το πρόσφατο παρελθόν, μας έχει διδάξει ότι καταστροφικές πλημμύρες με ανυπολόγιστες ζημιές, υποβάθμιση του περιβάλλοντος με ανθρώπινα θύματα, ακόμα και σε σχετικά μικρής εντάσεως και διάρκειας βροχοπτώσεις δεν είναι άγνωστα περιστατικά ευρύτερα για την Ελλάδα, αλλά ειδικότερα και για το νομό Αττικής. Ο κίνδυνος από τις πλημμύρες αφορά πρωτίστως και άμεσα την ζωή των πολιτών. Επίσης αφορά την περιουσία, ιδιωτική (ιδιωτών και επιχειρήσεων) και δημόσια (κυρίως υποδομές). Ακόμη, οι πλημμύρες μπορεί να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην δημόσια υγεία καθώς και στην οικονομία όταν αυτές αφορούν τόσο άμεσα στην παραγωγή αγαθών (μεταποίηση, ενέργεια) όσο και στις υπηρεσίες (άμεσα και έμμεσα μέσω των μεταφορών και τηλεπικοινωνιών).

Ακολούθως παρατίθεται πίνακας που περιλαμβάνει τμήμα των πλημμυρικών επεισοδίων που έπληξαν περιοχές της δυτικής Αττικής και ευρύτερα του λεκανοπεδίου τα έτη αναφοράς, ήτοι 2000-2007, μαζί με τις σχετικές απώλειες. Τα δεδομένα που παρατίθενται στον κατωτέρω Πίνακα αντλήθηκαν από: (α) τα ΦΕΚ που αναφέρονται σε «Παροχή της εγγύησης του Δημοσίου προς τις Τράπεζες για πιστωτικές διευκολύνσεις προς αποκατάσταση των ζημιών από πλημμύρες», καθώς και σε «Καθορισμός αποζημίωσης των πληγέντων από τις πλημμύρες», από δημοσιευμένες αποφάσεις του Υφυπουργού ΠΕΧΩΔΕ/ΓΓΔΕ/ΥΑΣ με θέμα: «Τιμολόγιο για εργασίες επισκευής βλαβών σε πλημμυρόπληκτα κτίρια». Πληροφορίες βρέθηκαν επίσης στα αρχεία των εφημερίδων ΤΑ ΝΕΑ, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, στην ιστοσελίδα του ΙΕΠΒΑ/ΕΑΑ, σε ιστοσελίδες των υπουργείων ΠΕΧΩΔΕ, Αγροτικής Ανάπτυξης, κλπ., του ΤΕΕ, των Δήμων και Κοινοτήτων και Ελλήνων ερασιτεχνών μετεωρολόγων (hellasweather).

Οι ζημιές κατηγοριοποιούνται ως ζημιές σε υποδομές (γέφυρες, δρόμοι κλπ.), σε οικιστικές/αστικές (πλημμύρες κατοικιών, καταστημάτων), αγροτικές και βιομηχανικές/βιοτεχνικές. Οι θάνατοι συμπεριλαμβάνουν και αυτούς εξαιτίας συνοδών φαινομένων της πλημμύρας, π.χ. κατολισθήσεις (<http://www.ita.org.gr>).

Πίνακας 4. Καταγραφή πλημμυρικών επεισοδίων στο λεκανοπέδιο της Αττικής 2000-2007

Ημερομηνία	Περιοχή	Υλικές Ζημιές	Απώλειες
18/11/2000	Δυτική και ΝΑ Αττική	υποδομές, οικιστικές	1
03/05/2001	Ανατολική Αττική,	Οικιστικές	2
21/05/2002	Αθήνα, κέντρο	Οικιστικές	
08/07/2002	Αθηνών και Πειραιώς	υποδομές, οικιστικές, βιομηχανικές	1
18/08/2002	Λεκανοπέδιο Αττικής	οικιστικές	
04/09/2002	Λεκανοπέδιο Αττικής	οικιστικές, βιομηχανικές	
12/10/2003	Αττική: Γαλάτσι, Καλαμάκι, Μαγούλα, Ασπρόπυργος	υποδομές, οικιστικές	

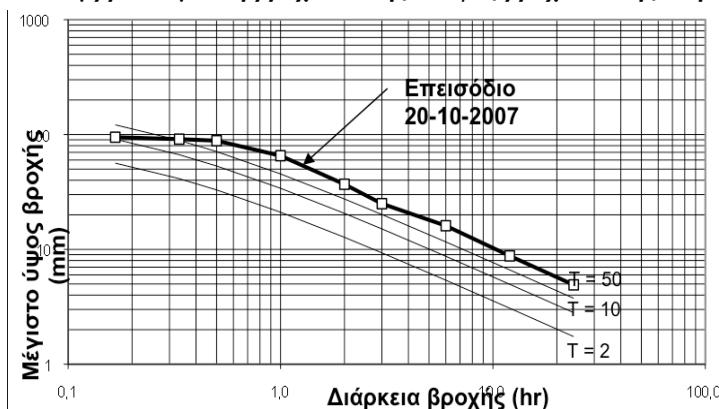
28/10/2004	Δυτική Αττική (Δρομοκαϊτίο)	υποδομές, οικιστικές	
08/11/2004	Δυτική Αττική και Πειραιάς (Νοσοκομείο Αττικών)	οικιστικές, υποδομές	-
03/07/2005	Πειραιάς, περιοχές της Αθήνας	οικιστικές, υποδομές	-
22/09/2005	Πόλη της Αθήνας	οικιστικές	-
22-24/11/2005	Ευρύτερη περιοχή Αττικής	Οικιστικές, υποδομές	
11/02/2007	Αθήνα βόρεια και νότια προάστια, Κορινθία	οικιστικές, υποδομές	-
24/05/2007	Αθήνα Αχαρνές, Ζεφύρι και Άνω Λιόσια (ρέμα Εσχατιάς)	οικιστικές, υποδομές	-
21/10/2007	Ευρύτερη περιοχή Αττικής, Δυτικά Προάστεια	Οικιστικές, υποδομές	-

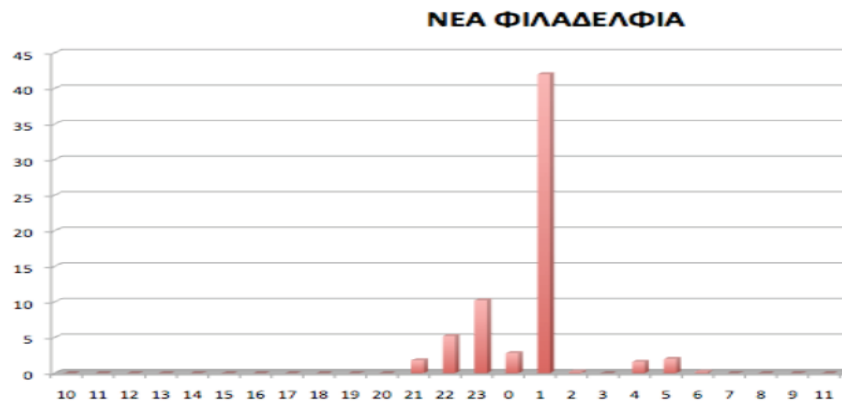
Πηγή: Ίδια Επεξεργασία στοιχείων από http://www.ita.org.gr/library/Downloads/docs/Annexes%CE%B9%20V5_Final.doc.

Ειδικότερα υπάρχει ένα πλημμυρικό επεισόδιο κατά το εξεταζόμενο διάστημα που αξίζει ειδική μνεία. Αναφερόμαστε σε ένα γεγονός που έλαβε χώρα στις 21/10/2007. Στη συγκεκριμένη ημερομηνία οι ραγδαίες βροχοπτώσεις δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα σε αρκετές περιοχές τις δυτικής Αττικής και στη Σαλαμίνα. Η πυροσβεστική δέχθηκε δεκάδες κλήσεις για άντληση υδάτων από οικίες και επαγγελματικούς χώρους. Τα σημαντικότερα προβλήματα σε δρόμους παρατηρήθηκαν στην λεωφόρο ΝΑΤΟ, στην περιφερειακή του Αιγάλεω και στην Εθνική οδό Αθηνών-Κορίνθου.

Παρακάτω παρατίθεται η όμβρια καμπύλη (γραμμή με έντονο μαύρο χρώμα) και αντιπαραβάλλεται με τις καμπύλες που έχουν περίοδο επαναφοράς 2, 10 και 50 έτη αντίστοιχα. Η όμβρια καμπύλη του γεγονότος στις 21-10-2007 καταδεικνύει ότι πολύ υψηλές τιμές βροχόπτωσης παρουσιάζονται από μία ώρα και περισσότερο. και επομένως δεν ήταν μία απλή καταιγίδα, αλλά μία συνεχής και ισχυρή βροχόπτωση στο μεγαλύτερο τμήμα της δυτικής Αττικής η οποία παρουσιάζει περίοδο επαναληψιμότητας περισσότερο από 50 έτη. (Φλώρος, 2005)

Σχήμα 21. Όμβρια καμπύλη βροχόπτωσης & ύψος βροχόπτωσης στη Ν. Φιλαδέλφεια

Πηγή: Τεχνικό Γραφείο Πέππας ETME

Με βάση τα ανωτέρω και λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Παγκόσμιος Μετεωρολογικός Οργανισμός (WMO) προβλέπει αύξηση των ακραίων καιρικών φαινομένων -στην περίπτωση που μας ενδιαφέρει εδώ: ραγδαίες βροχοπτώσεις, πλημμύρες που συνέβαιναν κάθε 100 έτη τώρα μπορούν να εμφανίζονται κάθε 20 ή 30 χρόνια, εξαιτίας της αύξησης της θερμοκρασίας της γης (www.wmo.int), καθίσταται σαφής η αναγκαιότητα διευθέτησης, αλλά ταυτόχρονα και ανάδειξης και διαχείρισης των ρεμάτων ως διαύλους παροχής υδάτινων πόρων που διέρχονται από μία αστική περιοχή έτσι ώστε αυτά να καταλήγουν στην θάλασσα με ασφάλεια. Συνεπώς, η αναγκαιότητα της διευθέτησης των δύο ρεμάτων έγκειται στην ανάγκη προστασίας του έμψυχου και άψυχου κεφαλαίου της τοπικής οικονομίας των περιοχών που διασχίζει. Επομένως η αναγκαιότητα προστασίας των περιοχών αυτών με την κατασκευή ολοκληρωμένων έργων διευθέτησης των δύο ρεμάτων κρίνεται επιβεβλημένη.

7.2.3 Οικονομική Αποτίμηση Ανάδειξης και Διαχείρισης Υδατορέματος σε Αστικό Περιβάλλον

Σκοπός της οικονομικής αποτίμησης ανάδειξης και διαχείρισης ενός ρέματος σε αστικό περιβάλλον είναι να ενσωματώσει όσο το δυνατόν περισσότερες μετρήσιμες κοινωνικές επιπτώσεις, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές ωφέλειες, τον πλήρως αστικοποιημένο χαρακτήρα της περιοχής (πυκνή δόμηση και πληθυσμιακή κάλυψη) και τα οφέλη σε προστασία ανθρώπινων ζώων και περιουσιών. Μία συνολική πολιτική αποτίμησης των έμμεσων ωφελειών από έργα ανάδειξης και διαχείρισης ενός ρέματος μέσα από την ανάπλαση της κοίτης στην πρότερη μορφή της θα πρέπει να περιλαμβάνει τα ακόλουθα:

- Οφέλη Απασχόλησης κατά την κατασκευή του έργου
- Οφέλη από μελλοντικές αποζημιώσεις (σε περίπτωση ενδεχόμενου πλημμύρας)
- Οφέλη Προστασίας Δημόσιας Περιουσίας και Αποφυγή Παρακώλυσης Συγκοινωνιών
- Ωφέλειες από την αύξηση της τιμής των Ακινήτων

- Ωφέλειες από την αύξηση των δυνατοτήτων αναψυχής

7.2.4 Περιγραφή κύριων Μεθόδων Προσδιορισμού Έμμεσων Επιπτώσεων

Η Οικονομική Ανάλυση σκοπό έχει να αξιολογήσει τη συνολική συνεισφορά ενός δημόσιου έργου (όπως είναι το έργο διευθέτησης του ρέματος Εσχατιάς ή Ποδονίφτη), στην οικονομική ευημερία της τοπικής και ευρύτερης κοινωνίας. Για να μπορέσουμε να αξιολογήσουμε ευρύτερα τη συνεισφορά ενός δημόσιου έργου χρειάζεται να αποτιμήσουμε σε χρηματικούς όρους (€) όχι μόνο την επίδραση των άμεσων ωφελειών που προκύπτουν από την κατασκευή και λειτουργία του έργου, αλλά και ευρύτερα των έμμεσων κοινωνικών ωφελειών καταλήγοντας σε μια συνολική απόφαση για την χρησιμότητα ή όχι του έργου. Επομένως ο βασικός σκοπός είναι να ποσοτικοποιήσουμε και να μετρήσουμε σε χρηματικές μονάδες την Συνολική Οικονομική Αξία (Total Economic Value – TEV) ενός περιβαλλοντικού έργου, η οποία απαρτίζεται από τα ακόλουθα μέρη:

TEV = Άμεση χρηστική αξία από την κατασκευή του έργου + Έμμεση χρηστική αξία) + Αξία επιλογής + Υπαρκτή Αξία

Η Άμεση χρηστική αξία προκύπτει από τις άμεσες και μετρήσιμες ωφέλειες που προκύπτουν άμεσα από την κατασκευή και λειτουργία του έργου. Έμμεση χρηστική αξία προκύπτει από τις έμμεσες επιπτώσεις του έργου οι οποίες μπορεί να είναι περιβαλλοντικές και κοινωνικές αλλά δεν είναι εύκολα μετρήσιμες και δεν μπορεί εύκολα να αποτιμηθεί η χρηματική τους αξία εξαιτίας έλλειψης συγκεκριμένης αγοράς (market). Οι αξίες Επιλογής και Υπαρξης (Option and Existence Values) περιλαμβάνουν τις ωφέλειες για τις οποίες ο κάθε κάτοικος της περιοχής είναι διατεθειμένος να πληρώσει (willingness to pay) προκειμένου να κάνει χρήση του νέου περιβαλλοντικού χώρου, όπως δυνατότητες αναψυχής κ.α ακόμη και αν η σημερινή αξία για τον κάθε πολίτη είναι άγνωστη, υποεκτιμημένη ή μερικώς κατανοητή.

Η Μέθοδος Μεταφοράς Οφέλους (Benefit Transfer Method) χρησιμοποιείται για να εκτιμήσει οικονομικές αξίες που προκύπτουν από ένα περιβαλλοντικό έργο. Η βασική ιδέα στην οποία στηρίζεται η παραπάνω μέθοδος είναι ότι μπορούν να μεταφερθούν δεδομένα από προηγούμενες μελέτες περιβαλλοντικής αποτίμησης, από μια περιοχή με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά σε μια άλλη με παρόμοια χαρακτηριστικά.

Για να είναι αποτελεσματική η εφαρμογή της Μεθόδου Μεταφοράς Οφέλους, θα πρέπει η σχέση μεταξύ των περιοχών «αναφοράς» και της υπό διερεύνηση περίπτωσης (του Ρέματος Εσχατιάς και Ποδονίφτη) να στηρίζεται μεταξύ άλλων στα ακόλουθα σημεία: α) το περιβαλλοντικό αγαθό που μετράται στις περιοχές αναφοράς και μελέτης, όπως και το είδος της μεταβολής, να είναι αντίστοιχων χαρακτηριστικών, β) οι προϋπάρχουσες συνθήκες και η ποιότητα των χρήσεων και των δραστηριοτήτων του υπό εξέταση περιβαλλοντικού αγαθού θα πρέπει να είναι ανάλογες.

7.3 Σενάριο Εναλλακτικής Διαχείρισης ρέματος Εσχατιάς και Ποδονίφτη

Με βάση όσα αναφέρθηκαν στο παρόν κεφάλαιο της εργασίας, προτείνεται η ενοποίηση των χώρων πρασίνου με ανάδειξη του υγρού στοιχείου που περιλαμβάνονται στο νοητό τρίγωνο μεταξύ των δύο ρεμάτων: ανατολικά του Ποδονίφτη και δυτικά της Εσχατιάς. Ειδικότερα, η περιοχή εφαρμογής περιλαμβάνει, όσον αφορά τον Ποδονίφτη από την οδό Καποδιστρίου προς την Καλογρέζα, τη Νέα Ιωνία και τη Νέα Φιλαδέλφεια μέχρι το σημείο που συναντά τον Κηφισό στο ύψος της Χαλκηδόνας. Αντίστοιχα, όσον αφορά το ρέμα της Εσχατιάς από το νότιο τμήμα του δήμου Αχαρνών, Ηλίου, Αγίων Αναργύρων μέχρι του σημείου που ενώνεται με τον Κηφισό.

Θεωρούμε εφικτή την ενοποίηση των παρακάτω περιοχών:

Από τη δυτική πλευρά του Ηλεκτρικού Σταθμού «Περισσός» (δυτικά της Λεωφόρου Ηρακλείου αρχικά με το Άλσος Προμπονά. Το συγκεκριμένο άλσος βρίσκεται σε απόσταση μικρότερη των πέντε λεπτών με περπάτημα από τον σταθμό του ηλεκτρικού τραίνου «Περισσός» (ανατολικά του άλσους). Επομένως η πρόσβαση ατόμων από ευρύτερες περιοχές διευκολύνεται σημαντικά. Μεταξύ του άλσους και του σταθμού «Περισσός» υπάρχουν εγκαταλειμμένα κτίρια σε μία εκτεταμένη περιοχή έκτασης περίπου 50 στρεμμάτων. Στο νότιο τμήμα του Άλσους υπάρχουν ενεργές αθλητικές εγκαταστάσεις (ποδοσφαιρικό γήπεδο Απόλλωνας Σμύρνης «Γεώργιος Καμάρας») στην περιοχή της Ριζούπολης. Σε πολύ μικρή απόσταση από το συγκεκριμένο Άλσος προς την βόρεια πλευρά του (απόσταση περίπου 300μ) βρίσκεται η ανοικτή κοίτη του Ποδονίφτη, δυτικά του οποίου βρίσκεται ανεκμετάλλευτη έκταση με εγκαταλειμμένα κτίρια σε έκταση 35 στρεμμάτων, ενώ ανατολικά του Ποδονίφτη ξεκινά το νότιο τμήμα του άλσους της Φιλαδέλφειας (όπου φιλοξενεί και το ποδοσφαιρικό γήπεδο της ΑΕΚ). Σε απόσταση λιγότερη των 800 μέτρων (διά μέσου των οδών Τρύπια και Βρυούλων) φτάνουμε στην γέφυρα που μας επιτρέπει να περάσουμε επάνω από την Εθνική Οδό Αθηνών-Λαμίας και έπειτα από 500 μέτρα βρισκόμαστε στο έργο υπογειοποίησης των γραμμών του τραίνου στο Δήμο Αγίων Αναργύρων όπου 150 μέτρα δυτικά του συγκεκριμένου άξονα κίνησης πεζών και ποδηλάτων βρίσκεται το Πάρκο «Αντώνης Τρίτσης». Επιφανειακά ο άξονας κίνησης διαθέτει χαμηλή φύτευση πρασίνου, ο οποίος τερματίζεται στον «Πύργο Βασιλίσσης» λίγο πριν την περιοχή «Τρεις Γέφυρες» στον Δήμο Αγίων αναργύρων.

Συνεπώς παρατηρούμε ότι η απόσταση μεταξύ των περιοχών που αναφέραμε επιτρέπει το δημιουργία εκτεταμένων «πυρήνων πρασίνου» οι οποίοι μπορούν να συνδέονται μέσω οδών ήπιας κυκλοφορίας ή αξόνων κίνησης πεζών και ποδηλάτων. Επίσης με την πεζοδρόμηση ή την μέθοδο της ήπιας κυκλοφορίας, μπορεί να στοιχειοθετηθεί διαδρομή παράλληλα με τις γραμμές του τραίνου βόρεια και ανατολικά του Πάρκου Τρίτση, όπου ουσιαστικά θα είναι η προέκταση και η νοητή συνέχεια του άξονα κίνησης από την υπογειοποίηση του τραίνου που αναφέραμε προηγουμένως, αλλά πλέον με κατεύθυνση βόρεια μέχρι το κέντρο του Δήμου Αχαρνών.

Συνολικά η Απόσταση: Σταθμός Περισσού, Προμπονά, Ανοικτή κοίτη Ποδονίφτη, νότια πλευρά Άλσους Φιλαδέλφειας, άξονας κίνησης πεζών από την υπογειοποίηση των γραμμών του τραίνου στους Αγίους Αναργύρους και από εκεί μέχρι το κέντρο

του Δήμου Αχαρνών είναι οριακά 10 χιλιόμετρα. Συνεπώς βλέπουμε ότι μέσω αυτής της διαδρομής έχουμε φτάσει μέχρι τους πρόποδες της Πάρνηθας.

Εναλλακτικά, θα μπορούσαμε να ακολουθήσουμε τη διαδρομή: Άλσος Προμπονά, νότια πλευρά Άλσους Φιλαδέλφειας, βόρεια πλευρά Πάρκου Τρίτση και από εκεί μέσω λεωφόρου Καματερού να συναντήσουμε την κοίτη του ρέματος Εσχατιάς και να το ακολουθήσουμε βόρεια προς τον δήμο Αχαρνών. Ωστόσο σε πολλά σημεία του είναι εγκιβωτισμένο. Εντός της τριγωνικής περιοχής που συζητάμε αναφέρουμε τα όρια και τα ακόλουθα κύρια σημεία που προτείνουμε να ενωθούν τα ακόλουθα σημεία:

Ανατολικό όριο ρέμα Ποδονίφτη. Ανατολικά του ορίου και σε απόσταση όχι μεγαλύτερη του 1,5 με 2 χιλιόμετρα είναι ο Λόφος Φιλοθέης με το Άλσος Βείκου που συνδυάζει δραστηριότητες αναψυχής και Άθλησης. Δυτικό όριο ρέμα Εσχατιάς. Νότιο όριο ευρύτερη περιοχή «Τρεις Γέφυρες», στην αρχή της οδού Λιοσίων. Βόρειο άκρο περιγραφείσας περιοχής ανοικτό, υπό την έννοια ότι ακολουθώντας τα ρέματα φτάνουμε στις πηγές τους που είναι στους ορεινούς όγκους της Πάρνηθας και της Πεντέλης.

Στο Κέντρο της τριγωνικής περιοχής διέρχεται ο Κηφισός ο οποίος αφού διανύσει περίπου 27 χιλιόμετρα ξεκινώντας από την Πεντέλη, διερχόμενος από κεντρικά σημεία του λεκανοπεδίου (και αφού ενώνεται με αρκετά ρέματα) εκβάλλει στον Φαληρικό Όρμο.

Τα σημαντικότερα σημεία πρασίνου εντός της υπό μελέτη περιοχής είναι: Πάρκο Περιβαλλοντικής Ευαισθητοποίησης «Αντώνης Τρίτση», Άλσος της Φιλαδέλφειας, Άλσος Προμπονά, Λόφος πάνω από το πάρκο «Άγιος Ανδρέας» Λαμπρινής, Ανατολικά του Άλσους της Φιλαδέλφειας και σε απόσταση μερικών μέτρων από διέρχεται ο Ποδονίφτης (δίπλα από την οδό Πατριάρχου Κωνσταντίνου στη Φιλαδέλφεια), λόφος με την ονομασία τοποθεσίας «Θέα Δεληβέρη», Το έργο υπογειοποίησης των γραμμών του τραίνου στο Δήμο Αγίων Αναργύρων όπου επιφανειακά έχει δημιουργηθεί ένας άξονας κίνησης των πεζών και ποδηλάτων με παράλληλη χαμηλή φύτευση πρασίνου. Πέριξ της περιγραφείσας περιοχής βρίσκεται το Άλσος Βείκου και ο Λόφος Φιλοθέης

Το ρέμα της Εσχατιάς μπορεί να διαδραματίσει περισσότερο «λειτουργικό» ρόλο παρέχοντας την απαιτούμενη τροφοδότηση και εμπλουτίζοντας τους υδάτινους πόρους του συστήματος λιμνών που διαθέτει το πάρκο Τρίτση. Αντίστοιχα ο Ποδονίφτης θα μπορούσε να τροφοδοτήσει με νερό ένα μελλοντικό σύστημα λιμνών η τεχνητής ροής νερού εντός του άλσους της Ν. Φιλαδέλφειας.

Όλες οι παραπάνω προτεινόμενες δράσεις έχουν σκοπό να αναδείξουν τις οικοσυστημικές υπηρεσίες, τις πράσινες υποδομές και την διατήρηση της βιοποικιλότητας σε αστικό περιβάλλον. Τα κριτήρια που τίθενται σε αυτή την περίπτωση στην αστική περιοχή μεταξύ ρέματος Εσχατιάς και Ποδονίφτη μέχρι τις εκβολές στους στον Κηφισό ποταμό είναι αυτά των οικοσυστημικών υπηρεσιών, τα οποία είναι τα ακόλουθα:

παροχή νερού / βιοποικιλότητα περιοχής (οικοσυστημικές υπηρεσίες παροχής), ρύθμιση κλίματος, νερού και ροής των πλημμυρών, συμβολή στην ποιότητα του αέρα, προστασίας από ακραία καιρικά φαινόμενα και διάβρωσης του εδάφους, κλπ. (οικοσυστημικές υπηρεσίες ρύθμισης και συντήρησης), παροχής ευκαιριών για

ψυχαγωγικές δραστηριότητες, αισθητική έμπνευση, καθώς και ως πεδίο εκπαίδευσης και έρευνας (πολιτιστικές οικοσυστημικές υπηρεσίες)

Πίνακας 5. Προτεινόμενες Παρεμβάσεις σε Αστικό χώρο σύμφωνα με τη θεωρία των οικοσυστημικών υπηρεσιών

Παρεμβάσεις Αστικός χώρος πέριξ των δύο ρεμάτων της Εσχατιάς και του Ποδονίφτη
Υδροδότηση Πάρκου Τρίτση από το ρέμα Εσχατιάς δίνοντας λύση σε ένα μόνιμο πρόβλημα της συντήρησης των υδάτινων πόρων που έχει ανάγκη το συγκεκριμένο πάρκο (υπηρεσίες παροχής)
Δημιουργία δικτύου πράσινων διαδρομών και ενοποίησης μίας ευρύτερης περιοχής (μεταξύ των δύο ρεμάτων) συμβάλλοντας στη ρύθμιση του μικροκλίματος, στον έλεγχο της ροής του νερού και των πλημμυρών, συμβολή στην αναβάθμιση της ποιότητας του αέρα, και προστασίας από φαινόμενα διάβρωσης του εδάφους (υπηρεσίες ρύθμισης και συντήρησης)
Ανάπτυξη περιπατητικών και ποδηλατικών διαδρομών προσφέροντας ψυχαγωγικές και άλλες πολιτιστικές υπηρεσίες αναβάθμισης της ποιότητας ζωής των κατοίκων (πολιτιστικές υπηρεσίες)

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Συμπεράσματα

Με βάση τη θεωρία της Εξελικτικής Ανθεκτικότητας προκύπτει το συμπέρασμα ότι στην περίπτωση της Υπαίθρου οι εναλλακτικές στρατηγικές χωρικού σχεδιασμού που μπορούμε να προτείνουμε εκτείνονται χωρίς σημαντικούς περιορισμούς και μπορούν να επηρεάσουν θετικά ένα ευρύτερο φάσμα της ζωής των κατοίκων (συμμετοχικότητα, εθελοντισμός, κουλτούρα, νοοτροπία, ποιότητα ζωής - πέρα από την προφανή ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας της περιοχής).

Πίνακας 6. Συνοπτική παρουσίαση προτεινόμενων δράσεων σε περιβάλλον Υπαίθρου και Αστικό Περιβάλλον

Κατηγοριοποίηση παρεμβάσεων σε αστικό περιβάλλον και υπαίθρου (με βάση την ανάλυση ερωτηματολογίων και συνεντεύξεων)		
	<i>Περίπτωση Αγροτικού Χώρου (Π.Ε Στερεάς Ελλάδας, υποπεριοχή στα σύνορα των νομών Φθιώτιδας-Φωκίδας)</i>	<i>Περίπτωση Αστικού Χώρου (περιοχή μεταξύ των υδατορεμάτων Εσχατιάς και Ποδονόφτη μέχρι που καταλήγουν στον Κηφισό)</i>
Οικονομία	Προβολή με καινοτόμες μεθόδους των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων, Ενίσχυση Εναλλακτικού Τουρισμού, Στήριξη Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας	Αναπτυξιακά έργα και δημιουργία θέσεων εργασίας μέσω υποδομών ανάδειξης των υδατορεμάτων και αποκατάστασης από αρνητικές ανθρωπογενείς παρεμβάσεις (εγκιβωτισμός κ.α)
Κοινωνική Οργάνωση	Ενίσχυση συλλογικών δράσεων εθελοντισμού, ίσες ευκαιρίες για όλους, ενίσχυση γυναικείων συνεταιρισμών	Καλύτερη οργάνωση των Δημόσιων Υπηρεσιών
Περιβάλλον	Αξιοποίηση ορεινών λιμνών, προβολή και προστασία χλωρίδας και πανίδας της περιοχής	Μείωση περιβαλλοντικής ρύπανσης, δεντροφύτευση και καθαρισμός πέριξ των υδατορεμάτων
Ιστορία και τον πολιτισμό	Ανάδειξη αρχαιοτήτων και της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής τοπίου	Ανάδειξη της ιστορικής σημασίας των συγκεκριμένων υδατορεμάτων και σύνδεση με τη σύγχρονη ζωή της πόλης
επίπεδο λήψης αποφάσεων	Συμμετοχικότητα στη λήψη αποφάσεων από τους κατοίκους και διάλογος με τοπικούς φορείς	Λήψη αποφάσεων σε κεντρικό επίπεδο διακυβέρνησης

Ειδικότερα, σε περιβάλλον υπαίθρου, οι ίδιοι οι κάτοικοι μπορούν να συμμετέχουν στο πώς θα μπορούσε να γίνει το περιβάλλον όπου διαβιούν καλύτερο αναβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής τους, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας και γενικότερα αξιοποιώντας τις δυνατότητες που τους προσφέρει το φυσικό περιβάλλον. Έτσι μαθαίνουν να αναπτύσσουν τις δικές τους δημιουργικές δυνάμεις εμπλουτίζοντας τον τόπο τους με δημιουργικές ιδέες οι οποίες με πυρήνα την περιφερειακή και δημοτική διοίκηση και την κατάλληλη υποστήριξη από εθελοντικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις, από δράσεις εθελοντισμού και τοπικούς συλλόγους καταφέρνουν εν τέλει εισάγουν μια μαθησιακή διαδικασία για το πώς θα πρέπει να αντιμετωπίζουμε το περιβάλλον γύρω μας.

Σε αστικό περιβάλλον οι παρεμβάσεις τα προηγούμενα χρόνια αφορούσαν κυρίως υποδομές που προστατεύουν την ασφάλεια των πολιτών και του περιβάλλοντος (περιβαλλοντικά, αντιπλημμυρικά έργα). Οι υποδομές αυτές συνήθως αφορούσαν εγκιβωτισμό της κοίτης ενός ρέματος. Η σύγχρονη διεθνής βιβλιογραφία προτείνει τρεις τρόπους ανάδειξης και διαμόρφωσης ρεμάτων:

- α) αποκατάσταση του ρέματος,
- β) επαναφορά και
- γ) αποκάλυψη του ρέματος.

Κατά τη γνώμη μας η οριοθέτηση της κοίτης του ρέματος είναι σε θέση να αναμορφώσει τη μορφολογία της περιοχής με ταυτόχρονες παρεμβάσεις ανάπλασης πέριξ αμβλύνει τις επιπτώσεις και να δημιουργήσει τις συνθήκες αισθητικής αναβάθμισης της ποικιλομορφίας του τοπίου της περιοχής και χώρων αναψυχής, προστατεύει τη δημόσια υγεία, αλλά παράλληλα δημιουργεί συνθήκες για την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας των περιοχών αυτών (αύξηση τιμής ακινήτων, δυνατότητες αναψυχής), αλλά όλα αυτά σε ένα δευτερεύον επίπεδο και σε περισσότερο περιορισμένη κλίμακα από ότι στην περίπτωση της υπαίθρου.

Σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια για να λειτουργήσει η θεωρία της εξελικτικής ανθεκτικότητας, καθώς ένα τέτοιο έργο αποφασίζεται συνήθως από τον κεντρική διοίκηση για λόγους αναγκαιότητας δίνοντας ελάχιστα ή καθόλου περιθώρια στην τοπική κοινωνία να συμμετέχει ενεργά. Στην περίπτωση του αστικού περιβάλλοντος οι παρεμβάσεις στηρίζονται περισσότερο στην ανάπτυξη οικοσυστημικών υπηρεσιών.

Στον ακόλουθο πίνακα αναφέρονται συνοπτικά οι προτεινόμενοι άξονες παρεμβάσεων σε περιβάλλον υπαίθρου και αστικό περιβάλλον:

Πίνακας 7. Συνοπτική παρουσίαση προτεινόμενων δράσεων σε περιβάλλον Υπαίθρου και Αστικό Περιβάλλον

Κατηγοριοποίηση προτεινόμενων παρεμβάσεων στην Ύπαιθρο	Κατηγοριοποίηση προτεινόμενων παρεμβάσεων σε Αστικό Περιβάλλον
<i>(Προκρίνεται ως η πλέον συμβατή η προσέγγιση της Εξελικτικής Ανθεκτικότητας)</i>	<i>(Προκρίνεται ως η πλέον συμβατή η προσέγγιση με βάση τις οικοσυστημικές υπηρεσίες)</i>
Εγκαθίδρυση ενός Δικτύου Συνεταιριστικής Αλληλεγγύης ως ένα αποτελεσματικό σύστημα επιχειρηματικής οργάνωσης	Υδροδότηση Πάρκου Τρίτση από το ρέμα Εσχατιάς δίνοντας λύση σε ένα μόνιμο πρόβλημα της συντήρησης των υδάτινων πόρων που έχει ανάγκη το συγκεκριμένο πάρκο (υπηρεσίες παροχής)
Εγκαθίδρυση δικτύωσης μεταξύ μικρών παραγωγών που μοιράζονται κοινούς φυσικούς πόρους, συνεταιρισμών και των καταναλωτών που πωλούν τα προϊόντα τους.	Δημιουργία δικτύου πράσινων διαδρομών και ενοποίησης μίας ευρύτερης περιοχής (μεταξύ των δύο ρεμάτων) συμβάλλοντας στη ρύθμιση του μικροκλίματος, στον έλεγχο της ροής του νερού και των πλημμυρών, συμβολή στην αναβάθμιση της ποιότητας του αέρα, και προστασίας από φαινόμενα διάβρωσης του εδάφους (υπηρεσίες ρύθμισης και συντήρησης)
Συνεργασία εμπλεκόμενων φορέων για την αναβάθμιση άτυπων δεξιοτήτων (soft skills) και ψηφιακών δεξιοτήτων για την αποτελεσματική προώθηση των τοπικών προϊόντων έτσι ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στις αλλαγές του επιχειρηματικού περιβάλλοντος	Ανάπτυξη περιπατιτικών και ποδηλατικών διαδρομών προσφέροντας ψυχαγωγικές και άλλες πολιτιστικές υπηρεσίες αναβάθμισης της ποιότητας ζωής των κατοίκων (πολιτιστικές υπηρεσίες)
Ανάδειξη φυσικού κάλους και πολιτιστικών διαδρομών με εστίαση στο υγρό στοιχείο (φωκικός Κηφισός και ρέματα που εκβάλουν σε αυτόν) ως μοχλό για την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας	Ανάπτυξη πολιτιστικών υπηρεσιών αναβάθμισης της ποιότητας ζωής των κατοίκων (πολιτιστικές υπηρεσίες)

Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων

Εν κατακλείδι, από την εξέταση των παραπάνω περιοχών οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες και σημαντικές διαφορές μεταξύ τους αναδεικνύεται ότι δεν υπάρχει μία ή ορισμένες στρατηγικές χωρικού σχεδιασμού που μπορούν να εφαρμοστούν λόγω της βιοποικιλότητας και της ιδιαιτερότητας του αντικειμένου. Επιπροσθέτως η όποια προτεινόμενη παρέμβαση θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της και την τοπική κοινωνία δίνοντας τη δυνατότητα συμμετοχής των ίδιων των κατοίκων και όχι να επιβάλλονται από την κεντρική εξουσία. Σημαντική παράμετρος διαμόρφωσης στρατηγικής για τη φυσική ανάδειξη των ρεμάτων σε αστικό τοπίο αποτελεί και η

περιβαλλοντική εκπαίδευση του πληθυσμού έτσι ώστε να επιτευχθεί η χωρική επανασύνδεση συνειδητά και με συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Εκ των πραγμάτων η ανάδειξη του ρέματος της Εσχατιάς και του Ποδονίφτη φαίνεται να αντιμετωπίζει περισσότερα εμπόδια λόγω εγκιβωτισμού και κακής σχέσης ρέματος - τοπικής κοινωνίας. Ωστόσο οι προσπάθειες ανάδειξης και διαχείρισης του ρέματος με σύγχρονες μεθόδους μπορεί να αποτελέσει πυρήνα αναβάθμισης και βιωσιμότητας στο ευρύτερο δυτικό τομέα του λεκανοπεδίου της Αθήνας και την ένταξή του στο αστικό τοπίο.

Σε περιβάλλον υπαίθρου φαίνεται μία διαφορετική προσέγγιση των κατοίκων για την περιοχή τους. Μία περισσότερη βιωματική προσέγγιση τόσο των ρεμάτων όσο και της φύσης που επικρατεί. Η ευρύτερη διαφορετική χωροκοινωνική σύνθεση των δύο περιοχών (περιβάλλον υπαίθρου και αστικό περιβάλλον) και η οποία αποτυπώνεται και στη διαφορετικότητα της ποιότητας ζωής των κατοίκων διαδραματίζει εν τέλει σπουδαίο ρόλο στην διαφοροποίηση μεταξύ συμμετοχικότητας στα ζητήματα δημόσιου χώρου και γειτονιάς (όπως παρατηρούμε στην περίπτωση της υπαίθρου) και αντίστοιχα στην έλλειψη ενδιαφέροντος για το ρέμα (στο αστικό περιβάλλον-αντιμετώπιση ρέματος ως μέρος απόρριψης απορριμμάτων) δίνοντας χώρο στην κρατική διοίκηση για αναχρονιστικές λύσεις (τύπου εγκιβωτισμού) ή άλλων συντηρητικών μεθόδων. Αυτό διαπιστώνεται και από την Doreen (2001) η οποία υποστηρίζει ότι ο «χώρος» αποτελεί αντανάκλαση ενός συνόλου κοινωνικών σχέσεων που βρίσκονται σε συνεχή μεταβολή και αλληλεπίδραση. Επομένως και η αστική εικόνα που παρουσιάζουν τα δύο ρέματα (Ποδονίφτης και Εσχατιά), αλλά και η αγάπη των κατοίκων της περιοχής της υπαίθρου για τον τόπο τους, είναι απόρροια α) της οικονομικής ανάπτυξης μίας περιοχής και β) του κοινωνικού χαρακτήρα της - είτε αναφερόμαστε σε κυρίαρχη κρατική πολιτική είτε στη στάση που τηρούν οι κάτοικοι έναντι εφαρμογής αυτής.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Berkes, F., Folke, C., (Eds.) (1998), *Linking Social and Ecological Systems: Management Practices and Social Mechanisms for Building Resilience*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

B. Burkhard, J. Maes (Eds.), “Mapping Ecosystem Services”, Pensoft Publishers, Sofia (2017), p. 374

Carpenter SR., Westley F. & Turner G. (2005), “Surrogates for resilience of social-ecological systems,” *Ecosystems*, 8(8), pp.941-944.

Charles A. et al, (2016), Making sense of big data in health research: towards an EU action plan,

Cohen, L., Manion, L. & Morisson, K. (2008), *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

CEMAT, Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent adopted at the 12th Session of the European Conference of Ministers responsible for Regional Planning, Hanover, Germany, 7–8 September 2000. Available online: <https://rm.coe.int/1680700173> (προσπέλαση στις 26/7/2019).

Damigos D., Kaliampakos, D. (2004) Forecasting the effects of environmental changes on residential land prices, *13th Annual EAERE Conference, Budapest, 25-28 June 2004, page 7*

Davidson, D. (2010), The applicability of the concept of resilience to social systems: some sources of optimism and nagging doubts, *Society and Natural resources* 23, p.p. 1135-1149.

Davis, C., Bryan, J., Hodgson, J., & Murphy, K. (2015). Definition of the Mediterranean diet; a literature review. *Nutrients*, 7(11), 9139-9153.

Davoudi, S. (2012) Resilience: A Bridging Concept or a Dead End? *Planning Theory & Practice*, 13,299-307. (<https://doi.org/10.1080/14649357.2012.677124>)

Draperi, J-F., (2005), *L'économie sociale. Utopies, pratiques, principes*, Ed. *Presses de l'Economie sociale*, Paris

Folke, C., Carpenter, S., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., Rakstrom, J., (2010), Resilience Thinking: Integrating resilience, adaptability and transformability, *Ecology and Society*, 15 (4), p.p. 20-28.

Giannakourou, G. (2005), Transforming Spatial Planning Policy in Mediterranean Countries: Europeanization and Domestic Change. *European Planning Studies*, 13 (2) pages 319-331

- Grainger, J., D.,(1999), *The League of the Aitolians*, Oxford.
- Gunderson, L.H. (2000), Ecological Resilience-In theory and application, *Annual Review of ecology and Systematics*, 31, p.p. 425-439.
- Hall, J.M. (2006), Dorians: Ancient Ethnic Group στο Wilson, N.(eds) *Encyclopedia of Ancient Greece*. New York: Routledge Taylor & Francis Group. pp. 240–242. ISBN 0-415-97334-1.
- Hanisch, M., & Rommel, J. (2011), *An EU wide analysis of internal governance: Project Report Support for farmers' cooperatives* (EU Synthesis Report) Εκδοτικός οίκος; Πόλη έκδοσης;
- Holling C.S. (1973), *Resilience and stability of ecological systems*, *Annual Review of Ecology and Systematics volume 4*, pages 1-23.
- Janssen, M.,A., Ostrom, E., (2006), Editorial: Resilience, vulnerability and adaptation: a cross-cutting theme of the International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change, *Global Environmental Change*, 16,3 (August): 237-239.
- Julie Pallant (2013), *SPSS survival manual* (5th edition). Sydney: Allen and Unwin.
- Kennedy M. (2006), *Introducing Geographical Information Systems with ArcGIS*, Wiley.
- Kim, Y.G., Eves, A., Scarles, C. (2009), Building a model of local food consumption on trips and holidays: A grounded theory approach. *International Journal of Hospitality Management*, Vol.28, No.3, pp.423-431.
- Litwin, M., S., (1995), *How to measure survey reliability and validity* (Vol. 7). New York: Sage.
- Lloyd ,C., D., (2010), *Spatial Data Analysis, An introduction for GIS Users*, Oxford, New York.
- Marozzi, J., (2008), *The Way of Herodotus: Travels with the Man Who Invented History*, Da Capo Press. ISDN 0306816210.
- Mehaffy, W. M., & Salinger A. N. (2014) The biological basis of resilient cities, *The Journal for the post-industrial age - Ecologist*, 25th January 2014
- Miller, W. (1908), The Marquisate of Boudonitza (1204-1414), *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 28, p.p. 234-249.
- Moulaert, F., Ailenei, O., (2005), Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present,
- Official Histories – Second World War Australia in the War of 1939–1945*, Series 1 – Army Volume II – Greece, Crete and Syria (1st edition, 1953)

Olsson, P., L. H. Gunderson, S. R. Carpenter, P. Ryan, L. Lebel, C. Folke, and C. S. Holling. 2006. Shooting the rapids: navigating transitions to adaptive governance of social-ecological systems. *Ecology and Society* 11(1): 18. [online] URL: <http://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss1/art18>

Pike, A., Dawley, S., Tomaney, J. (2010), “Resilience, adaptation and adaptability”, , Cambridge Political Economy Society, vol. 3(1), pages 59-70.

Robert F. Smith R., (2016), “Urban stream renovation: incorporating societal objectives to achieve ecological improvements”, *URBAN STREAMS* 35.

Sergaki P., & Semos A., (2006), The Greek Unions of Agricultural Cooperatives as efficient enterprises, *Agricultural Economics Review* 7 (389-2016-23355), 15-27

Setton, K., M., (1975), *A History of the Crusades: Volume III — The Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Harry W. Hazard, editor. University of Wisconsin Press: Madison, 1975.

Sims, R. (2009). Food, place and authenticity: local food and the sustainable tourism experience. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.17, No.3, pp.321-336.

Simsek G. (2012). Urban River Rehabilitation as an Intergrative Part of Sustainable. Urban Water Systems, *48th ISOCARP C. 2012* .

Trice A, (2013), *Daylighting Streams: Breathing Life into Urban Streams and Communities*, American Rivers, Washington

UNESCO 2018 *A Guide for ensuring inclusion and equity in education*, Assistant Director-General for Education, 2010-2018 (Qian Tang). writer of foreword , ISBN: 978-92-3-100222-9.

Walker, B., Holling, C.S., Carpenter, S. & Kinzig, A. (2004) “Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems”, *Ecology and Society*, 9 (2), p.5.

Walsh, R., Feminella, Cottingham, Groffman, Morgan, (2005), “The Urban Stream Syndrome: Current Knowledge and the Search for a Cure”. *Journal Information*, The North American Benthological Society, p.707.

White PS, Pickett STA (1985) Natural disturbance and patch dynamics: an introduction. In ‘The ecology of natural disturbance and patch dynamics’. (Eds STA Pickett, PS White) pp. 3–13. (Academic Press: New York, NY, USA)

B. Ελληνική

Αθανασίου Ε., (2015), *Πόλη και Φύση. Θεωρήσεις της Φύσης στον Πολεοδομικό Σχεδιασμό*, Αθήνα .

Ανδρικοπούλου Ε., Γιαννακού Α., Κανκαλάς Γ. και Πιτσιάβα- Λατινοπούλου Μ., (2014). *Πόλη και Πολεοδομικές Πρακτικές για τη Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη*. 2η Αναθεωρημένη Έκδοση. Αθήνα: Κριτική.

Βαΐου, Ν., & Καραλή, Μ. (1999). Η ανάπτυξη της πόλης και οι διαδρομές των ρεμάτων στην Αθήνα. Στο Σημειώσεις του μαθήματος "Περιβαλλοντικός Αστικός Σχεδιασμός"(σσ. 103-110). Αθήνα: ΕΜΠ.

Δημητρέλλου, (2013), *Σύγχρονες τάσεις διαχείρισης των αστικών ρεμάτων. Μελέτη περίπτωσης το ρέμα της Πικροδάφνης και η οικονομική αποτίμηση της αξίας του*, ΕΜΠ,.

Δημητρόπουλος, Ε. (2004), *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας: προς ένα συστημικό δυναμικό υπόδειγμα μεθοδολογίας επιστημονικής έρευνας*. Αθήνα: Έλλην

Υπουργείο Γεωργίας (2004), *Εθνικοί Δρυμοί της Ελλάδας*, Έκδοση Υπουργείου Γεωργίας, Αθήνα.

Θωίδου, Ε. (2013), *Στρατηγικός Χωρικός Σχεδιασμός: Εμφάνιση- Εξέλιξη». Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος: Στρατηγικός Χωρικός Σχεδιασμός Μητροπολιτικών Περιοχών*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ιωαννίδης Κ., (2006), Παράγωγα και αντιστάθμιση κινδύνων καιρού στις επιχειρήσεις, *εφημ. Καθημερινή*, 6.1.2006.

Κορρές, Γ. & Κόκκινου Α. (2014). Χωρικός σχεδιασμός και τοπική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Άρθρο στο πλαίσιο του προγράμματος Υποτροφίες Αριστείας Ι.Κ.Υ. Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Ελλάδα – Πρόγραμμα Siemens, (533-546). Ανακτήθηκε 08.08.2019 από <https://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/.../533-546%20Korres-Kokkinou%202014.pdf>

Κυβέλου, Σ. (2010). *Από τη Χωροταξία στη Χωροδιαχείριση. Η Έννοια του Στρατηγικού Χωρικού Σχεδιασμού και της Εδαφικής Συνοχής στην Ευρώπη*, Αθήνα: Κριτική.

Κυριαζόπουλος, Π. & Σαμαντά, Ε. (2011), *Μεθοδολογία έρευνας εκπόνησης διπλωματικών εργασιών*, Αθήνα, Σύγχρονη Εκδοτική.

Λέκκας Ε., 2000 *Φυσικές και τεχνολογικές καταστροφές*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Τομέας Δυναμικής, Τεκτονικής & Εφαρμοσμένης Γεωλογίας – Τμήμα Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος // ΕΚΠΑ, Αθήνα

Μπεχράκης, Θ., (1999), *Πολυδιάστατη ανάλυση δεδομένων*, Αθήνα: Λιβάνης

Νικολόπουλος, Τ., Καπογιάννης Δ., (2014), *Εισαγωγή στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία*, Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα

Ντάφα, Ε., (2014), *Η βιώσιμη διαχείριση των ρεμάτων στο λεκανοπέδιο Αθηνών και η ένταξη τους σε ενιαία μπλε δίκτυα*, εργασία για το Δ.Π.Μ.Σ. Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου, Κατεύθυνση Β Πολεοδομία -Χωροταξία, ΕΜΠ, σ.20

Πετράκος, Γ., Ψυχάρης, Γ., (2016), *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, 2η έκδοση, Κριτική, Αθήνα

Πολύζος, Σ., (2011), *Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Αθήνα, Κριτική.

Ποταμιάνος Γ. (1991), «Η προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τα κράτη μέλη. Στρατηγικές και μέσα ενεργοποίησης των τοπικών αγορών εργασίας» Τόπος. Επιθεώρηση Αστικών και Περιφερειακών Μελετών, σελ.119-39. Τεύχος 3.

Σταματελάτος Μ., Βάμβα-Σταματελάτου, Φ., (2001), *Επίτομο Γεωγραφικό Λεξικό της Ελλάδος*, Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα.

Φλώρος, Ι., (2004), *Δημιουργία Βάσης Δεδομένων για την καταγραφή πλημμυρικών γεγονότων*, Μεταπτυχιακή Εργασία- ΕΜΠ

Χριστοφάκης, Μ., (2001), *Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα